

N A I S T E N
s a l a i s e t
M A A I L M A T

Miten oma onni ja haaveet, haaveiden hinta ja oma elämäni sovittautuvat lähimpieni elämään? Mikä on juuri minun mahdollisuuteni hakea hyvää elämää, miksi sen muodot ovat muuttuneet ja missä kohden tulee vastaan itsekkyyt?

K I R S I **P** O H J O L A

KIRSI POHJOLA

NAISTEN

salaiset

MAAILMAT

SoPhi

Jyväskylän yliopisto/YFI
Juha Virkki
PL 35 (MaB)
40351 Jyväskylä
puh. 014-2603 123, fax 014-2603 101
e-mail jutavi@dodo.jyu.fi
<http://www.jyu.fi/sophi>

SoPheja myy:
Kampus Kirja
Kauppakatu 9, 40100 Jyväskylä
puh. 014-603157, fax 014-611143,
e-mail kirjamyynti@kampusdata.fi
sekä tasokkaat kirjakaupat.

ISBN 951-39-0541-1
ISSN 1238-8025

Copyright © Kirsi Pohjola ja SoPhi 1999
Paino Jyväskylän yliopistopaino, Jyväskylä 1999
Kansipaino ER-Paino Ky, Lievestuore
Kansi Tuija Tarkiainen
Taitto Juha Virkki

SISÄLLYS

Lukijalle	5
Uuden ja Vanhan ajan tekstit	13
Taiteilija meissä jokaisessa	31
Mitä voin kokea ja tietää?	40
Valo	47
Identiteettikuvastot	57
Enkelien yliajallisuus	64
Uuden ajan enkelit	69
Kuka minä olen?	79
Nautiskellen	87
Salaisuus	90
Joustava äitiys	93
Hiljaisuus	104
Ahdistus vapautena ja onnen tiheät hetket	111
Kun sanat eivät riitä	119
Tärkeintä on olla aito	125
Viitteet	139
Lähteet	148

LUKIJALLE

Usein käy niin, että kirjailija tavoittaa ihmisenä olemista ja ajan henkeä terävämmin kuin tutkija, yksinomaan jo kielen ansios- ta. Tässä työssä kerrotaan naisista, yhtäältä jo iäkkäämmistä tai jo ajasta ikuisuuteen siirtyneistä ja toisaalta tätä päivää elävistä suoma- laista naisista. Tutkimuksen keskeisin juoni, naisena oleminen, eet- tisen itsesuhteen hakeminen ja sitä myötäävät kasvunpaikat, ovat kirjallisuudessa etenkin esikoisteosten aineistoa.

Kirjailija Kate Atkinsonin teoksen *Ihmiskrokettia*¹ maailma on täyn- nä kitukasvuisia ja kieroja tunteita, kylmyyttä ja pahuutta – ja toi- saalta sitkeää, ovelaa elossapysymistä. Kirja kuvailee syövästä kaltaista salaisuutta, joka nävertää perhettä ja jonka yli henkilöiden on päästävä. Parhaiten tässä niukassa maailmassa kasvavat tarinat. Nii- tä ei tunnu tappavan mikään.

Vanhan ajan naiset elähdyttivät arkea tarinoilla, juoruiksikin niitä voi kutsua, niin hyvässä kuin pahassakin. Juorut ovat paikallista tarinointia, johon jotkut kutsutaan mukaan, toiset jätetään ulkopuo- lelle. Uuden ajan naisilla vastaavaa ovat modernimmat ja itsekeskei- semmät juorut, mielikuvamatkojen kehittäminen ja niistä kertominen samanhenkisille naisille. Naiset kehittelevät mielikuvamatkoillaan itselleen erilaisia identiteettejä, punovat niitä omaan 'tarinakoriinsa', kuten Atkinsonin romaanin *Isobel Fairfaxin* tarinat, joiden kosketus arkitodellisuuteen usein katkeaa. Romaanin päähenkilö Isobel putoilee aikapoikkeamiin, tapaa menneitä sukulaisiaan, kävelee kadonneissa maisemissa aivan kuten tämän työn naiset mielikuva- työskentelyssään, milloin vuosisadan vaihteen kulttuuripiireissä, milloin muinaisessa Kreikassa tai Pohjois-Italian luostarissa.

Kumpi on todellisempaa, elämä vai itse luotu tarina? Mitä me oikeastaan voimme tietää menneestä tai edes nykyhetkestä, kun sukupuolenkin väitetään olevan pelkkä neuvottelu- ja tulkintakysymys? Eivätkö nekin ole vain omia tulkintojamme, toiveiden ja pelkojen heijastuksia? Perimmältään on kuitenkin kyse päähenkilöstä itsestään, jokaisesta meistä itsestämme. Omilla kuvitelmillamme jäsenämme todellisuuden ympärillemme. Riittää kun osaamme kuvitella.

Ihmiskroketin suomalaisena vastineena voi lukea Aino-Kaarina Mäkisalalon esikoisteoksen *Keltainen kevät*, jonka päähenkilön lapsuuden tarina kävi yhdestä tämän päivän naisen autobiografiasta. Lapsuus on hyvin suomalainen ja karu. Kotona on pelkoa ja jännitteitä, kasvatus perustuu nöyryytykseen ja häpeään.² Äidin tummanpuhuva kiukku on hyvin ymmärrettävää, entisajan naisen haaveiden siivet kun kasvoivat varsin suppuun. Kirjassa kadotetut tavarat rinnastuvat kadotettuihin muistoihin, mutta oma ruumis on varastoinut kaiken. Oikealla käsittelyllä kipu pääsee ulos, ja kertojalle ja miksei myös lukijalle tämä on lohdullista: aikuisena elämisen kestää, kun luottaa mieleensä ja ruumiiseensa. Tänä päivänä naiset ovat tehneet mielen ja ruumiin yhteydestä tietoisin pelin. Kutsun niitä identiteettikuvastoiksi, joilla naiset ohjailevat elämänsä onnellisempaan suuntaan. Identiteettikuvastot auttavat puhdistamaan tai pikemminkin uudelleen elämään lapsuutta ja ylipäätään varhempia aikoja.

Mutta mikä on ollut entisajan naisten onnen tai tasapainoisen elämän mahdollisuus? Moneen kertaan työn kuluessa olen ihmetellyt iäkkäiden naisten suhdetta itseensä ja maailmaan, ja tuota vastausta haen läpi työn kuuntelemalla ja lukemalla mennyttä ja nykypäivää.

Lukemisentapaani voi kuvailla kontemplaation käsitteellä, kuuntelevana hiljaisuutena. Kontemplaatioksi kutsutaan tietämättömyyden tietoa, myös rukoushiljaisuutta, jossa ei tarvitse ymmärtää kaikkea.³ Kontemplaatioissa meitä ei enää hallitse pakonomainen varmuuden tarve; meidän ei enää tarvitse ymmärtää kaikkea. Kontemplaatio on pitkä rakastava katse yli sen, mitä todella on. Se on avara tila, johon mahtuu kaikki, mitä olemme tehneet – tai jättäneet tekemättä –, paikka, joka on suurempi kuin kyllä tai ei.⁴

Metodina on kuljettaa ja kehittää juoni naisten tarinoista. Juoni on oma, tutkijan valintoihin ja mieltymyksiin pohjaava kooste, mutta ei suinkaan mielivaltainen. Tutkijaminä on puoliksi autonominen,

joka kuljettaa omaa juontaan, tässä tapauksessa naisten muistojen hämärän alueen kokemuksiä. Yhtäältä kun tutkija valitsee erilaisista (teoria)keskusteluista omaa tulkintaa kasvattavat näkökulmat, niin toisaalta nuo keskustelut ovat tutkijaan tarttuneet, eivätkä suinkaan aina harkitusti ja tietoisesti, mutta joka tapauksessa tutkija on aikansa keskustelujen armoilla. En olisi voinut kehittää identiteettikuvastoja, jos pohjana ei olisi ollut viime vuosien identiteettikeskustelua.

Juonen mukana valaisen hämärän aluetta, ja kiila paljastaa osaa naisten elämästä lopun jäädessä varjoihin ja unohduksiin. Naisten puhuessa elämästään minä kuuntelen ja määrittelen hämärän alueen, josta naiset muistavat jotain ja puhuvat jotain, ehkä osin toista mitä muistavat. Minä puolestani kuulen ja muistan naisten tarinasta vain osan. Valikoin omasta tutkijapositionistani käsin teoreettisen repertuaarin ohjaamana osan naisten elämästä, mutta väitän, että lähes yhtä keskeisiä ovat olleet ilmiöt, jotka ovat tarttuneet matkaan puolihuolimattomasti, vahingossa. Nuo ei-niin-tietoiset tulkinnat ovat alkuun hämmentäneet, mutta ajan ja pienen etäisyyden päästä minulle on tarkentunut myös näiden ikään kuin omin päin ja minulta lupaa kysymättä tulleiden teemojen merkitys.

Tutkimuksen tekeminen on vuoroin tietoista, väliin tiedostamattoman kanssa työstämistä. Onkohan niin, että nämä ensi alkuun tiedostamattomat osuudet pääsevät tekstiin vain salakavalasti liivahtamalla silloin kun tutkijan tarkkaavaisuus on herpaantunut. Tuoväylä omien kokemusten pohjalle sullotuista aineksista nousee teksteihin väsymyksessä, kiireessä, surussa tai miksei onnessa, kuitenkin silloin, kun et ole ihan tarkkaavaisimmillasi. Luet tekstejä kuin outoa vierasta ja ihmettelet niiden merkitystä. Mutta jos jättää ne mukaan 'oikeaan', harkittuun tekstiin, niistä rakentuukin päälause. Tällainen tietoisien ja tiedostamattoman vuorottelu aineiston tulkinnaissa painottuu etenkin tutkimuksessa, missä tutkijan oma positio ja minuus tulee lähelle tutkimuksen kohdetta.

Työn aineistona ovat yksinomaan naisten puheet ja kokemukset. Tutkijaminän osuus tulkinnaissa olisi melkoisesti toinen, jos aineistoon kuuluisi myös miesten puhuntaa. Tulkinna tekeminen olisi mahdollista, mutta varmasti hyvin erilaista. Tutkijaminän osuus naisten tarinoiden tulkinnaissa on siis huomattavaa, mutta määrällisesti sen osuutta on mahdoton todeta. Nyt nostan, valikoin, tulkitseen (ja

minua tulkitaan ja luetaan) sillä kokonaisuudella, miten 33-vuotinen elämäni on jättänyt muistijälkiä. Monet naisten vaiheet ja kokemukset tuntuvat tutuille, joten olen varmasti hakenut teksteistä vastauksia myös omiin kysymyksiini. Joitain tekstejä olen vierastanut, mutta lopulta en tiedä, kumpaisetko piirteet työssäni ovat päässeet etualalle. Hämärässä outo on ehkä saanut voimakkaamman valokii-
lan tutun jäädessä rauhaan.

Vertaillen eteneminen ja ilmiöiden ymmärtäminen on käynyt kategorisoinnin avulla. Samalla tapaa kun katselet itseäsi ja haet minuut-tasi toisten katseista, tutkimusaineistoa on jäsenneily eroista käsin, ei niinkään yhtäläisyyksistä. Ensinnäkään samuuksia ja yhtäläisyyk-siä ei alkuun näe, tai ainakaan näkymä ei tunnu olennaiselle ja kom-mentoinnin arvoiselle. Niinpä naisten puheista äänekkäimpinä kuu-luivat minulle ensi alkuun omaa positiotani vasten asettuvat eroavuu-det. Oma elämäkokemukseni, johon siis luen kuuluvaksi työtä rakentavan kirjallisuuden ja tieteiden eri perinteet, haki ymmärrystä omalle eettiselle itsesuhteelleen, usein juuri varhaisempien aikojen eroavuuksia hakemalla. Mitä minua olisi auttanut todeta yhtäläisyyk-siä, kun oma minuus haki puolustustodistuksia, oikeutusta tämän päivän naisten olemiselle? Vaati melko pitkän matkanteon ja uupu-misen, ennen kuin huomasin seisovani viereisellä kukkulalla, josta katselin vinosti taaksepäin aikaansaamaani tekstijälkeä. Vasta etään-nyttämisen jälkeen aloin löytää eri aikojen naisten samuuden, josta Friedrich Schiller puhuu muotoviettinä, joka saa erilaisia sisältöjä ja jonka puhuvat vaihtelevat.

Kun vastasyntynyt ja vielä isompikin lapsi etsii äitinsä tai hoi-vaajansa silmistä hyväksyntää, rakkautta oman kasvun ainekeksi, samaan tapaan naiset ovat hakeneet ympäriltään katseita, komment-teja ja rakkautta omalle matkalleen. Näyttelijä Leea Klemola⁵ pu-huu, varmaankin monien muiden taiteilijoiden suulla, kuinka tai-teilijat hakevat ympäristöltään, yleisöltään esityksessä tai kapakassa kehuja ja kiittelyä ilmaisulleen. Samoin naiset hakevat itseään tois-ten katseista, nuoremmista ja vanhemmista, vertailevat, erittelevät, ahdistuvat, päättävät ehkä parantaa yhtä ja häivyttää toista ulottu-vuutta minuudessaan. Naistenlehdet eivät ole vain eskapismia, vaan naislukijan itsensä kuuntelua toisten naisten puheista, kokemuksis-ta ja kuvista. Nämä viittaussuhteet itsen ja toisen välillä muuttuvat ajassa ja kulttuureissa ja siinä, miten yhteiskunnan muutos on vai-

kuttanut naiseen niin reaali- kuin ideaalitasolla, ja tämän muutoksen kuulee puhetapojen vaihteluissa. Kaikille ajoille lienee yhteistä matkaa ja suhde minuuteen. Tuota matkantekoa olen naisten puheista tulkinut. Selvimmin se on kuulunut elämän käännekohtissa, murta- ja muutosasteissa, kuten eroissa, muutoissa, vaihdoksissa, päätöksissä tai päätäntävällän puutteissa. Tämän päivän naisilla on ollut mahdollisuus ilmaista omaa nomadismiaan eri tavoin kuin entisaikaan, mutta kaikkia vanhan ajan naisten puheiden sävyjä en varmasti ole edes kyennyt erottamaan.

Ajan vaihtelut määrittelevät kuinka julkista tuo itsessä vaeltelu voi olla ja mitä puolestaan on syytä jättää salaisuudeksi. Käännekohtissa, pysähdyksissä tai repeämissä kirkastuu hetkeksi jokin, jota Martin Heidegger ilmaisee sanoilla ei-mitään, Emmanuel Levinas puolestaan olemisen käsitteellä, samaan aikaan kun ympäriltä rapautuu paljon entistä pois. Noina Erik Ahlmanin kutsumina tähtihetkinä kiteytyy hetkellinen aitouden kokemus, joka viitoittaa vaellusta, ei ehkä niinkään autiomaassa, vaan pikemminkin ihmisten keskellä itsenä elämistä.

Aloitin tämän tutkimuksen teon vuonna 1995. Tulkinnan salakavaluutta kuvannee, että aina noina vuosina 1995-1998 en tiennytkin tekemäni tutkimusta, kun kuuntelin naisia ja kirjoitin mietteitäni. Vanhojen naisten kanssa keskustelin tietoisesti, siis nauhurin kanssa. Tämän päivän naisten kanssa en aina ymmärtänyt kerääväni tutkimusmateriaalia. Naispiiri, joka kutsui minut mukaansa tarinointiin, muotoutui keskeiseksi työlleni. Siitä kiitos sille. Väliin olin heidän seurassaan nauhurin kanssa, toisinaan ilman.

Teksti pääsi hyvin pitkälle syntymään varhain, kun päähuomion (ja voimat) veivät elämässäni aivan muut asiat, elämänmuutokset, onni, suru, sopeutumiset ja syntymä. Tietoisesti en kaikkea varmaan olisi pystynyt edes kirjoittamaan. Käytännössä tämä 'salakavalasti tai varhain' työmenetelmäni konkretisoitui kahvilassa kirjoitettuihin hetkiin. Jos kirjailija tai (laajasti ottaen) kulttuurin tutkija väittää, että teksti ei kerro hänestä itsestään, epäilen hänen vähän huijaavan. Kukapa haluaisi levittää sisintään kaikkien luettavaksi. Mutta kun tuo kysymys tekstin likeisyydestä tekijälleen esitetään yleensä jälkikäteen työn jo valmistuttua, vastaus onkin totta kirjoittajalle itselleen. Hänelle kokonaisuus, teos tai tutkimus, on vanha jo syntyessään. Myöskin siksi monet 'unohtavat' työnsä henkilökohtaisuuden,

koska se useimmiten – onneksi – kertoo menneestä ja jo eleyistä tunnoista. Voikin olla, että minun voi jossain kohdin olla vaikeuksia perustella tai puolustaa uskottavasti kaikkea väittämäni – vaikka ne aineistoissa löytyvätkin –, koska niiden totuus minulle on jo takanapäin. Mutta se on totta, että olen kulkenut lyhdyn kanssa (nykyaikana kai sähkölampun) kaikki ne luolat, joista tulen kertomaan.

* * *

Tutkimuksen teon ensimmäiset vuodet työskentelin sosiologian yksikössä. Olen kiitollinen yksikön henkisesti väljästä ilmapiiristä, koska se antoi minulle vapaat kädet luoda omanlaiseni työn. Professori Marjatta Marinin, ennakkoluulottoman ja elämää laajasti ymmärtävän ihmisen tuki on ollut tärkeää. Professori Elina Haavio-Mannila ja dosentti Hannele Koivunen aukaisivat portin työn esitarkastajina, mistä kiitos heille. Koneen säätio takasi työlleni kahden vuoden mittaisen korvaamattoman työrauhan.

Kiinnityin töineni perhetutkimusyksikköön jo ennen viranhoitokauttani. Perhetutkimusyksikössä ennen kaikkea tutkimusapulaiseni YTM Heli Korhosen uuttera viimeistelytyö oli korvaamatonta työn loppuvaiheessa, kun oma energiani oli sillä erää käytetty loppuun. Osuivathan vauva, väitöskirja ja vaalit samalle vuodelle.

Yhteiskuntatieteiden maisterit Arja Liinamaa, Johanna Kuivakangas, Tiina Hokkanen ja Marianne Notko ovat olleet minulle kokonaisvaltainen työyhteisö. Heidän kannustuksellaan sain päätökseen nykyisen työvaiheen ja rohkaisuja siirtyä uuteen. Kiitän Juha Virkkiä siitä joustavuudesta, millä hän otti käsikirjoitukseni kustannettavaksi.

Viimeiset päivät yliopistossa ovat kulumassa kohti loppuaan, ja vuonna 1985 alkanut yhtämittainen opiskelu- ja työhistoria sosiologian parissa päättyy ainakin tältä erää, kun siirryn työskentelemään päivän politiikan pariin.

Onneksi jotain vanhaa ja tuttua jää jäljelle. Elämäni ensimmäisen sosiologian harjoitustyön vetäjä YTT Kimmo Jokinen jatkaa rinnallani kotioloissa, joten toivon pysyväni lähituntumassa sosiologian tuoreimpaan keskusteluun. Kimmo Jokinen teki sen minkä on tehnyt ohjaajana aikaisempien töittenikin kohdalla. *Naisten salaisten maailmojen* osalta hän ei vain päässyt rauhaan kysymyksiltäni edes koto-

na, hädin tuskin kuntosalillakaan. Pitkämielisyydestä, Kimmo, ja loppumattomalta tuntuvasta rohkaisusta kaikkina unettomina öinäkin, Kimmo minä sinua kiitän.

Omistan työni tulevaisuuden naisille, nyt vielä pienille tytöilleni Auralle ja Ilonalle.

11.8.1999 kahvilassa Jyväskylässä

Kirsi Pohjola

UUDEN JA VANHAN AJAN TEKSTIT

Naisten salaisia maailmoja ja sitä myöten muuttunutta itsesuhdetta jäsennetään sanaparin Vanha aika ja Uusi aika avulla. Vanhan ja Uuden ajan erottelu ei kulje selkeän kronologisesti niin, että joinain tiettyinä vuosina olisi siirrytty Vanhasta ajasta Uuteen aikaan. Nimeämisen peruste on pikemminkin kulttuurinen konstruktio, jonka avulla pystyn lyhyemmin johdattelemaan lukijan kulloiseenkin yhteiskunnallis-kulttuuriseen tilanteeseen, missä tutkimuksen naiset elivät tai yhä edelleen elävät. Kyse ei siis ole kronologisesta ajallisuudesta tai vuosista, vaan samana ajankohtana voi joidenkin ilmiöiden suhteen olla vallalla niin Vanha kuin Uusi aika. Samaan tapaan samanaikaisuuden eriaikaisuudesta puhutaan myös suhteessa elämän moderneihin piirteisiin. Vanhan ja uuden samanaikaisuudesta puhuneet sosiologit ovat mielellään vedonneet empiirisiin tosiasioihin, Riitta Jallinoja toteaa.⁶ He ovat kysyneet, kuinka yleisiä modernit ilmiöt tosiasiaassa ovat.

Onkin arveltu, että modernisaatio on monin paikoin kesken. Siksi modernisuutta on alettu tarkastella siten, että hyväksytään todellisuuden sekoittunut luonne. Zygmunt Bauman toteaa, että perinteet ovat nykyaikanakin tärkeä osa ihmisten arkea. Niistä kuitenkin neuvotellaan ja niitä jopa keksitään uudelleen, ja siksi aikamme on sekoitus turvaa ja yhteisöä, vapauksia ja eroja.⁷ On myös puhuttu detraditionalisaatiosta eli perinteiden statuksen muuttumisesta. Jotkut perinteet jatkavat elämistään sellaisenaan, mutta yleensä ne muuntuvat ja joutuvat pohtimisen alaisiksi. Aina niitä kuitenkin tarvitaan, sillä ne ovat olennainen osa inhimillistä vuorovaikutusta ja

tulkintakehystä. *Moderni* on aina sekoitus uutta, uudelleen tulkittua vanhaa ja vanhaa.⁸ Omista aineistoistani Vanha aika painottuu toki ajallisesti taaksepäin ja Uusi eteenpäin, mutta niissä on päällekkäisyyttä.

Nykyään tutkitaan paljon muistoja ja muistamista ja oletetaan ehkä, että vähitellen muotoutuvat vakiintuneet tavat muistella kokemuksia. Suomalaisten yleistä kokemusta vaikkapa lukuelämyksistä haetaan esimerkiksi normaalibiografioista. Minua puolestaan kiinnostavat vähemmän lajitietoiset, epätavanomaiset tai normaalin sivuun jäävät tarinat. Aineistossani on muutamia epäsovinnaisia ja outoudessaan hyvin kiinnostavia tekstejä. Näiden naisten kirjoituksia saattaisi nimittää jopa viattomiksi. Ainakaan niiden kohdalla ei voi puhua lajitietoisuudesta tai siitä, että näillä naisilla olisi ajatus omaelämäkerran genrestä tai tietoisuus elämäkertasopimuksista. Tällaisia normaalielämäkertojen reunamilla olevia ilmiöitä ei yleensä kirjoiteta, koska niitä ensinnäkin on vaikea kielellistä ja toisekseen niitä saatetaan hävetä. Toisenlainen kokeminen kun kyseenalaistaa normaalin rationaalisuuden. Vanhan ajan naisten kokemuksista voikin puhua Toisena historiana.

Minkälaiset ilmiöt jäävät 'normaalin' reunamille? Nämä teksteistä kätkeyty elämänalueet saattavat olla naisten elämässä tuiki tavallisia, kuten Vanhan ajan luvaton erotiikka tai Uuden ajan naisten mystiset tai ei-järjelliset kokemukset. Hieman samaan tapaan kuin Jallinoja joutui pohtimaan tutkimuksensa *Moderni säädyllisyys* aineiston populaariutta ja "pinnallisuutta", toimivathan työn empiriana naistenlehtien julkkisten parisuhdehaastattelut, minäkin jouduin pohtimaan etenkin Uuden ajan naisten henkisiin ilmiöihin keskittyvien haastattelujen kelpoisuutta. Jallinoja kuvaa, että hänen tutkimuksensa pintajulkisuuden rasitteena ei ole pelkästään se, että aineistoa ei oteta aivan vakavasti, vaan myös sen totuuden kyseenalaistaminen. Julkkisten kun ei uskota kertovan haastatteluissa totuutta elämästään. Jallinojalle esitettiin epäilyjä, ettei valheellisia tarinoita voi käyttää aineistona, koska tutkimuksen tehtävähän on etsiä totuutta. Kysymys "todellisuudesta" on aiheuttanut päänvaivaa sosiologeille yleisemminkin. Kuinka hyvin tekstit ylipäätään kertovat totuutta kohteestaan?⁹ Tässä työssä totuus, tai pikemminkin mahdollisten tai realististen kokemusten raja, joutuu venymään naisten kokemusten kuvailussa.

Toinen syy, miksei elämäkerroissa näy paljon 'toisenlaisia' kokemuksia ja Toista historiaa on, että elämäkerroissa pääpaino on tarinan etenemisessä, joten vaikeasti kielellistettävät kokemukset saataan jättää kirjoittamatta tarinan etenemisen kustannuksella. Elämäkertojen genreen vakavasti suhtautuvat kirjoittajat eivät saa mahdollista tekstiin toisenlaista kokemista.

Naisten muuttunut itsesuhde pyörii kysymysten ympärillä. Milaista on minun elämäni? Milloin siinä on aikaa ja tilaa omalle itselle? Miten oma itse koetaan? Saako oma itse, oma elämä olla tärkeää, vai pitääkö sen suorastaan tulla tärkeäksi, jotta olisin ja eläisin eettisesti oikein, itselleni rehellisesti ja muille hyväksytyksi? Naiset haavevat itse puheessa vastausta kysymyksiin. Käytän kaikista aineistoistani nimitystä puhunta tai teksti. Ne eivät kerro tutkimusaineiston synty- tai keruutavasta; ne eivät erottele, onko ajatukset tuotettu puhumalla (joita tutkija tai haastattelija on kirjoittanut ylös) vai itse kirjoittamalla. Sen sijaan kuvaan tässä yhteydessä tekstien alkuperän, joita on syntyvaltaan tai laadultaan kaikkiaan kuudenlaisia; neljä Vanhaan aikaan sijoittuvaa tai Vanhaa aikaa käsittelevää ja kaksi Uudesta ajasta kertovaa aineistoa.

Selvyuden vuoksi monilaatuinen aineisto on koottu kahdeksi kokonaisuudeksi, joihin työssä viitataan nimillä Uusi aika ja Vanha aika. Uusi aika esitellään ensimmäisenä, koska se on tutkimuksen primaari- ja keskeisin aineisto. Uuden ajan nimellä kulkevasta tekstikokonaisuudesta nostetut teemat ja ilmiöt muodostavat työn päälauseen. Vanha aika ja siitä kertovat tekstit toimivat työn sivulauseena. Aineiston luonnehdinta pää- ja sivulauseina kuvaa metaforisesti yhtäältä aineistojen statusta. Toisaalta kielikuva pää- ja sivulause kertoo, että sen enempiä kahta eri aineistoa kuin aikaakaan ei vertailla. Uuden ajan teksteistä ei etsitä Vanhan ajan muuttuneita piirteitä, erilaisuuksia tai jatkuvuuksia. Päähuomio on Uudessa ajassa, jota kyllä valotetaan Vanhan ajan tekstien annilla siten, että päälauseena on Uusi aika, joka ei tulisi yhtä lailla ymmärretyksi ilman sivulauseen pintaa.

Uuden ajan aineistoa kokosin parin vuoden aikana, vuosina 1995-1997. Toki en ole sulkenut silmiäni ja korviani tuonkaan ajankohdan jälkeen, vaan olen keskellä Uutta aikaa, elän, hahmotan, jäsenän samaa maailmaa kuin tutkimuksen naiset.

Olen tallentanut Uutta aikaa kahdella tapaa, ensinnäkin henkilökeskusteluissa sekä toisekseen osallistumalla Enkelipiirin kokoon-tumisiin. Naiset, joiden kanssa olen keskustellut sekä nauhurin kanssa että ilman, ovat iältään 25 ja 45 vuoden välillä. Suurin osa keskustelukumppaneistani, kaikkiaan parikymmentä naista, on kaupunkilaisia ja akateemisesti koulutettuja, muutama heistä tutkijoita, osa opettajia, loputkin keskiluokkaa. Olemme puhuneet naisten elämästä, heidän lapsuudestaan, nuoruudestaan, avioliitoistaan, eroistaan, vähän lapsistakin, mutta ennen kaikkea puhuimme siitä, miksi he ovat kiinnostuneita niin sanotuista henkisistä asioista. Henkisillä asioilla en tarkoita yksinomaan uskomista tai uskontoja. Oikeastaan voisi sanoa niin päin, että ainut yhdistävä tekijä Uuden ajan naisten henkisyudessa on etäisyydenotto perinteiseen kirkkokristillisyyteen. Useimmilla nykyiseen elämänvaiheeseen liittyy kiinnostus unimaailmaan, joillakin omiin menneisiin elämänkohtaloihin, elämänenergiaan, henkimaailmaan, enkeleihin, normaalista poikkeavalla tavalla näkemiseen ja kokemiseen.

Kutsun Enkelipiiriksi sitä säännöllisen epäsäännöllisesti kokoontuvaa ryhmää, jonka keskusteluja sain olla seuraamassa parin vuoden ajan. Naiset puhuvat Enkelipiiristä itsekkin puolileikillään ja vähän itseironisesti. Keskusteluissa tokaistaan ihan luontevasti, että hei, tuosta meni enkeli. Siitä ryhmän nimi. Jotkut enkelin näkevät, toiset eivät, mutta näkeminen ei ole mikään sisäänpääsytkinto yhteisille hiljaisuustuokioille. Naiset saattavat kokea ja tuntea enkelin, vaikkapa oman suojelusenkelin kulkevan mukanaan, usein viinosti olan takana, joskus voimallisemmin, usein sen myös unohtaan. Naiset näkevät myös muiden ihmisten mukana kulkevia enkeleitä. Toisinaan enkeli näyttäytyy vain muutamina kimaltelevina tähtinä, joskus kokonaisina tähtiryöppyinä tai myös perinteisemmän enkelihahmon muodossa. Yksi Enkelipiirin naisista sanoi käyneensä silmälääkärillä tutkituttamassa näkönsä juuri noiden sädehtivien tähtien takia. Silmistä ei löytynyt mitään vikaa. Nainen uskoi lopulta – tieteellisen varmistuksen poissulkemisen myötä – omiin kokemuksiinsa.¹⁰

Olen häivyttänyt aineistoista henkilökohtaisen persoonan; puhujalla ei ole luokiteltua taustaa, johon viittaisin. Taustanimittäjänä on vain otsikko Uusi tai Vanha aika. Ikä, sosiaali-kulttuurinen tausta tai muu luokiteltava tekijä eivät toimi taustamuuttujina. Olennaisempaa on aika kulttuuris-mentaalisen rakenteena, nykyaika ja toisaal-

la jo taakse jäävä aika.

Uuden ajan naisten haastattelut ja keskustelut on koottu yhdeksi tiedostoksi. Sivumäärältään tekstejä on 67 liuskaa. Samaan tapaan Vanhan ajan haastattelut ja keskustelut kulkevat yhtenä tiedostona ilman henkilökohtaisia, yhteen persoonaan viittaavia taustoja.

Vanha aika -nimellä viitataan aineistoihin, jotka on kerätty sekä 1990-luvun lopulla että 1970-1980 -lukujen vaihteessa. Näissä haastatteluissa yli 70-vuotiaat keskisuomalaiset naiset muistelevat elämäänsä vuosikymmeninä ennen ja jälkeen toisen maailmansodan. Naiset muistelevat aikaa, joka oli kiireisintä elämänvaihetta lapsineen ja töineen. Kävin ensiksi läpi elämäntulkun kuuluvat perusseikat, kuten lapsuus tyttönä, aikuistuminen, lapset, miehet, työ jne. Näiden kautta kuljin tärkeimpään aiheeseen eli kysyin naiselta mikä hänen elämässään on ollut raskainta ja mikä on tuntunut vaikeimmalle. Väliin ihmettelin, miten naiset jaksoivat herätä viideltä, hoitaa lapset, tehdä ruoat ja ruokkia lehmät, lypsää, pestä, tiskata, pyykätä aina yömyöhään. Tästä johdattiin keskustelun valoisampiin asioihin eli utelin sitä, mikä puolestaan on ollut kantavimpia asioita elämässä. Haastatteluissa keskeistä olivat mennyt aika ja muisteleminen. Ne haastattelut, jotka on tehty 1970-1980 -lukujen taitteessa, olen saanut lahjoituksena kansatieteilijä Irma Vilkunalta. Hän teki tuolloin tutkimusta naisten elämästä keskisuomalaisessa kylässä.

Haastattelujen lisäksi Vanhan ajan aineistoa on kerätty omaelämäkertoista. Valitsin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran *Satasärmäisen naisen* omaelämäkerta-aineistosta omaan työhöni kuuden naisen elämäntarinan. Iältään naiset ovat 50 ja 80 vuoden väliltä, mutta muistoissaan lapsia, nuoria ja nuoria aikuisia.¹¹

Museoviraston *Naisen asema* -kyselystä poimin kaikki Keski-Suomen alueen naisten vastaukset, joita kertyi kaikkiaan neljäkymmentäviisi. Kyselyyn on koottu näkemyksiä tyttölapsena olemisesta, lapsuudesta ylipäätään, naisten töistä, velvollisuuksista, vapauksista, rahan käytöstä ja ihmissuhteista.

Omaelämäkerta-aineistoihin viitataan aineiston omalla arkistosteemillä. Samoin Museoviraston *Naisen asema* -aineistoon viitataan sen omalla luokittelujärjestelmällä. Vanha aika -aineistoa on sivumäärältään kaikkiaan 427 liuskaa. Haastattelujen osuus on 80 sivua, omaelämäkertojen 302 sivua ja lisäksi Museoviraston kyselyjä kertyi 45 sivua.

Uuden ajan ja Vanhan ajan aineistokokonaisuuksien lisäksi työstäni löytyy viittauksia tutkimuspäiväkirjaan. Pidän systemaattista, siis lähes päivittäistä tutkimuspäiväkirjaa vuosina 1994-1997, johon merkitsin 'tutkimusideoitteni' lisäksi erinäisiä keskusteluja. Keskustelut olivat epävirallisia, eivät siis koskaan tutkimukseen tarkoitettuja, vaan elämään laajalti liittyviä juttelutuokioita, joista 'haistoin' olevan aineistoksi naisten uutta ja vanhaa aikaa problematisoivalle kulttuurinmuutokselle. Niitä ei siis ole nauhoitettu ja purettu tekstiksi 'luonnollisen' syntytaustansa vuoksi, mutta kirjasin joidenkin (en suinkaan tarkoita, että olisin kirjoittanut kaiken sosiaalisen kanssakäymiseni!) keskustelujen pääpiirteet jälkikäteen tutkimuspäiväkirjaani. Tutkimuspäiväkirjan status Uuden ja Vanhan ajan suhteen kulkee pää- ja sivulausemetaforan mukaisesti. Osa keskusteluista rakentaa tutkimuksen päälausetta Uuden ajan omaisesti, osa taas sijoittuu sivulauseisiin. Tutkimuspäiväkirjan sivumäärä on 328 liuskaa.

Menneen ajan naisten elämän hahmottamisella on paljonkin tekemistä itseymmärryksen kanssa. Friedrich Nietzsche on todennut, että elämän hahmottamisen edellytys ylipäätään ei ole mahdollista pelkästään teoreettisesti tai filosofisesti, jos ei ensin tunne itseään. Objekttiivinen ja tieteellinen tieto on vain eräänlainen tapa kuvata ja järjestää maailmaa. Todellisuus on heijastuma omasta itsestämme, kuten Nietzsche asian muotoilee: "'Tunne itsesi' on koko tiede – Vasta kun ihminen on oppinut tuntemaan kaikki asiat, hän oppii tuntemaan itsensä. Sillä asiat ovat vain ihmisen rajoja."¹² Ei siis ole sattumaa, että olen hankkinut aineistoni, sekä omaelämäkerrat että haastattelut, lähiympäristöstä, äitini ja isoäitieni kulttuurimaisemista. Tutuus on kuitenkin ollut yllättävää. Kuulen teksteissä äitini äänen ja sen takaa isoäitini äänen ja olen väliin ollut hämmentynyt siitä muuttumattomuudesta ja tuttuudesta, mikä kuuluu Vanhan ajan naisten suusta.

* * *

Kuinka voimme tehdä oikeutta asioille, joista meillä ei ole mitään kokemusta? Jos tällaisessa kysymyksessä turvaudumme pelkästään älymme johdatukseen, joudumme varmasti harhaan, sillä äly on voimaton ilman vaistoa. On olemassa historiallinen perspektiivi, joka

näyttää selvästi vain kaikkein lähimmät ilmiöt. Tuhannet esteet erottavat meidät menneiden aikojen aarteista, joiden olemuksesta voimme tavoittaa enää vain joitakin yksityisiä Aspekteja ja nekin pikemminkin intuition kuin tiedon avulla.¹³

Viehätyin Igor Stravinskin sanoihin, vaikka ne käsittelevätkin musiikkia. Sosiologina olen esittänyt itselleni jatkuvasti kysymyksen, miksi tutkin naisten elämää menneisyydessä? Piileekö viehätyksen mielikuvituksen mahdollisuudessa, kuten Stravinski toteaa, siinä että täytämme menneisyyden aukot kuvitelmillamme. *Ihmiskroketia*-teoksen päähenkilö ratkaisisi ongelman siten kuin hän esittelee teoksensa: "Olen Isobel Fairfax, olen kertojan alfa ja omega (olen kaikkittietävä) ja tiedän alun ja lopun. Alku on sana ja loppu on hiljaisuus. Siinä välissä ovat kaikki tarinat. Tämä on minun."¹⁴

Koin nykyhetken pitkään pelottavana: en uskaltanut sanoa siitä mitään, koska jokaisella elävällä on oma totuutensa. Pikkuhiljaa löysin itselleni sopivan siivun nykyisyydestä, Uuden ajan naisten maailman. Uuden ajan edustajat on valittu (loppujen lopuksi) tietoisien kärjistyneeksi joukoksi naisia, joiden ei ole tarkoituskaan edustaa tämän päivän naisten elämissä yleistä tai vallitsevaa. Vanhasta ajasta minulla ei ole elettyä kokemusta. En ole historian tutkija, joten en etsi Vanhan ajan naisten elämästä tietoa tapahtuneista tai tosiseikkoja, vaan naisten omia tulkintoja kokemastaan. Uuden ajan naisten kokemukset taasen asettavat koko käsitteen *totuus* uudenlaiseen valoon. Emmanuel Levinasille suvereeni fenomenologia voi olla radikaalia itseensä keskittynyttä reflektiota, joka hakee ja kuvaa itseään sotkeutumatta mihinkään valmiiksi annettuun. Se epäilee 'luonnollista' tietoa. Levinasille fenomenologia tähtää ihmisen olemisen – ei hänen luontonsa – kuvaamiseen.¹⁵

En ole lähtenyt tulkitsemaan naisten kokemuksia oletetusta alku-perästä käsin; emme voi poistaa tietoisuudestamme kulttuurimme käsitteistöä, kuten jakoa ruumiiseen, henkeen ja sieluun. Mitä ylipäätään on mahdollista kokea? Tähän kysymykseen olen eniten hakenut tulkintatukea fenomenologisesta keskusteluperinteestä. Sanoetaanhan, että fenomenologia antaa luvan puhua kokemuksista ilman viittauksia kapea-alaisesti käsitettyyn todellisuuteen.¹⁶

Naisten kokemuksia tarkastellaan elettyinä suhteena maailmaan, ei niinkään ajatteluna tai uskottuina tosiasioina.¹⁷ Ei-teettisessä yhteydessä maailmaan huomio suunnataan toisenlaisiin kokemuksiin,

ei niinkään varman tiedon keruuseen, vaan juuri naisten salaisiin, usein outoihin tai valtarationaliteetilta kätkeytyihin kokemuksiin. Fenomenologiahan ei ole varman tietämisen filosofiaa eikä myöskään objektiivista tiedettä.¹⁸ Maurice Merleau-Ponty toteaa, ettei fenomenologisen kritiikin tavoitteena ole kiistää tai tuhota rationaalisuutta, vaan palauttaa se takaisin maan päälle.¹⁹ Simone Weil sanoisi tähän, että järkea ei suinkaan ole käytetty liikaa, vaan liian vähän.²⁰ Samoin Levinas korostaa, että ei-tietämisestä ei tule ymmärtää tiedon puutteeksi kuten rakkauttakaan ei ole syytä pitää tiedon epätäydellisyytenä.²¹ Historiallisen objektiivisuuden ei pitäisi olla ainoa asia, mikä on todellista. Todellisen tulisi määräytyä myös sen salaisuuden pohjalta, joka katkaisee historiallisen ajan jatkuvuuden sisäisten intentioiden pohjalta. Vain tämän salaisuuden pohjalta yhteiskunnan moninaisuus on mahdollinen.²²

Fenomenologian luonne antaa tilaa toisenlaiselle kokemiselle, ei ehkä niin tieteellisesti todistettavalle maailmassaolosuhteelle. Levinasin kysymys tiedosta, inhimillisen tietämisen rajoista ja mahdollisuuksista käy kysymykseksi omalle työlleni. Levinas tarkastelee kysymystä subjektin ja Toisen ihmisen suhteessa.²³ Itse tarkastelen sitä Vanhan ja Uuden ajan naisten suhteena itseensä ja muihin.

Tästä syystä työni on saanut paljon tukea fenomenologian perinteeltä, etenkin perinteen hiljaisuuden, lörpöttelyn, aikatietyisyyden ja maailmassaolemisen fenomenologiaa painottavilta, bergsonilaisilta, merleau-pontylaisilta ja heideggerilaisilta osilta.²⁴

* * *

Omaelämäkertoista kirjoittanut Anna Makkonen toteaa, että yksikään kirjoittaja ei ole 'vieron'. Hän tarkoittaa tällä sitä, että teksti, samoin kuin maailma, jäsennetään erilaisten konventioiden kautta. Omaelämäkertureiden teksteistä kuuluu usein anteeksipyytävä sävy. He puhuvat mielellään 'tavallisen' naisen elämäkerrasta. Tämä kertoo lajitietoisuudesta; he ovat tietoisia omaelämäkerran genren kirjoittamattomista säännöistä, tavoista tai sopimuksista, siitä kuinka esittää elämänsä lukijalle.²⁵

Ei-lajittietoiset naisomaelämäkertojen kirjoittajat ovat tahtomattaan rikkoneet lähes kaikentyypisiä kirjoittamisen konventioita pisteistä, pilkuista, isoista ja pienistä alkukirjaimista lähtien. Lukija

odottaa tekstiltä tiettyä tuttuutta, loogisuutta ja jatkuvuutta. Villien tekstien ensilukeminen oli aluksi outoa, koska niiden sovittaminen mihinkään tuttuun viitekehykseen ei onnistunut. Päiväkirjassani kommentoin, että luin tänään melko sekopäisen naisen elämäkerrtaa. Lukiessani olin hämmästyneyt ja ärtynyt. Välillä jopa paheksuin ja sitten häpesin; mikä minä olin heitä moralisoimaan. Lukijana vain odotin elämäkerralta sille ominaista tapaa puhua ja muistella. Loppujen lopuksi kävi niin, että nimenomaan nämä oudot lajityypin konventioita rikkovat muistelmat saivat työssäni keskeisen osan tai ainakin ne avasivat työlle tärkeän perspektiivin: keskityin tutkimusaineistoni teksteissä kohtiin, jotka jäivät minulta itseltänikin ensilukemalla sivuun.

Vuosisadan alussa syntynyt Elsa on yksi villin elämäkerran kirjoittaja – hän mainitseekin, että ”olin villi luonteeltani” –, joka ei varmasti voita kirjoituskilpailuja. Hän eli nuoruuttaan 1930-luvulla keskisuomalaisella tehdaspaikkakunnalla. Elsan elämä ei varmaankaan ole sen tavanomaisempi tai poikkeavampi kuin muidenkaan tuon ajankohdan ja alueen naisten. Erilaisuus onkin suhteessa omaan kokemusmaailmaani sekä tutkimusten keskimääräiseen ja -luokkaiseen naiskuvaan. Elsa ei ylevöitä mitään. Hän on naispuolinen rillumarei-ihminen, mitä hän itsekin korostaa. Tarina rikkoo perinteistä naiskuvaa ja naisomaelämäkerrtaa. Elsa ei puhu ihanteellisesti eikä tarinaan sisälly kehityskertomusta. Hän kertoo työttömyysajan rahapulasta ja toteaa vain rempseästi, että nälkää ei tarvinnut nähdä eikä myöskään varastaa.

– Olin niin ylpeä luonteeltani että en valitana enkä kerjännyt jos oli suru sydämessä ole iloinen ja naura ja on Nainen tekee kaiken ja Raataa kärsii Nainen vetojuhta Oli siellä Työn lommassa Hauskakin siellä oli paljon Miestyövoimaa.²⁶

On totta, kuten Wittgenstein lausuu, että tekstit, joissa ei ole selkeää kertomusrakennetta eikä tarkoin määriteltyjä käsitteitä, avaaat runsaasti tilaa eri tavoin varioiville luennoille.²⁷ Elsan ja monien muidenkin villien tekstien lukeminen avaa hyvin eri tyyppisiä näköaloja kuin tutun tuntuiset ja ’oikeanlaiset’ naisomaelämäkerrat, joita on koottu julkaistaviksi. Ja vaikka toisen aineiston, *Naisen asema* -kyselyn ihannoivat hyvän elämän kuvaukset ärsyttivätkin minua, ne olivat kuitenkin tuttuja. Omassa lapsuudessani korostettiin kyllästymiseen asti ahkeraa, siveellistä ja miltei jumalista entisajan

elämää, missä lapset pääsivät ulos leikkimään vasta kirkonmenojen jälkeen ja missä kirjojen lukeminen oli osoitus laiskuudesta. Kortinpelaamisessa oli vielä vahva synnin vivahdus viinasta, tupakasta ja kiroilusta puhumattakaan. Vanhempana sain kuulla myös säröisempiä tarinoita entisajan elämästä, joista jotkin tarinat ovat vaikuttaneet myös tämän tutkimuksen lähdekriittisempään otteeseen. Toisinaan tunsin kuitenkin eksyväni elsamaisessa kulttuurimaisemassa.

Elsa suhtautui välittömästi seksuaalisuuteensa. Hän ei kerro kaunisteltua kuvaa menneisyydestä, vaan muistelee iloisesti naisten solidaarisuutta eroottisissa seikkailuissa. Rippikoulun jälkeen Elsa meni töihin taloon, jonka emäntää hän seuraavassa kuvailee.

– Hän oli hyvin kaunis ja kommea hyvin pitetty, sillä oli vähän seikkailua ja Alpiini [aviomies] oli mustasukkanen... Sitten siellä oli sen niminen Herra jota sanottiin Pynnölän Reivi Reetiks, kommea poika joka katsoi aina kivoja likkoja ja antoi hyvän arvon sille joka oli hyvä työntekijä ja sukkela... Se kävi sitten katsomassa ja samalla lirpas Emäntää. Minä olin aina emännän tilalla keitin kahvin vein kammariin ja sitten poistuin kammarista. Isäntä oli silloin kirkolla minä vahtin että millonka se tulee ja menin sitten varottamaa että Isäntä näkyy tuleva, olin laittanu sillä aikaa Ruokaa Lihaa laitettii uuniin paistumaa sitten kuorin perunat valmiiksi että kun Isäntä tulee kotiin että se ei arvaa että Emäntä on ollut kammarissa, silloin oli aina jännää että miten tuossa käy, Reivi istui tuvassa kun Isäntä tuli tupaa se oli oikein hieno mies minun mielestäni se Tervehti aina hattua nostain kun se tuli Tupaa ja Isäntä tuli se oli aivan kun se olis tullut myös tervehtii Reiviä kätestä pitäin ja Hattu nousi ja syvä kumarrus sanoi sitten Reivi että tulin katsomaa tuota Emäntää. Reivi lähti kiittäin aina minua kun Isäntä ei ymmärtänyt totellista asiaa.²⁸

Emäntä itse tuskin olisi kirjoittanut tarinaa omaelämäkertansa. Elsa ei ollut sisäistänyt siveellisen naiseuden määreitä, joten hän kuvaili hilpeästi emäntänsä eroottista seikkailua.

Elsa kirjoittaa paikoin samoin kuin Märta Tikkanen kirjassaan *Suurpyytjä* tai Heidi Liehu filosofisessa runokirjassaan *Kirsikan-kukkiä*. Elsan villi kieli johtuu tietenkin koulunkäynnin vähyydestä ja tottumattomuudesta kirjoittaa. Kun Liehu tai muut feminiinisen kielen luojat murtaavat kielen symbolista järjestystä tietoisesti, Elsa rikkoo sitä tahtomattaan.

Elsa ei ollut omaksunut kunnan naisen projektia. Hänen tarinas-

saan ei ole jälkeäkään martha- ja maatalousnaisideologiasta tai ylipäätään hyveellisen uhrautuvan äidin myytistä. Ei. Elsa toimi ripeästi, impulsiivisesti, itsekkäästikin. Samalla hän toimi vastuuratiionaalisesti, piti huolta pojastaan ja miehestään, kunnioitti kotiaan eikä halunnut rikkoa sitä, niin kuin hän itse asian ilmaisi.

Erittäin keskeinen piirre on naisten joustavuus toisten huoltamisessa. Kirsti Määttänen ilmaisee asian seuraavasti: "Leimallinen piirre elämäkerroissa on jatkuva huolenpito muista ja sovittautuminen toisten tarpeisiin. Ankeat olot, niukkuus ja raadanta ovat useimmille kertojille jokapäiväistä, läpi elämän kestäväää todellisuutta. Luopuminen monista haaveista ja pyrinnoista on tavallista. Kertojista useat kokevat silti elämänsä antoisana ja rikkaana, kaikesta huolimatta. Tavalla tai toisella nämä kertojat ovat siis saaneet mitä ovat tarvinneet myönteisenä koetun itseytensä aineksiksi."²⁹ Määttäsen tulkinnasta välittyy yhdenlaisen oikeanlaisen elämänmallin ja reagointitavan hakeminen. Etenkin kohta "...silti kokevat elämänsä antoisana" on melko arvolutautunut. Voisiko ajatella niin, että nimenomaan näistä syistä ja tekijöistä johtuen naiset kokevat elämänsä antoisaksi?

Omaelämäkerroissa Vanhan ajan naisista muodostuu ylipäätään hyvin dynaaminen ja eteenpäin työntyvä kuva. Naisten aviopuolisot tuntuvat monin paikoin olevan sivustakatsojia ja perässävedettäviä myöntyjiä. Ylipäätään naiset puhuvat yllättävän vähän miehistään tai avioitumisesta. Näin myös vaajakoskelaisen Elsan omaelämäkerrassa keskeisellä sijalla on pikemminkin työ kuin ihmissuhdehistoria. Elsa rakensi itsensä työnsä varaan: hän kuvaa elämäänsä eri työtehtävien kautta ja korostaa monessa kohtaa, kuinka hänen piti elämänsä useassa vaiheessa olla perheen elättäjä, kun mies sairasteli. Avioliitosta Elsa puhuu lähinnä sivulauseessa.

– Mutta kun ihminen on Nuori niin sitä jaksaa sitten menin Naimisii ja syntyi Poika ja siin Tehtaassa tehtii Maanantais Perjantaihin 8 tuntia päivässä.

Avioliittoa hän kommentoi kerran:

– Kuvitelkaa miten Nainen raataa pienestä pitäin Mutta ei se naimisiin meno ole aina herkkua Poika kun syntyi olin Vuoten Kotona hoitin poikaani ja tietysti kotiani se oli minun helpoin Vuosi sitten vaihtoin työpaikkaa. Mutta taas Palkka pieneni äitini hoiti poikaani Leivonmäellä kun Antero oli kolmevuotias toin kotiin sitten se oli

aina Neljätuntia yksin avain oli kaulassa että pääsi ulos ja sisää.³⁰

Elsan, kuten monen muunkin naisen tarina, kertoo joustavasta huoltajuudesta. Antero ei ollut avioton lapsi, mutta siitä huolimatta hänen isoäitinsä hoiti häntä eri paikkakunnalla kuin missä vanhemmat asuivat.

Naisilla on aktiivinen rooli perheen tunne- ja materiataloudessa. He tekevät rohkeita ja nopeita siirtoja kodin ja perheen hyväksi, joskus jopa luopuvat lapsestaan. Vuonna 1905 syntyneen Santran omaelämäkerta on suoranainen sankaritartarina, joka lähtee saunakamariasunnosta oman mökin ja seitsemän lapsen kautta eläkepäivien viihtyisään keskuslämmitysmukavuuteen. Santra, samoin kuin Elsa, joutuivat elämänsä käännteissä jättämään lapsensa toisten huostaan, Elsa vain väliaikaisesti äidilleen, mutta Santra puolestaan luopui ensimmäisestä lapsestaan kokonaan. Katse menneeseen on kuitenkin rauhallinen; itselle on annettu anteeksi ja omaa elämäntyötä arvostetaan. Vanhan ajan naisilla oli kauaskantoisia haaveita, joita kohti he luotsasivat perhettään. Tavoitteiden saavuttamiseksi uhrattiin yönet ja lepohetket. Miehet saatiin mukaan joko houkuttelemalla tai huijaamalla.

Jos Uuden ajan naiset joutuvat tasapainoilemaan lasten, ylipääntään perheen ja oman erillisen ajan, usein työn tai muun elämänuran kanssa, ovat myös Vanhan ajan naiset joutuneet tiukkojen valintojen eteen. Uudella ajalla naisten tasapainottelu muotoutuneen aikaa myöten yhteishuoltajuuden ja jaetun vanhemmuuden vahvistumisen myötä, jolloin isillä on yhtä suuri oikeus ja vastuu hoivaan ja huoltajuuteen mitä äideillä on. Vanhalla ajalla elämää ja hoivaa järjestettiin joustavan äitiyden avulla.

Omaelämäkerroissa ja haastatteluissa naiset puhuvat menneestä ajasta useimmiten onnelliseen sävyyn. Tuo aika oli työntäyteistä, oli pyrkimyksiä ja eteenpäinmenoa. Elämä oli täyttä niin hyvässä kuin pahassa. Yhteistä naisille on kokemus lapsista – sikäli kun pystyi lapsista huolehtimaan. Kaikissa aineistoissa toistuu ajatus siitä, että parasta aikaa elämässä oli, kun lapset olivat pieniä. Toisaalta vanhimpien naisten puheessa kuulee pienen kyllästymisen sävyn. Haastattelijan kysymykset saattavat tuntua hänestä typerille. Vanhat naiset ovat joskus väsyneitä elämäään, tai ainakin haastattelijaan. He ovat jo kokeneet sen, mitä haastattelija itse nyt elää ja mistä hän on kiinnostunut. Eräs nainen toteaa surullisesti, että elämä menee nyt

ihan jouten ollessa. Enää ei ole elämänpaloa ja haaveita tulevaisuuteen, vaan suurin osa on jo koettu. Puheenaiheet näyttäytyisivät erilaisina, mikäli niistä olisi keskusteltu tapahtuma-aikana. Naiset eivät synnytä ja hoida lapsiaan nyt-ajassa. He eivät enää ole väsyneitä (muusta kuin vanhuudesta). He eivät muista kovin hyvin, miltä väsymys tuntuu ruumiissa, kun pakottaa käsivarsia ja kuvottaa. Aikaa saattaa juuri nyt olla liikaakin. Olen keskustellut naisten kanssa mahdollisuuksien mukaan heidän kodeissaan, jotka ovat siistejä ja joissa tavarat kertovat menneestä. Aika tuntuu pysähtyneen, vaikka kello raksuttaa kuuluvasti. Kahdessa tunnissa ehtii käydä läpi yhden ihmiselämän.

Elän keskellä niitä asioita, joita kehotan haastateltavaa muistelemaan. Saman huomaa kylähaastatteluissa³¹, jotka on tehty 1970-1980-luvulla. Haastateltava sen sijaan on nuo elämänvaiheet ja tunteet jo ohittanut ja tuntee ehkä haikeutta mennyttä aikaa ajatellessa – ja tämä saattaa kääntyä joskus kyynisyydeksi. Seuraava keskustelutuokio vuodelta 1979 on mainio esimerkki kahden eri ajan naisten maailmojen kohtaamattomuudesta. Haastattelija kysyy:

– Kun isäntä ja emäntä meni kävellen johonkin, käveltiinkö sitä rinnakkain vai peräkkäin?

– Minä en tiä, kun se ei kulukennu minun kanssa missään. Se ol vaa kotona ja ne ei joutanna sitä kävelyä sillo paljon pitämään.³²

Kävelemistä ei harrastettu muuten vain. Se oli keino päästä paikasta toiseen, tuvasta navettaan, pellolta pihaan tai talosta kirkolle. Naiset eivät ylipäättäen harrastaneet. He eivät harrastaneet käsitöitä vaan kutoivat sukkaa ja neuloivat lapsille vaatteita pakon edestä. Ei edes petäjäveteläinen nainen 1980-luvulla eläkkeelle jäätyään harrastanut pöytäliinojen ja sängynpeitteiden virkkausta, vaan hän teki niitä veren maku suussa täytenä työnä ja naiskunnian mittana. Joskus hän heräsi jopa keskellä yötä virkkaamaan, kun päivällä piti tehdä muita töitä.³³

Tutkija jatkaa samassa haastattelussa synnytyksestä ja imetyksestä.

– Saiko synnyttänyt nainen erityisen hyvää ruokaa?

– No, eipä sillo ollu muuta kuin maitoo annettiin.

– Olikos maito lasten ruokaa?

– No, eihän ne tarttena kun äidit imetti. Mitä ne tek sillä majjolla. Kyllä niissä ol maitoo, akoissa, niinku lehmissä! Nykyaikana ne on niin kuivatissisiä, ettei oo maitoo tippokaan!

– Kuinka monta vuotta sitä syötettiin?

– Kolomannella ol, kun minän annin jätin. Se juoks jälessä. Mutta se imi se Elli Annalla toisen eukon tissiä! Niin se ol toisenlainen ennen, maito. Mikä siinä lie näissä nykyisissä akoissa kun ei niissä kessään ennää oo maitoo?... Söi ne tai joi. Paremmiin ne nykyisiin syö kuin ennen, ja niissä ei o maitoo yhtään!³⁴

Haastateltavalla on hyvin selkeä käsitys oikeanlaisesta naiseudesta ja nykyajan naisista! Imettämiskulttuuri kertoo naissubjektin rajoista. 'Maidossa' oleva nainen saattoi hyvin imettää toisen lasta. Naisen ruumiin rajat olivat venyvät, sillä niihin saattoi kiinnittyä myös vieras lapsi. Tämän päivän äideistä vieraan lapsen imettäminen saattaisi tuntua luonnottomalle.

Haastattelija jatkaa omien ongelmien heijastamista naisen elämään:

– Osasko ne entisajan naiset nukkua?

– Mikäs siinä ol. Ne kun pääs sänkyyn, niin nukku het. Joka ei nukkunna, se valavo. Niin, varsinkin jos pikkulapsia oli. Ne valvotti. Ne makas äitisiä vieressä.³⁵

Haastattelija suorastaan juuttuu haastatteluissaan kohtiin, joissa naisten työpäivän raskaimmat vaiheet käydään läpi. Hän – niinkuin minäkin – rinnastaa ja vertaa, ihmettelee, kauhistelee ja ihailee naisten tarmoa ja jaksamista. Ja uupuu itse jo pelkästä kuuntelemisesta.

* * *

Museoviraston kyselyssä maaseudun, useimmiten maatalojen naisten elämä kuvataan huomattavasti alisteisempänä kuin omaelämäkerroissa ja haastatteluissa: vastaukset eivät ole samalla tapaa sankaritar- tai selviytymiskertomuksia. Jos omaelämäkerroissa ja haastatteluissa korostuu elämästä selviämisen eetos – menneeseen katsellaan itselle hyväksyvästi nyökytellen – on kyselyaineistossa jopa pieni juoruamisen sävy. Vastauksissa vihjaillaan ennen kaikkea erilaisista ihmissuhdekuvioista, vanhapiikasisarista, anoppi- ja miniäsuhteista, itarista isännistä ja alisteisista vaimoista. Ainut positiivinen ihmissuhde tuntuu löytyvän mummojen ja lastenlasten välillä. Juuri noista teksteistä olen poiminut naisten salailuun, ennen kaikkea taloudelliseen salailuun liittyvät tarinat.

Aineistojen erot johtuvat pitkälti niiden syntyeroista. Museovi-

raston keräilyaineistossa puhutaan muiden, ei niinkään omakoh-
taisista elämäntapa- ja muisteluaineistoista, ja muisteluaineisto on kai siitä syystä monin paikoin kliseistä. Kyselykaavakkeeseen on kirjattu ylös kylä-
kulttuuria pitkälti sellaisena kuin se puhuttaessa tuotetaan, perin-
teikkäänä ja soveliaana. Omakohtaisuuden puute vie pois säröt ja tuo tilalle paikalliskulttuurin yleiseksi uskotellut piirteet. Niinpä ensimmäisillä lukukerroilla Naisen asema -teksteissä ei tunnu löytyvän muuta kuin hyveellisyys-diskurssia. Vastaukset ovat hyvin normatiivisia. Elämää kuvataan sellaisena kuin sen tulisi olla tai mitä sen olisi pitänyt olla kuulostaakseen oikeanlaiselle ja perinteiselle. Tällaisen kyselyaineiston ongelmana on myös sen keräilymenetelmään liittyvä seikka, että kyselylomakkeet lähetetään Museoviraston vakiintuneelle vastaajakunnalle eikä satunnaisesti kenelle tahansa vastaajalle. Ainakin osa oman kotiseutunsa kansanperinteestä kiinnostuneista naisista antaa arvovaltaiselle Museovirastolle vastauksia, missä siveys ja ahkeruus ovat arvossaan. Toisaalta maaseudun naisten työn ja elämän raskautta on saatettu jopa ylikorostaa (en tosin tiedä onko se mahdollista!) tai legendaarisen huonoja anoppi-
miniä -suhteita jopa liioitella 'perinteen' mukaisesti. Hedelmällisempää tällaisten kyselyjen kannalta olisikin pyytää vastaajaa pidättäytymään vain ja ainoastaan omiin kokemuksiin ja omaan elämään eikä luonnehtia yleistä paikalliskulttuuria.

* * *

Jos Elsan tarina on tyypillinen Vanhan ajan aineistossa, saavat Rajjan puheet saman roolin Uudella ajalla. Rajja on keski-ikäinen, keski-
luokkainen, koulutettu, eronnut yhden lapsen äiti. Rajja on iän puolesta Vanhan ajan arvomaailman kasvatti, joka oppi ottamaan muiden tarpeet huomioon ennen omiaan, eikä hän omien sanojensa mukaan aina edes tunnistanut mitä itse halusi tai koki. Rajja tarvitsi kohtalonomaisen hetken, vakavan autokolarin, joka pysäytti – tai hänet pysäytettiin, kuten uskomus kuuluu – oman elämän eteen.

– Sä silloin kerroit lyhyesti siitä kolarista. Se kolari oli joku käänne, kysyn.

– Oli se käänne. Se oli käänne tässä mun omassa elämässä. Mä olen aina ollut sellanen hölmö. En mä tiedä onko se hölmöyttä vai mitä mutta mä olen ajatellut että kun mä rakastan ja kun mä olen

kiltti ja ymmärtäväinen ja annan anteeksi niin kaikki menee okei, et toinenkin oppii siihen. Ja alistunut muuttamaan kaikki suunnitelmani. Mä tein kaikki niinkun toinen toivoi, typerys, nyt jälkikäteen. Välttääkseni pahempaa mä tein kaikennäköistä, tein aina omaa luontoani vastaan. Ja se on tää mun koulu tässä elämässä, et pitää tehdä semmosia asioita joista itse pitää, tää on ollut kova koulu. Mun on täytynyt kohdata semmonen ihminen, joka todellakin on asettanut mut järjestykseen tästä asiasta. Kun mä en uskonut, edes sitä, että kerta kerran jälkeen mä annoin hänen polkea mun tarpeeni sen takia että mä kuvittelin että mä teen oikein, niin mun piti käydä tämmönen läpi. Ja mulle siitä varotettiin, näytettiin uni että kuolema tavoittelee mua ja mä näin ettei se saanut mua kiinni. Sinä päivänä mä tajusin kun mä tulin tolkkuihini, mä tajusin että tää on tarkotettu mulle tää elämä, että mä nyt synnyin uudelleen. Mähän alotin tämmösen kapinan. Pistin jalat pöydälle, ihan kaikessa hiljaisuudessa ja rauhassa minä annoin asioitten tulla päälleni. Jos minulle sanottiin että jos nyt lähdet et tule tästä ovesta sisään, niin minä läksin. Ja tein kaikkea semmoista mikä musta tuntu hyvältä. Ja kun mulle sanottiin että jos et tee lasta niin minä otan toisen vaimon ja teen sen kanssa lapsen. Niin minä en tehnyt sitä lasta. Kaikenlaista tämmöstä, aika suuria päätöksiä, voimakkaita juttuja. Siitä se, tavaltaan se oli se -86 vuosi, josta kaikki tää lopullinen prosessi meidän välillä alkoi.

– Ja sitten tuli ero?

– Joo.³⁶

Henkisistä asioista kiinnostuminen ei kuitenkaan alkanut tyhjästä sen jälkeen, kun Raija oli päättänyt ottaa elämäänsä uuden, omista tarpeistaan lähtevän suunnan. Hänellä oli jo lapsesta saakka ollut vahva unimaailma, ja naisten kulttuurin tapaan hän vaihtoi unikokemuksiaan sekä äitinsä, mutta myös oman tyttönsä kanssa.

– Kyllä se [oma tytär] on näistä mun unista toki tiennyt. Tää on kokonaan oma maailma nää mun etiäiset ja unet ja tämmöset. Kyllä se niistä ensimmäisenä on kuullut. Sillä on itsellensä samanlaisia. Sillä on aivan valtava unimaailma. Aivan uskomattomia unia. Käsittelemättömiä ton ikäiselle tytölle. Siinä mielessä nyt kun puhutaan se on niinkun jokapäivästä leipää.

– Entäs sun äiti. Tietääkö hän näistä?

– Unista joo. Se on tiennyt niistä aina. Aina välillä se kysyy, että

mitä sie oot viime yönä nähnyt.³⁷

Raija on 1950-luvun alussa syntyneenä rationaalisen maailman ajan kasvatti. Usko järkeen, kehitykseen ja rationaaliseen maailmanhallintaan aloitti hegemonisen kautensa sotien jälkeisenä aikana. Järkiuskoa vahvasti koulutusmahdollisuuksien laajeneminen lähes kaikkiin yhteiskuntakerrostumiin. Elettiin niin sanottua fordistista pitkäa aaltoa, jossa uskottiin kehityksen lineaarisuuteen, koulutuksen kaikkivoipaisuuteen, elintason nousuun, tieteellisiin, absoluuttisiin totuuksiin ja järkipäraseen suunnitteluun.³⁸ Rajakin pienen mökin lapsena pystyi hankkimaan korkeakoulutuksen. Usko uniin kuitenkin säilyi perusvireenä, vaikka lapsuuden välittömän kokemuksen päälle kehittyi toisia, kilpailevia rationaliteetteja.

– Mää itte oon ollut semmonen perhostelija ja hienohelma. Me oltiin hirveen köyhä perhe ja pikkutyttöinä mä aamutossuissa tanssin balettia hellan ääressä, ihan varpaankärjillä. Mää olisin halunnut intohimoisesti soittaa pianoa ja mulla oli aivan uskomaton tarve musiikin kuunteluun ja semmoseen mihin ei ollut mitään mahdollisuuksia meillä.³⁹

Elämänmuutosten tempo ei ainakaan ole vähentynyt Uudelle ajalle tultaessa. Vanhan ajan naistenkaan ei tarvinnut enää elää sitä aikaa, jolloin lapsikuolleisuus oli korkea. Vielä 1920-luvulla äidit joutuivat hautaamaan vastasyntyneitään ja pienokaisiaan, mutta jo 1950-luvulla lapsien menetyksen pelko alkoi helpottaa. Vanhan ajan naisten elämä oli sikäli staattisempaa, että elämäntakuun ei mahtunut keskimäärin kovin monia muuttoja tai ammatinvaihdoksia, ei siirtymistä paikkakunnalta toiselle ainakaan koulutuksen ja uran perässä, koska yleisin elämäntapa oli siirtyä kotoa ehkä lyhyen tyttöaikaisen työvaiheen jälkeen avioliittoon. Ja Vanhalla ajalla erottiin melko vähän, joten elämän ulkoiset edellytykset olivat pysyvämät, vaikka toki sisäpuolella paljon tapahtuikin, työtä, lapsia, rakkautta ja riitaa. Eikä sovi unohtaa talvi- ja jatkosodan moninaisia vaikutuksia vuosiksi eteenpäin.

Uudelle ajalle sitä vastoin on tyypillisempää nopeat vaihdokset elämäntavalla; väitetäänhän, että identiteettiä voi stilisoida ja muokata lähes loputtomiin. Ja jos ei halua uskoa identiteetin tai minuuden niin rajuun liikuteltavuuteen, lienee kaikille Uuden ajan naisille yhteistä kokemus siitä, että minä itse ja oikean elämäntavan hakeminen ovat tulleet tärkeiksi. Onkohan niin, että elämästä on Uudel-

la ajalla vaikea saada hallinnan makua siksi, että usko asioiden ennalta määräytyvyyteen, kohtaloon jälkimodernissa merkityksessä, ulottuu näissä äärimmäisissä esimerkeissä entisiin elämänkohtaloihin saakka. Selitys elämässä heittelehtimiselle haetaan elämän kiertopolkousta: jos et edellisessä elämässäsi selviytynyt kunnialla, saat jatkaa harjoitusta myöhemmissä elämässä. Useimmiten kyse on erittäin suunnitelmallisesta muutoksesta. Puhutaanhan elämänpolitiikasta, siitä että nykyaikana yksilöt muotoilevat entistä enemmän omaa identiteettiään, poimivat uusia aineksia henkilöhistoriaansa ja hylkäävät vanhoja sekä käsittelevät tarkoituksenmukaisesti omaa menneisyyttään – tai menneisyyksiään – ja tulevaisuuttaan. Elämänpolitiikassa ei pääasiana ole elämän yleisistä edellytyksistä huolehtiminen, esimerkiksi pyrkiminen taloudelliseen tasa-arvoon. Tärkeämpää on miettiä, miten olen elänyt ja miten minun pitäisi elää.⁴⁰ Näin myös Raija järkeistää kokemuksiaan eroon päättyneestä avioliitostaan:

– Mä en tunne enää kaunaa ex-miestäni kohtaan, koska musta tuntuu että tää on todella tarkotettu. Mä oon tarvinnut äärettömän paljon aikasempaa rakkautta ja aikasempia hyviä kokemuksia ja hyviä elämiä, jotta mä oon jaksanut kokea [tämän elämän avioliiton]. Koska tää saattaa olla kotosin sieltä [entisistä elämänkohtaloista]. Eli se on luultavasti hyvin kaukaa tää karma, tää meidän suhde.⁴¹

Suomalaisten yhteisten muistojen virittäjä, kirjailija Laila Hieta-mies, muotoilee elämäkertansa mainoksessa Uuden ajan naisten keskeisimmän uskontunnustuksen: ”Elämä menee niinkuin on määrätty. (...) Tapahtumilla on merkityksensä, ja kokemukset kypsytävät tulevaan. Mitä tahansa se onkin.”⁴²

TAITEILIJA MEISSÄ JOKAISESSA

Olen todennäköisesti poiminut tekstimassoista etenkin selviytyjänaisten tunteja tai vahvojen ja elämään myöntyvien naisten kohtaloita. Naiset, joihin olen työn parissa tutustunut, yrittävät tehdä elämälleen jotain. Jo tutkimuksen yksi keskeinen kysymys, miten naiset pyrkivät hyvään elämään, seuloa tarkempaan tarkasteluun jollain tapaa aktiivisia naisia. Mutta kyse ei ole yksiselitteisestä aktiivisuudesta tai tekemisestä, koska hyvän elämän tavoittelussa oleminen saattaa osoittautua yhtä olennaiseksi kuin tekeminen. Koska naisten aktiivisuus suuntautuu pääasiassa omaan itseän, tuntui luontevalta hakea tulkinnassa analogioita taiteen tekemisestä. Kiinnostus taiteisiin johtuu ihmisen rationaalisen tarpeesta kohottaa ulkoinen ja sisäinen maailma henkisen tietoisuuteensa kohteeksi, jossa hän tunnistaa uudelleen oman itsensä, kuten Hegel toteaa.⁴³ Taiteilijana ihminen muovaa maailmaa. Ennen kaikkea taiteilija kuitenkin muovaa itseään, aivan kuten naiset omaa minuuttaan. Ajatukseni onkin, että naiset luovat itse itsensä niissä ulkoisissa olosuhteissa, joissa he elävät.

Vanhan ajan naiset pohtivat minuuttaan enemmän tekemällä, ennen kaikkea työnteolla sitä sen enempää reflektoimatta, kun taas Uuden ajan naiset tekevät itse reflektoinnista työtä. Sen tulkitsemisessa, miten naisten subjektiviteetti muotoutuu luovassa työskentelyssä, voidaan hyödyntää viime aikoina käytyä keskustelua subjektin konstituoitumisen ehdoista. Nämä subjekti-keskustelut ovat valottaneet käsityksiäni niin Vanhan kuin Uudenkin ajan naisten maailmassaolemisentavoista ja siitä, miten he jäsentävät maailman

ja itsensä välistä vuorovaikutusta.

Usein kuulee, että subjekti on, jos ei nyt ihan kuollut, niin ainakin pirstoutunut ja hajallaan. Luce Irigaray toteaa melko lohduttomasti, että on oletettavaa, että kaikki subjektiteoriat on varattu maskuliiniselle⁴⁴. Keskusteluissa risteilee erilaisia subjektiteorioita, ja siihen liittyviä minus-koulukuntia on käytössä runsaasti. Michel Foucault'lla on varsin selkeä selitys subjektin olemukselle: se on tiettyjen diskurssien, normien ja olemisentapojen vahvistumisen prosessi – se on minäteknologiaa.⁴⁵ Emmanuel Levinas puolestaan näkee, että ihmisen todellinen subjektiivisuus on jakamaton. Tämän tapainen käsitys subjektuudesta jättää tilaa yksilön salaisuudelle ja erilaisuudelle – toisen kun on mahdotonta kurottautua toisen sisimpään, Levinas toteaa.⁴⁶

On sanottu, että jälkistrukturalistisen filosofian ja psykoanalyytin teorian risteytyminen on johtanut siihen, että feminiinisyydestä on tehty tunnuskuva uudelle subjektuudelle. Tieteellisen perinteen ulkopuolisen subjektikuvauksen tarjoaa Leena Krohn esseenovellissaan "Valaistunut". Se kertoo kahdesta naisesta, joista toinen osallistuu holonomisen terapian istuntoihin, joiden tarkoituksena on tuottaa persoonallisuuden ylittäviä kokemuksia. Kertojaminä saa käsiinsä istunnoista äänitetyt nauhat, joilla toinen nainen puhuu kertojan äänellä. Kertojan minäkäsitys, joka novellin alussa oli hyvin vakaa, muuttuu epävarmemmaksi: En ole enää yhtä vakuuttunut kuin ennen siitä, kuka ja millainen olen... En ole enää yhtä selvärajainen kuin ennen.⁴⁷ Novellin alussa kertoja on vähän itseään moittien ihmetellyt lapsuuden ajan kuvitelmia ja leikkejä siitä, miltä tuntuisi olla joku muu: "Emmekö olleet onnellisia itsenämme?"⁴⁸. Mutta vähitellen kertojalle paljastuu, että kenties ei olekaan sellaista pysyvää asiaa kuin "minä itse", alati samana pysyvää identiteettiä, joka ei koskaan muutu. Huomio aiheuttaa ensin hätäannystä: "Minä haluan olla yksin minä. Minä en halua, että kukaan muu on minä!" Mutta pikkuhiljaa uuden olemisentunteen mahdollisuudetkin aukeavat: "Ehkä minun ei tarvitse olla minä... Niin, minä vaihdun, minäkin tulen kerran olemaan toinen, aivan toisenlainen kuin nyt. Sitä minää ei kukaan vielä tunne eikä se itsekään tunne itseään. Mikä helpotus se tuleekaan olemaan..."⁴⁹

Itse pelkäsin minuuden rajojen katoamista kun odotin ensimmäistä lastani. Kuljin metsässä ja järven rannoilla ja hoin rytmikkäästi jo-

kaisella askeleella: minä olen minä, minä olen minä. Vuosien varrella pelko minuuden, kuvitellun oikean tai ydinminän haihtumisesta on osoittautunut turhaksi: enhän voi tietää mikä olisin ilman kokemuksia, kuten lapsia.

Leena Krohn osoittaa esseessään, kuinka häilyvä ja illusorinen on oma identiteettimme ja kuinka paljon meissä on moneutta. Oikeastaan olemme kaikki jakaantuneita. Krohnin mukaan tämä tapahtuu viimeistään silloin, kun tulemme tietoisiksi itsestämme. Tribarin essee puhuu siitä näin: "Olenko minä yksi? Eikö minussa ole ainakin yksi, joka toimii, ja toinen joka tarkkailee? Ja vielä kolmas, joka tarkkailee noita kahta muuta... kenties ääretön tarkkailijoiden jatkumo, joista seuraava on aina edellistä tietoisempi."⁵⁰

Vaikka Krohnin ajattelu on puettu kaunokirjallisuudeksi, tulee se lähelle monia feminismiin lukeutuvien ajattelijoiden tulkintoja subjektista ja minuudesta. Feministinen diskurssi, tosin vain yhtenä muiden joukossa, on paljastanut modernille tieteelle tyypillisiä yksioikoisia subjektikäsitteitä, niiden rajoituksia ja ristiriitoja. Feminismiin liitettävien tutkijoiden tai ajattelijoiden käsitykset minästä, tiedosta ja totuudesta poikkeavat radikaalistikin siitä modernisaation valtakirjasta, jossa on melko tiukasti lyöty lukkoon käsitykset oikeasta ruumissuhteesta, erottelusta ruumiin ja hengen välillä, oikeasta tiedosta, tieteellisen tiedon kaikkivoipaisuudesta, uskomusten, myyttisen tiedon ja erilaisen kokemisen paikasta.⁵¹ Julia Kristevan mukaan ei olekaan ihme, että naiset etsivät ruumiin tilan ilmaisuun kirjoittamalla. Uusi ilmaisu yrittää murtaa kieltä ja löytää kokemuksellisia ilmaisuja. Senkö vuoksi kirjallisuus, Kristeva kysyy, joutuessaan vastakkain sosiaalisten normien kanssa, tuo julki tietoa ja joskus jopa totuuden torjutusta, salaisesta ja tiedostamattomasta maailmasta?⁵²

Uuden ajan naiset eivät tainneet edes ehtiä rationaalisen keskeissubjektin hallintaan kun jo hyppäsivät jälkirationaaliseen minuuden liikutelavuuteen, hajottivat kokemuksillaan kuvitelmat keskeissubjektista kun miehet vasta niitä teorioivat. Nämä naiset eivät ole hylänneet rationaalisuudessa elämän sujumisen kannalta välttämättömiä puolia, vaan kuljettavat niitä rinnan uudenlaisen holistisuutta muistuttavan maailmankuvansa kanssa. Vaikka moderni onkin ollut sisäisesti hyvin ristiriitainen prosessi, rationalismia on perinteisesti pidetty sitä hallinnoineena diskurssina. Rationalismin voitto-

kulku on kuitenkin osoittautunut vaivalloiseksi, koska se ei ole pystynyt raivaamaan tieltään irrationalisuutta. Jallinoja toteaa.⁵³ Suurimpina irrationalisuuden elättäjinä ovat tainneet olla naiset, tai ainakin osa naisten elämästä ja orientaatiosta.

On ehkä liioiteltua sanoa, että valitsin eri subjektikoulukuntien tarjonnasta Friedrich von Schillerin 1700-luvulla muotoileman ajatuksen ihmisestä. Toki läpi kaikkien tekstien ja lainausten välittyä lukemattomia eri teoriaperinteitä, jotka käsitteidensä välityksellä suuntaavat tulkintaani. Tässä tutkimuksessa ihminen kuitenkin hahmotetaan Schillerin tapaan persoonan ja olotilan vaikutuspiirissä muotoutuvaksi yksilöksi. Idea on kaksisataa vuotta vanha, mutta kelpaa hyvin, koska se kiertää akuuteimmat subjekti-keskustelut ja sukupuoli-varaukset. Ihminen on yksi ja persoona on absoluuttinen: se on koska se on. Sitä vastoin olotila on se mikä muuttuu ja on riippuvainen ajasta.

Schillerin ihmiskuvan mukaan persoona ei ole loppuun saakka valmiiksi annettu, vaan se on annettu mahdollisuus, josta persoona muotoutuu itsetietoisuudessa. Ihminen itse siis löytää itsensä tunteidensa ja aistiensa myötä. Schillerin persoona ei viettien risti-aallokossa tee jakoa mieleen ja ruumiiseen, joten siinäkin mielessä schilleriläisestä yksilöstä puhuminen tuntuu mielekkäältä. Ihmisen on tehtävä todelliseksi itsestään löytämänsä ideat: hänen on tehtävä sisäinen ulkoiseksi niin kuin taiteilijan, joka muotoilee sekä aineellisesti että ei-aineellisesti.⁵⁴ Olotila taasen on se sosiokulttuurinen ja historiallinen tilanne, missä ihmiset, esimerkiksi tämän tutkimuksen naiset, kulloinkin elävät. Se vaikuttaa persoonan muotoutumiseen, mutta saa sijansa vain suhteessa persoonalle annettuun mahdollisuuteen.

Idean iäkkyudesta huolimatta Schillerin ajatus ihmisen itsensä löytämisestä kuulostaa varsin tutulle; se on kuin suoraan tämän päivän minänrakennusoppaista. Schiller elää 1700-luvulla teksteissään yksilöllisyyden esiinpuhkeamisen aikaa. Länsimaisen individualismin idut alkoivat liikkua filosofien ja taiteilijoiden tulkittavina, mutta Schillerin muotoilu ajankohtaistuu suomalaisten naisten elämässä vasta tämän vuosisadan puolivälissä ja loppupuolella. Schillerin maailman aikaan naisille ei ollut myönnetty vielä edes sielua saati ideaa yksilöllisestä itsesuhteesta.⁵⁵

Schiller puhuu kahdesta vietistä, muoto- ja aistivietistä, joiden

tasapainoilua elämä on. Ihmisen, persoonan, luovuus on muotovietissä. Aistivietti taas yhdistää meidät ympäristöömme, aikaan ja todellisuuteen. Kummankaan vietin ei tule yksipuolisesti hallita ihmistä, jos mieli olla ihminen sanan varsinaisessa merkityksessä. Liiallinen aistiviettien dominoivuus johtaa ihmisyyden katoamiseen – ihminen sulautuu maailmaan ja muiden ihmisten vaatimuksiin, kun taas muotovietin ylivalta syrjäyttää tunteen.⁵⁶ Viettijaako kuuluu naiseuden ja miehuuden perusjaolta: naista on luonnehdittu sillä, että hän sulautuu ympäristöön ja muiden ihmisten tarpeisiin, kun taas miehelle on nähty tyypilliseksi vaikeudet tunnemaailmaan elämisessä. Ihminen – ollakseen ihminen ja saavuttaakseen hyvän elämän – on tuomittu tasapainoilemaan näiden kahden voiman välillä. Schillerin filosofiaa voikin lukea vuoropuheluna itsensä kasvatamisen, itsensä löytämisen ja itsensä toteuttamisen välillä.⁵⁷

Naisten pyrkiminen hyvään elämään on eri aikoina ja eri yhteyksissä (olotiloissa, kulttuureissa, luokissa) saanut erilaisia painotuksia ja muotoja, joita voi jäsentää Schillerin kuvailemalla ihmisyyden itsensä löytämisen mahdollisuutena: painottuvatko ehyen minuuden elämisessä minä vai nuo muut, ympäristön ihmiset, minä vai sinä, eli milloin tulee naisen oman itsen vuoro ja miten itseyyttä on mahdollista elää? Eri asia jo on, mitä tutkimuksen naiset haluavat puhua, mitä on sopivaa muistaa ja muistella ja mikä on parasta painaa unohtuiksi. Niin Vanhan kuin Uudenkin ajan aineistoja on lähestytty ennen kaikkea tuntemusten, aistimisen ja kokemisen näkökulmasta eikä niinkään temaattisesti. Aiheista ei ole välttämättä helppo puhua tai niitä voi olla vaikea ylipäättään kielellistä. Elementaarille – siis ei-teettiselle – kokemiselle ei aina ole sanoja. Eikielellisten sävyjen, joita voi kutsua presentatiivisiksi piirteiksi, hakeminen on tutkijan jatkamaa muistamista.

Puheen ja hiljaisuuden välinen ero on selkeä ulospäin, mutta ei välttämättä sisäänpäin. Sisäinen puhe voi olla dialogia, miksei myös monen eri itsen puolen tai minuuksien välistä keskustelua. Yksi minä kysyy, toinen vastaa, kolmas voi ehkä vain kuunnella.⁵⁸ Ulospäin suuntautuva puhe ja hiljaisuus ovat vastakohtia, kuten Susan Sontagilla. Hän käyttää dualistisia kategorioita minä/toinen, hiljaisuus/puhe, sielu/ruumis, henki/aine, jossa puhe on toiseuden, aineellisuuden ja ruumiillisuuden metafora, kun taas hiljaisuus symboloi minää, sielua ja henkeä.⁵⁹

Vaikka puheen 'ruumiillisuus' tai aineellisuus ja hiljaisuuden 'sielukkuus' kuulostavat melko yksinkertaiselta ja selkeältä kahtiajaolta, voi hiljaisuuden paikkoja silti yrittää tulkita naisten teksteistä. Hiljaisuuden paikallistaminen ei tarkoita yksinomaan lähes mystiseltä (tai mielivaltaiselta) kuulostavaa kristevalaista katkosten ja taukojen⁶⁰ etsimistä teksteistä, vaan myös hiljaisuudesta puhumista. Hiljaisuudesta puhuessa päätyy helposti paradokseihin: voiko hiljaisuudesta puhua, tai ainakaan hiljaisuus ei ole enää siinä kontekstissa kokemuksellista, Sontagin 'sielukasta' hiljaisuutta, vaan pikemminkin hiljaisuuden muistelemista.

Naisten suhdetta itseensä tarkastellaan ilmiöiden yhteydessä, josta voi luonnehtia reduktiiviseksi, välittömästi eletyksi, ei-teettiseksi yhteydeksi maailmaan. Naisten itsesuhdetta tarkastellaan elettyinä suhteena, ei välttämättä ajatteluna tai tosiasioina. Huomio kiinnitetään toisenlaisiin kokemuksiin, sivussa oleviin, hiljaisiin ja salattuihin ilmiöihin.

Taiteilijoille oman tien kulkeminen ja omien visioiden toteuttaminen on tekemisen perusehto. Toisten viitoittamaa tietä ei voi kulkea, ainakaan romanttisen taidekäsityksen mukaan. Anthony Giddens puhuu autenttisuuden moraalista ulottuvuudesta, millä hän tarkoittaa modernin yksilön velvollisuutta löytää itsensä. Itsensä löytäminen voi toteutua aktiivisen minän rakentamisen prosessin tuloksena.⁶¹ Vanhan ja Uuden ajan naiset ovat käyneet ja käyvät vuoropuhelua sekä itsensä että lähiympäristönsä kanssa oikeanlaisesta suhteesta niin itseän kuin toisiin, tasapainoilevat muotovietin ja aistivietin välillä. Omien sisäisten visioiden toteuttaminen, joka on taiteen tekemisen lähtökohta, on saanut hyvin erilaisesti tilaa eri ajan-kohtien naisilla.

Jos taiteen tekeminen edellyttää vapaasti luovan, omia valintoja tekevän subjektin, niin voidaankin kysyä, eikö kielikuva etenkin Vanhan ajan naiseen nähden ole aika kaukaa haettu? Toisaalta taide-teoreetikko Susanne Langerin mukaan suurin osa maailman taiteesta on syntynyt vailla tietoista pyrkimystä taideteoksen tekemiseksi; tarkoituksena on vain ollut valmistaa, esittää tai jäsentää jotain muulla tavalla tärkeää. Kun naiset puhuvat omasta elämästään, kirjoittavat ja muistelevat, ei heillä itsellään ole ollut ajatusta elämästään taiteilijoina. Vanhan ajan naisten kohdalla ajatuskin tuntuu absurdilta. Uuden ajan naiseen sitä voisikin soveltaa, esimerkiksi osana psyko-

kulttuurista minänrakennusprojektia. Rinnastus taiteilijaan on ennen kaikkea mielikuvia luova kielipeli. Muutamat näkemykset taiteen luonteesta selventävät omaa ajatustani naisista oman elämänsä taiteilijoina.⁶²

Taiteilijat, tässä tutkimuksessa naiset niin Uudella kuin Vanhalla-kin ajalla, nostavat esille maailmasta omaa totuuttaan ja paljastavat sen salaisuutta.⁶³ Taideteoreetikko Ernst Cassirer puhuu taiteen ja tieteen vastakohtaisuudesta. Cassirerin mukaan edellinen juontuu myyteistä ja jälkimmäinen kielestä. Taide ei olisi käsitteellistä ajattelua vaan aistittavaa ja intuitiivista. Taide on symbolista niin kuin kielikin, mutta se ei ole sanallista, vaan intuitiivista symboliikkaa.⁶⁴ Taiteen ja tieteen näin jyrkkä jako myyttiseen ja kielelliseen alkupe-
rään on yksioikoinen, se saa helposti sävyn paha kieli ja hyvä myytti samaan tapaan kuin Sontagin puheen ruumiillisuus ja hiljaisuuden henkisyys. Mutta tosiasia on, että vastakohtaparien avulla on helppompaa kuvata pyrkimyksiään. Jako taide/tiede ja myytti/kieli antaa jollain tapaa toimivan perspektiivin naisten tavoille eritellä kokemuksiaan ja ilmentää naisten elämänjäsenyyksiä, varsinkin mitä tulee naisten hiljaisuuden hakemiseen ja Uudella ajalla identiteetin mielikuvatyöskentelyyn. Itse en hae naisten kokemusmaailman perustaksi myyttipohjaa tai kilpailevaa tieteen kielilähtöisyyttä. Uskon, että ne ovat jälkimodernissa niin sekoittuneet, että nimeäminen olisi keinotekoisia.

Taideteoksella – mitä sillä milloinkin tarkoitetaan – sanotaan olevan merkitystä ihmisen itsetiedostuksen kannalta.⁶⁵ Taiteesta tulee Kaganin mukaan eräänlainen ikkuna maailmaan, maaginen kristalli, jonka avulla maailmasta voi nähdä ja tajuta jotain, mikä ilman sitä olisi jäänyt saavuttamatta.⁶⁶ Heidegger puolestaan näkee taideteoksen paikkana, jossa maailma avautuu ja sen elementit näyttäytyvät. Totuus tapahtuu taiteessa. Heideggerille taideteoksen luominen ei muistuta tuottamista eikä valmistamista vaan enemmänkin ammentamista. Taiteen kokemuksellisuus, kuten myös sen määritelmä ammentamisesta, ovat pitkälle samanlaisia mieli- ja kielikuvia kuin millä naiset jäsentävät maailmaansa. Taiteen määriykset ovat myös kuin poimintoja elämäntapaoppaista tiellä oman itsen tuntemiseen, minuuden vahvistamiseen ja uudelleenjäsentämiseen.

Esteettinen tila voi olla suvanto ja levähdyspaikka keskellä ihmistä repiviä aistiviettejä; esteettinen tila antaa tämän vapauden ja

riippumattomuuden tunteen aina uudelleen – ja näiden hetkien jälkeen voi nähdä kaiken uudessa valossa. Schillerin sanoin ihmisen tulee poistua taiteen taikapiiristä yhtä vapaana ja täydellisenä kuin hän lähtisi luojansa käsistä.⁶⁷ Sylvia Plath, traagisen itsemurhan tehnyt kulttirunoilija, kuvaa päiväkirjoissaan luonnon parantavaa voimaa: "... kuvatakseni tunteita, joita minulla oli erästä Massachusettsin rannikon nimetöntä rantakaistaletta kohtaan. Kuulostaa ehkä yksinkertaiselta, mutta halusin odottaa kunnes pystyisin tekemään kokemukselle edes jonkinlaista oikeutta, koska sillä on keskeinen asema alati kehittyvässä ajattelun ja toiminnan filosofiassani. Kohtalaisen rauhallisella, kivikkoisella rannalla on iso, mereen työntyvä kallionkieleke... Minut valtaa tyyni ja selkeä tietoisuus maankuoren vähittäisistä muutoksista, niiden hitaasta väistämättömyydestä. Ja kaikennielevä rakkaus – ei jumalaan vaan puhtaaseen, särkymättömään tunteeseen, että nimettömät kalliot, nimettömät aallot, nimetöminä heiluvat heinät määrittävät kaikki hetkellisesti sen olennon tietoisuudesta, joka ne havaitsee... Tästä kokemuksesta minä nousemisen ehjänä ja puhtaana, ytimiin saakka auringon hivuttamana, suolaisen, jääkylmän veden paljaaksi pesemänä, kuivattuna ja valkaistuna lempeään levollisuuteen, joka seuraa perusasioiden pohdinnasta."⁶⁸

Taiteilijana ihminen muovaa maailmaa ja ennen kaikkea itseään uudelleen. Esteettinen tila tai kokemus on keskeistä naisten kokemuksissa. Pinnalle se nousee etenkin hiljaisuuden kokemuksissa.

Se, että puhun naisista oman elämänsä taiteilijoina, ei juonnu yksinomaan Schillerin filosofian vuoropuhelusta itsensä toteuttamisen ja löytämisen dialogeina, vaan myös siitä syystä, että niin Vanhan kuin Uuden ajan naisten olemisen tavassa on hyvin vahvasti presentationaalista, ei sanoin tavoiteltavaa, joka hahmottuu enemmän esteettisesti kuin diskursiivisesti. Valon, varjojen ja verhojen lukeminen naisten puhunnasta on yksi esimerkki ei-diskursiivisesta ja esteettisestä kokemisesta.

Pyrin tutkimuksessani avoimeen kysymyksenasetteluun. Keskustelutan naisten tekstejä ja puhuntaa vastavuoroisesti eri tieteen perinteiden, kuten sosiologian, psykoanalyysin, naistutkimuksen, uskontotieteen ja filosofian tekstien kanssa. Paitsi että eri tieteenalojen tekstit ovat monitulkintaisia niitä erottavat rajat ovat mielestäni myös keinotekoisia.

Zygmunt Baumania lainaten tässä työssä ei väitetä, että jossain olisi tiedossa oleva totuus ja että se olisi mahdollista paljastaa. Toisin sanoen luovutaan uskosta erityiseen tieteelliseen, tarkkarajaiseen asiantuntijuuteen, jossa tietävä subjekti ikään kuin lainsäätäjänä kykenee määrittelemään oikeat tavat tutkia ja kykenee hankkimaan maailmasta paikkansa pitävää tietoa. Pikemminkin oletetaan, että tieteellisessä työssä kyse on – ainakin silloin kun tutkitaan merkityksiä – tulkinnasta, ymmärtämisestä. Tulkinta on eräänlaista ”tiheää kuvausta”, jossa ei ymmärretä paremmin ja oikeammin, vaan toisella tavalla.⁶⁹

Läpi tutkimuksen kulkeva avoin kysymys kuuluu, millä taiteilijan otteilla naiset elämästään puhuvat. Tutkimuksen aineistoista luetaan, millä keinoin naiset pyrkivät elämään hyvää elämää. Tutkimuksen eri aikoina eläneitä ja eläviä naisia kun mitä ilmeisemmin yhdistää halu hyvään elämään. Hyvän elämän pyrkimys on myös pyrkimystä totuuteen, mikä ei tarkoita, että tutkija löytää ehyen totuuden naisten elämistä. Koska tässä tutkimuksessa haetaan eriaikaisten naisten minäsuhdetta, kokemusta itsestä, tarkoittaa se väistämättä myös suhdetta toiseen tai toisiin. Naisten teksteistä luetaankin, milloin ja missä olosuhteissa naiset elävät minuuttaan suhteessa toisiin ja mitä nuo toiset edustavat; onko se laajemmin ’nuo muut’ eli suku, perhe, kyläyhteisö, työyhteisö vai ’sinä’, kuten parisuhteen puoliso ydinperheyhteiskunnassa. Kysymys jatkuu, painottuuko lähin työstettävä ja eletty suhde minuun itseeni, vai voiko nainen olla omavaltaisena myös suhteessa muihin?

MITÄ VOIN KOKEA JA TIETÄÄ?

Sanotaan, että kun naiset ennen vanhaan tapasivat toisiaan he puhuivat yleensä miehistä. Nykyään kun kaksi naista tapaa, he vertailevat ensin selvännäkijäkokemuksiaan ja sen jälkeen dieetiohjelmiään. Norjalaistutkimus kertoo kuinka näennäistieteet valtaavat alaa tieteeltä, lähinnä luonnontieteeltä. Vuoden 1997 elokuun 18. päivän pääuutislähetyksessä kerrottiin, kuinka Ranskan presidentti François Mitterrand oli koko toisen presidenttikautensa ajan turvautunut astrologiaan, itse asiassa yhden astrologinaisen tietoon. Ernest Gellnerin tulkinnan mukaan modernin rationaalisuuden vaikeus johtuu siitä, että rationaalisuus ei ole tavoittanut kaikkia elämänalueita, eivätkä ihmiset (ainakaan naiset!) kaihda sen yhdistämistä irrationaalisuuteen.⁷⁰

Sanotaan, että tietäminen ja kokeminen ovat sidottuja kulloinkin vallitsevaan filosofiaan. Mutta kenen kokemiseen voi luottaa; kuka on epänormaali, peräti hullu ja kuka muuten vain eri tavoin tietävä? Luce Irigaray kertoo, kuinka hänen miespuolinen ystävänsä totesi vilpittömän ihmeissään kaikkien naisten olevan jollain tapaa hulluja. Irigaray jatkaa, että sukupuolet luovat omanlaisensa suhteen hulluuteen ja miksei myös tietämiseen.⁷¹ Kunkin ajan tietäminen ja ymmärrys luodaan suhteessa oikeanlaiseen elämään, oikeaan tietoon ja tietämisen tapaan, uskoon tai uskontoon, mutta myös oikeaan ruumis-suhteeseen. Järjen ja hulluuden välinen kiulu muodostaa avainkohdan rationalismin projektissa. Kartesiolaisuudessa hulluuden syrjiminen on ollut ratkaiseva käänne totuuden hakemisessa. Descartes antaa erilaisen merkityksen hulluudelle kuin unille tai

mielikuvitukselle: "Unet ja harhakuvat ovat totuuden rakenteen alaisia, mutta epäilevä subjekti sulkee kokonaan pois hulluuden." Kuitenkin on hyvä muistaa, että kartesiolainen ajatteleva subjekti on ainoastaan yksi historiallinen, jopa melko tuore muunnelma pyrki- myksessä totuuteen ja sen kertomiseen.

Kartesiolaisuuden muokkaamat totuus ja järki toivat rationaaliseen ajatteluun myös uudenlaisen eettisyyden; kartesiolainen sielun ja ruumiin erillistänyt rationaalinen subjekti voi vastustaa – ja sen hän kyllä tekee – epäjärkeä. Ylivalta vakiintui eettiseksi ja teoreettiseksi normiksi, ja jopa Jumala menee mukaan tähän rationalismin logiikkaan, Rosi Braidotti väittää.⁷² Ajatteleva, ruumiinkin rajoiltaan eheä ja suljettu subjekti pyhittyy ainoaksi oikeaksi, oikealla tavalla ajattelevaksi ja tuntevaksi säiliöksi, joka torjuu epämääräisyydet ulkopuolelleen. Vielä jälkimodernissa käsitys oikeanlaisesta tietämisestä ja käsitys tuntemisesta ovat yleensä hyvin homogeenisia. Oikean tiedon eheydestä kertoo käsite rajatieto, joka jo nimessään ilmaisee tietämisen rajat ja sen, että rajoja ylipäätään on.⁷³

Naiset niin Vanhalla kuin Uudella ajalla ovat eläneet ja elävät osin erilaisissa tietämisen, totuuden ja kokemuksen maailmoissa.⁷⁴ Mitä sitten pidetään soveliaana tietämisenä tai maailmasuhteena, kun haetaan hyvää elämää ja suhdetta itseen? Uudella ajalla on erilaisia, keskenään jopa kilpailevia rationaliteetteja ja puhetapoja. Samaan päivään mahtuu keskustelutuokioita pseudorationaliteetista moderneihin tai perinteisiin elämänjäsennyksiin.

– Sulle on kiva koru kaulassa, lapseni sanoo hoitotädilleen. Opetajan kaulassa riippuu kivikoru.

– Se on ametisti, ja sen pitäisi tietenkin olla ihoa vasten että se auttaisi.⁷⁵

Kivet kuuluvat osaltaan Uuden ajan uskomusperinteeseen. Kivillä uskotaan olevan parantavaa energiaa. Uskotaan, että ylipäätään kaikki on energiaa, ja elämänenergiasta puhutaan eri yhteyksissä. Kiviin se on uskomuksen mukaan tiukemmin varastoitunutta, joten kivet pysyvät myös luovuttamaan energiaansa. Jyväskylässä on toiminut kivi-kauppa, jossa myydään kiviä erilaisiin tarkoituksiin: koruiksi, koristeiksi ja piristykseksi, jopa parantamiseen. Kivikaupassa tarjotaan myös kivihoitoja, jotka ovat yksi Uuden ajan vaihtoehtoinen hoitomuoto. Tässäkään asiassa ei ole mitään uutta auringon alla, koska jo Hildegard Bingeniläinen, nunna keskiajalta, luokitteli kiviä ja kir-

joitti niiden parantavasta vaikutuksesta.⁷⁶ Kivikaupassa on yhdenlainen Uuden ajan ilmapiiri, missä pääsee puheisiin samanmielisten ihmisten kanssa. Kivikaupassa myydään myös hiljentymiseen, itsensä löytämiseen ja vaihtoehtoihin hoitomuotoihin liittyvää kirjallisuutta ja musiikkia. Kauppa on luonteeltaan luomu- ja vaihtoehtohenkinen. Parin korttelin päässä hinnakkaita ja laadukkaita vaatteita myyvä liike tarjoaa myös Uuden ajan palveluja; taidokkaasti sisustetussa takahuoneessa Suomen nimekkäimmät astrologit kertovat tilauksesta asiakkaiden tähtiin kirjoitetut näkymät. Muoti, raha, henki ja energia liikkuvat sulavasti samassa tilassa. Astrologista istuntoa vahvistavat voimakivet ja kynttilä jäävät raskaan punaisen verhon taakse boutique-ilmapiirin näkymättömiin.

Kymmenen minuutin kuluttua matkalla kotiin pysähdyn juttelemaan tutun naisjuristin kanssa. Hän kertoi siirtyneensä lyhennettyyn työviikkoon. Puolentoista vuoden ajan hän kypsytteli päätöstään. Tuohon puoleentoista vuoteen sisältyi työpaikkaorganisaation raskaitakin muutoksia, isovanhempien kuolemia, elämänmuutoksia ylipäätään, jotka sitten johtivat sairastelukierteeseen. Hän päätti antaa enemmän aikaa itselleen.

– Meillä on vain tämä yksi elämä – tai saattaahan niitä olla useampiakin –, niin minä päätin uskaltaa jakaa työni toisen juristin kanssa.⁷⁷

Illalla puhun puhelimesta vanhemman naisen kanssa:

– Luitko sinä Seurasta. Siinä ne oli ihan samaa mieltä kuin minäkin. Minä jo ajattelin että olenko ainoa tyhmä, mutta siinäkin haukuttiin se *Vuoroin vieraissa* ihan mauttomaksi ohjelmaksi. Se kirjoittaja sanoi ettei se oiskaan ollut niin kova pettymys jos sitä ei oltais eeltä päin niin keuhuttu. Mitä varten sitä pittää puhua niin rumasti? Sitä veellä alkavaa koko ajan. Eihän ihmiset noin puhu. Tuommosta oo ikinä kuullu.

– Puhuu ne. Ja eihän siinäkään kaikki puhu, huokaan.

– Niin no se vanhan pariskunnan nainen onkin oikea ihminen. Kato vaikka *Kotikatua*. On siinäkin eronneita ihmisiä, mutta se on ihan kaunista. Kyllä me Siirin ja Maritan kanssa tuossa tiellä puhuttiin ettei niin rummaa ohjelmaa oo ollutkaan. No, tiiän tiiän, pettäähän ne miehet ja naiset toisiaan. Ovat tehneet niin koko maailman ajan, mutta ei siitä silti tarvhtisi... puhua.⁷⁸

Mikä on sovelias, rehellinen tai eettinen suhde itseen ja toisiin,

näyttäytyy hyvinkin vastakkaisena eri aikakausien tai eri ikäisten naisten puheissa, vaikka Vanha ja Uusi aika eivät leikkaannu kronologisesti.

– Oletko sää pystynyt puhumaan oman äitis kanssa, kysyn haastateltavalta, koska aivan oikein aavistan, että äiti-tytär -sukupolvissa on suuri ero, mitä tulee suhtautumisessa Uuden ajan henkisiin ilmiöihin.

– En. Silloin kun mä olin meedion luona niin hän sanoi, että jos mä pystyn kertomaan näistä asioista niin hyvä, mutta mä tiesin jo alunperin, että on vaikea puhua tällaisia asioita. Äiti on käytännön ihminen. Hän on uskovainen, mut hän kyllä uskoo taivaassa kohdataan ajatukseen, että se pitää hänet... Mun veljelle, joka on 21-vuotias, erittäin käytännönläheinen ihminen, niin hänelle mä mainitsin, ja hän oli positiivisesti kiinnostunut, että mitä se meedio sanoi hänestä! En mä kertonut kaikkea, mutta kerroin sen kevyesti. Veli oli innostunut siitä. Nyt kun Arja soitti mulle alkuviikosta ja sanoi että on saanut ehkä viestin mun [kuolleelta] isältä, että hän haluaisi [siis ystävä, ei isä] jutella, että tule Helsinkiin. Mä soitin mun veljelle ja kysyin onko hänellä Helsinkiin asiaa, kun Arja kutsui kylään. Mä sanoin että nää on näitä henkimaailman juttuja, niin veli sanoi, että et kai sää oo ihan seonnut! Oot sä ihan niihin hurahtanut. Et sieltä tuli se. Hän ehkä suhtautui vähän vitsinä. Siitä ei sitten sen enempää keskusteltu.⁷⁹

Monet naiset joutuvat elämään rinnakkaisissa todellisuuksissa, jotta välttäisivät täydellisen sosiaalisen leimautumisen 'hurahtaneeksi'. Henkisestä harrastuneisuudesta mieluummin vaietaan niin lähipiirissä kuin työyhteisössä. Puoliso saattaa osin tietää henkisistä harrastuksista ja sopeutumisaajan jälkeen hyväksyy hiljaisesti vaimon elämänorientaation. Leena, ammatiltaan lastentarhanopettaja, kertoo, kuinka hän salaa siunaa lapsia laittaessaan heitä päiväunille. Samoin erään toisen päiväkodin hoitaja kertoo varovasti sivulauseessa, kuinka sivelee lapsia rauhalliseksi ja rentouttaa heitä parantavalla elämänenergialla. Ulkoisesti lastenhoitajien henkinen hoitaminen ei poikkea valtarationaliteetin hoivasta; hoitajat ja opettajat sivelevät ja peittelevät pikkuisia muutoinkin päiväunille. Henkiset tien kulkijat suhtautuvat tietoisesti, tai siis oman tietoisuutensa mukaisesti, elämänenergian, parantavien ja rauhoittavien energioiden hyödyntämiseen.

– Mulla ei oo kauheen paljoa ystäviä kenen kanssa puhua näistä asioista, sillai että mun tuttavapiiri hyvin paljon rakentuu niin sanoituista tavallisista järkevästä ihmisistä. Mulla on oikeestaan pari hyvää ystävää jotka ajattelee aika samalla lailla ja joittenka kanssa voi edes puhua. Nää on monesti asioita, joista ei välttämättä voi puhua. Sit huomaa sen että jos joillekin puhuu niin voi herättää hirveää ärtymystä tai mitä ihmeellisimpiä reaktioita, ja tietenkin vähättelyt ja nauramiset ja muut ja että jotkut ärtyy hirveesti. Ei mulla sitten oo [puhetuttavia]. Ne on kaikki semmosia tavallisia järkeviä ihmisiä. Mun mies on tämmönen tavallinen järkevä, mutta ei se vastustakaan.⁸⁰ Näin kertoo yksi Uuden ajan nainen, noin 40-vuotias yliopiston opettaja, kuinka henkisten asioiden harrastajia ei välttämättä löydä työyhteisöstä, ei edes tuttavapiiristä.

Hiljaisuus ja salaaminen liittyvät Uuden ajan naisten elämään varsin monella tapaa. Elämänorientaation mieluummin salaa valtarationaalisuudelta kuin asettautuu hymähtelyjen kohteeksi. Jos naiset ylipäättään viitsivät puhua henkisistä asioista, he tekevät sen varovasti ja yksityiskohtia liudentaen. Vaikka Uuden ajan naiset kokevat olevansa yksin elämänorientaationsa kanssa, niin toisaalta naiset ovat perinteisesti jakaneet henkisiä asioitaan, vertailleet ja kertoneet näkemistään ja kokemistaan unista tai vaikkapa enteistä.⁸¹ Sukupolvien välinen ero lyö voimakkaimmin läpi, jos äidin Vanhan ajan arvo maailma on rakentunut perinteisen kristillisesti. Ainoastaan elämän peruspilareita järkyttävät tapahtumat, kuten läheisen kuolema, saattavat murtaa yhtenäiskristillisen eetoksen. Peter Berger ja Thomas Luckmann uskovat, että ihmisillä on tapana totunnaistaa suuri osa toimintaansa. Se helpottaa toiminnan ennakoitavuutta lisäävien rutiinien ylläpitoa. Totunnaistaminen vähentää rutiinivalintoihin käytettävää aikaa ja antaa enemmän tilaa käsitellä elämänkaaren ongelmallisempia siirtymiä, esimerkiksi kuolemaa. Yhtenäiskristillisyyden on myös mahdollista tulkita eräänlaiseksi totunnaistamiseksi, jonka kuolema haastaa. Aina tällaista rajatilannetta ei kyetä integroimaan osaksi jokapäiväisen elämän peruskokemuksia, ja silloin symboli-universumissa tapahtuu repeämiä, joista uudet vaikutteet pääsevät sisään.⁸² Seuraavassa kuvauksessa kuolevan miehen vaimo ei itse horjunut perinnäiskristillisyydestä, mutta salli syöpää sairastavalle miehelleen valtarationaliteetille vaihtoehtoisia pelastusyrityksiä ja kunnioitti miehensä toiveita:

– Se on jännä miten näistä asioista ei voi puhua. Mä muistan varsinkin silloin kun mun isä joutui sairaalaan. Hän oli tosi huonossa kunnossa, hän laihtui todella luurangoksi, hän eli enää kolme kuukautta sen jälkeen... Kun isä oli sairaalassa, viimeisen kerran, niin me juteltiin iltaisin kun päivät oltiin sairaalassa... Niin äiti kertoi kuinka isä sai tietää että hänellä on pahanlaatuinen syöpä mitä hän ei koskaan sanonut mulle. Hän yritti etsiä apua, vaihtoehtoisia hoitoja, tällaista kokeilevaa hoitoa Helsingissä. Sitten hänen ystävänsä, joka on ortodoksi, kertoi tällaisesta kristitystä, joka oli eräänlainen henkiparantaja. Mun isä sitten innostu, mikä musta tuntu hassulta kun hän on niin hirveän järkevä ihminen. Hän uskoi kyllä jumalaan, mutta hän olisi sanonut tätä hihhulitoiminnaksi. Hän oli kai kuitenkin tuntenut että nyt tarvitaan jotain henkistä apua. Äiti sanoi, että he kävivät useimmissa Pirkon kokouksissa. Eikä mulle kerrottu mitään! Kun äiti kertoi kuinka hän oli epäileväinen eikä mennyt sinne, vaan hän oli parvella, mutta isä meni eteen ja oli kerran kaatunut. Se oli niin voimakas se kokemus. Äiti ei halunnut mennä sinne lähelle, mutta hän kunnioitti isän tahtoa. Isä oli kertonut, että sen jälkeen hänelle tuli hirveän hyvä ja vahva ja voimakas olo. Se oli jännä kun äiti kertoi, niin tuntui että mä olin etsinyt ihan samoja asioita enkä mä tiennyt että isä etsi niitä samoja. Enkä mä uskaltanut mennä kertomaan, että tämmöisiäkin asioita on, koska mä ajattelin, kun mä tunsin isän sellaisena, sen järkipuolen. Se oli hirveän tärkeä juttu, että me yhtäaikaan isän kanssa lähettiin etsimään tällaista apua. Se alkoi tuntumaan uskomattomalle. Hän oli rukoillut aivan kauheasti. Hän oli saanut sellaisia hirveän kovia kohtauksia, ne oli niin voimakkaita ne rukoukset, että hän oli tärisnyt, hirveän vahvoja kokemuksia, niinkun äiti kertoi, ja sen jälkeen hänelle oli tullut hirveän hyvä olo. Kun äiti kertoi tästä, niin mua harmitti etten mä saanut tietää niitä silloin, että sitten se oli myöhäistä.⁸³

Saman perheen jäsenet, isä ja tytär, olivat hakeneet suuntaa ja apua vaihtoehtoisista ja henkisistä keinoista, mutta kumpainenkin salasi sen leimautumisen pelossa.

Lastentarhanopettaja Leenan mies kysyy vaimoltaan, eikö hän voisi antaa asioitten vain olla, ja viittaa tällä vaimonsa henkisiin harrastuksiin, meditoimiseen ja astrologian hänelle viitoittamiin näkyymiin.⁸⁴ Miehen toivomukseen kiteytyy Uuden ajan keskeinen piirre mitä tulee naisten itsesuhteeseen. Asioiden ei voi vain antaa olla.

Elämä, Uusi aika, vaatii herkeämätöntä itsetarkkailua, oman minän, elämän, minuuden, nykyisyyden ja menneisyyden pohdintaa, järjestämistä, järkeilyä ja heittäytymistä sopivassa suhteessa, rajojen hakemista ja vapautumista. Ja tähän tarpeeseen ovat kasvaneet ne lukemattomat eri ideologioista lähtevät (usein ideologiattomuuttaan korostavat) ryhmät, terapia- tai itsehoitopiirit.

Oikeanlainen kokeminen ja tietäminen ovat muuttuneet sitten Vanhan ajan. Jos Vanhalla ajalla puhumattomuus ja asioiden salailu ovat olleet eettisesti arvostettuja toimintatapoja, niin Uudelle ajalle eettisyyden kilvoittelussa avainsanoja ovat autenttisuus, joka pohjautuu rehellisyydelle itseä kohtaan.

VALO

Valistuksen ajaksi kutsutaan ajanjaksoa, jolloin tiedon valo vei voiton pimeään keskiajan väärauskoisuudelta ja taikauskolta. Eurooppalainen historia on muotoiltu kehityskulukuksi, jonka päätte-lylogiikkaa myös nykyinen jälkimoderni länsimaalaisuus hengittää, vaikkakin yrittää sitä vastaan yskiä.

Platon puhuu luolavertauskuvassaan auringon valosta, joka valaisee ideat ja saa aikaan varjot.⁸⁵ Kristinopin mukaan pimeään keskeltä kuului ääni ja tuli kirkkaus. Idässä valaistutaan. Länsimaisen modernisaation tärkeä vaihe, valistuksen aikakausi, rakentui myös tällaisille ajatuksille. Yksi valistuksen projektin keskeisistä nimistä, Condorcet, uskoi, että lisääntyvä tieto johtaa vähitellen hyvinvoinnin kasvuun, sairauksien voittamiseen ja inhimillisen hengen askeltamiseen kohti valoa ja puhtautta.⁸⁶ Valo on liittynyt kiinteästi myös vuosisadan vaihteen ideologiseen sanastoon.⁸⁷ Heideggerin keskeisiä termejä on "seisoa valossa", houkutellessa lukijaa omaan logiikkaansa, joka "voi johtaa meidät kohti aukiota, aukeamaa, oman olemisemme sydämessä olevaa valaistusta."⁸⁸

Miten valo näyttäytyy Vanhan ja Uuden ajan naisille? Tässä luvussa turvaututaan aineiston lukutapaan, jossa tutkijana ikään kuin jatkan naisten muistamista. Uuden ajan naisten elämässä valo ei ole pelkästään metaforista, vaan paikoin yhtä konkreettista kuin mitä se on kuvataiteilijalle.

– Sit mä menin sieltä kiveltä seuraavaksi puun juurelle, niin sieltä kaukaa saaresta nousi aina sellainen valkoinen metsän yläpuolelle, sit se nousi ylös ja hävisi, sellainen valkoinen valo, ja hävisi... Mä

jotenkin näen sen, sen kosmisen valon...⁸⁹

Enkelipiiri kokoontui kokonaiseksi viikonlopuksi lounaissuomalaiseen maalaiskartanoon. Viikonlopun aikana kierreltiin metsissä, kallioilla, järvien rannoilla ja ylipäätään taivasalla. Metsissä kuljettiin yksin ja yhdessä. Väliin naiset hajaantuivat kuka minnekin, etsivät omat 'voimapaikkansa', hiljentyivät ja heittäytyivät heideggerilaiseen ja miksei myös panteistiseen olemiseen. Illalla pitkälle yönä kertailtiin päivän tuntemuksia, kohtaamista luonnon, puiden, kivien ja kasvien kanssa. Edellä yksi naisista kuvailee näkemäänsä valoilmiotä, jonka hän itse tulkitsee metsän hengitykseksi. Seuraavana päivänä myös toinen enkelipiiriläinen näkee saman metsän valon hengityksen. Naiset eivät suinkaan helposti usko erilaisiin kokemuksiinsa, vaan pelkäävät itse manipuloivansa niitä.

– Sitten mä menin rantaan. Nyt mä niinkun sä eilen kuvailit sitä metsän hengitystä, niin mä näin sen kanssa. Siellä vastarannalla. Se ei lähtenyt nousemaan minkään säännöllisen rytmin mukaan se valo, mutta jonkin rytmin. Ensimmäinen se tiivisty se kirkkaus, ja sitten haihtui pois. Kyllä mä niinkun kuvittelin että mä kuvittelin.⁹⁰

Valo tulkitaan myönteiseksi viestiksi, kuten edellä puhuva nainen kuvailee. Hän pohti uuden liiton mahdollisuutta ja uskallusta irrottautua vanhasta ja uskoi, että valon kokeminen oli viesti oikeasta suunnasta elämässä.

– Tossa kävi kanssa valo-olento. Tossa kukan vieressä. Semmonen kirkas liike, joka lähti liikkeelle.⁹¹

Nämä kirkkaat valo-olennot tulkitaan useimmiten enkeleiksi tai muuten myönteisiksi valon lähettäjäiksi. Valon kokeminen liittyy myös siirtymiin mielikuvamatkoilla ja vahvasti keskittyneeseen hiljentymiseen:

– Teimme eilen istunnossa mielikuvamatkan. Kiepuin, melkein huimasi, ja valoisasta valkoisesta sumusta tuli esiin nunnaksi pukeutunut nainen,⁹² kuvailee yksi naisista kokemuksiaan ryhmähiljentyemisessä.

Jos Uuden ajan ja heistä etenkin Enkelipiirin naisten valokokemukset ovat kaikkea muuta kuin yleisessä keskustelussa kerrottavia kokemuksia, on valon rooli Vanhan ajan naisten teksteissä vähemmän mystinen. Heille valo tulee puheessa esiin metaforisesti. Seuraavassa elämästään kertoo maalaistalon emäntä, joka koki elämänsä raskaimpia aikoja keski-ikäen ehdittyään. Takana oli jo pitkä avio-

liitto, paljon työtä ja lapsia. Viides hänen lapsistaan, poika, kuoli syöpään kaksivuotiaana, mikä lukitsi täysin hänen ja aviomiehen välit.

– Niin alkoi elämäni raskain taival, puhuminen lukkiutui tyystin, ei ollut kainaloa ei mitään muutakaan, vain miehen silmä niin kuin kaikki olisi ollut minun syytäni. Ei näkynyt yhtään valoa. Itse yritin kaikkeni mieheni suhteen. Sitten näin unen. Silloin tiesin minun on toimittava.⁹³

Nainen uhkasi jättää ja lähteä kotoa, jos mies ei pysty pääsemään lapsen kuoleman yli takaisin vaimon lähelle. Nainen synnytti miehen toivomuksesta vielä viimeisen, kuudennen lapsen. Elämä tasoittui uomiinsa, kunnes tuli sukupolven vaihdoksen aika, ja vanha isäntäpari rakensi oman talon. Vaimo oli perinyt aikoinaan erittäin huomattavan omaisuuden kotitalostaan, mutta mies oli myynyt metsät omiin nimiinsä – vaimon hiljaisella suostumuksella – ja pitänyt pankkikirjaa hallussaan. Eläkkeelle jäännin myötä omaisuuden jakosuhteet tarkastettiin, mikä oli miehelle järkytys, mutta vielä enemmän vaimo oli järkyttynyt miehen käytöksestä rahan suhteen.

– Tuntui kuin olisin herännyt vuosikymmenien unesta puolustamaan itseäni... Paloin puhki,⁹⁴ nainen kuvailee. Mies yritti lepyttää vaimoan ostamalla hänelle koruja.

– Käsi etsi kättäni, käsi silitti poskeani, anoen anteeksiantoa.

Vaimo etsi itseään ja omaa olemistaan uudella tavalla, irrottautui entisestä tekemisestä ja velvollisuuksistaan. Hän matkusteli ja vetäytyi yksinäisyyteen ja hiljaisuuteen vuoden ajaksi – ja antoi anteeksi.

– Nyt kalustan sen [uuden kodin] jurvalaisilla huonekaluilla... ikkunoihin ripustan kauniit valoa läpäisevät verhot.⁹⁵

Verhot ja ikkunat ovat usein toistuva elementti Vanhan ajan naisten teksteissä. Erittäin kärjekkäästi se ilmenee naisen puheessa, joka muutti 1950-luvulla kuuden ensimmäisen avioliittovuotensa aikana viisi kertaa.

– Ikkunaverhot äitini oli jättänyt paikoilleen, saivat kelvata. Iso ikkuna antoi valoa ja aurinkoa.⁹⁶

Myös seuraavaa kotia hän luonnehtii ikkunoiden ja valon vinkkeleistä.

– Onpa ihanat isot, valoisat huoneet... Ripustin äidin perintöverhot ikkunaan...⁹⁷ Seuraavan vuokra-asunnon likaisuus vain korostuu

huoneiden pimeydessä. Hän kuvailee ensi kokemustaan seuraavasti.

– Nousin jyrkät kapeat portaat yläkertaan. Ovi oli auki, ensi silmäyksellä näin sotkuisen huoneen. Pieni nätti puuhella paksun tahman lian peitossa. Ikkunat paksun lian peitossa, pesemättömät talon silmät. Yksinkertaiset ikkunat, tuplia ei näkynyt komerossa-kaan.⁹⁸ Asuntoa alettiin remontoida.

– Kaupunki antoi kaikki, maalit, tapetit, jopa kuitulevyt ja tuplaikkunat, kaksi pientä kuusiruutuista luukkuja,⁹⁹ hän kertoo. Seuraava muutto tapahtui saman pihan toiseen taloon.

– Huoneet olivat ihanan väljät, kolme kertaa suuremmat edellisiin verrattuna. Kamarissa iso ikkuna, upea näköala alas pelloille. Keittiössä iso puuhella ja tiskipöytä. Iso ikkuna pihaan... Pahvilaatikoiden kätköistä kaivoin esille seinävaatteen ja pitsiverhot, nyt saisi vuoden tauon jälkeen taas ottaa esille.¹⁰⁰ Edellisen asunnon pieniin ikkunoihin kun eivät pitsiverhot olleet mahtuneet. Kului muutama vuosi, ja perhe muutti ensimmäistä kertaa kerrostalohuoneistoon.

– Kaksoisovet suureen, avaraan ja valoisaan olohuoneeseen olivat auki...¹⁰¹ Laitoimme huoneet kuntoon, kuudennen kerran... Olohuone oli vähän aution tuntuinen. Olohuone kaipasi mattojakin, ikkunaverhot ja jotain seinille.¹⁰²

Ikkunoista, niiden koosta, huoneiden valoisuudesta ja verhoista, ilmavista valoverhoista puhuminen on tutun kuuloista lapsuuden korville. 1950–60-luvulla lapsuuttaan eläneet muistavat valoverhojen kulta-ajan. Valoverhoiksi kutsuttiin ja kutsutaan ohutta ilmavaa kangasta, joka on peittävien verhojen ja paljaan ikkunan välimuoto. Puolitettu valo oli ennen hoidettu salusiineilla, mutta ohuet läpi-kuultavat valoverhot mahdollistivat näkyvyyden kodista ulos ja estivät katsomisen ulkoa sisään. 1960-luvun kotiäitikulttuuriin kuului verhojen melko tiukkatahtinen vaihtaminen; naiset kehystivät kotinsa ikkunaa vuodenaikojen mukaan. Uuden ajan naiset eivät puheessaan sivua kodin ikkunoita tai valoisuutta, mikä ei suinkaan tarkoita, etteikö koti ole heille tärkeä. Ikkunoiden luonne vain on muuttunut: kodin verhojen vaihtamisesta ja oikomisesta on vähitellen siirrytty sisäisiin ikkunoihin. Tärkeämmäksi ovat nousseet itseyttä verhoavat valot ja varjot. Tästä kertoo myös erilaisten uskonnollisten symbolien ja kuvastojen käyttö. Myös ei-ortodoksisista kodeista löytyy yhä useammin ikoninurkkaus.

C.G. Jung pitää keski-ikää haasteena tulla omaksi itsekseen. Hän katsoo, että ihminen voi löytää silloin oman sisäisen maailmansa, syvimät tunteensa ja tarpeensa niiden unien ja mielikuvien avulla, jotka kumpuavat sekä ihmisen omasta henkilöhistoriasta että myös ihmiskunnan historiasta. Tietoinen ja piilotajuinen maailma yhdistyvät. Keski-iässä naisen piilotajunnasta nousee esiin elämätön elämä, jota Jung nimittää varjoksi, elämänalueiksi, joille naisella ei ole ollut aikaa ja tilaa, joita hän on hävennyt tai joita hän ei ole uskaltanut ottaa esille. Kun nainen alkaa käsitellä varjoonsa liittyviä tukahdutettuja elämänalueita, hänen on helpompi hyväksyä itsensä ja tarpeensa.¹⁰³ Vanhan ajan naiset ovat vasta keski-ian kynnyksellä pysyneet kääntymään sisäänpäin, hiljenemään itseensä ja tutustumaan varjoonsa.¹⁰⁴ Uuden ajan naiset sitä vastoin ovat eläneet suuren osan elämästään yksilöitymisen ja psykokulttuurin aikaa. Jos aiemmin elämänkaaren epävarmuuksia käsiteltiin perheyhteyden, kyläyhteisön tai laajemmin sosiaaliluokkien ja valtion instituutioiden tarjoamissa kehikoissa, nykyisen minäkeskeisten elämäntyylien aikana yksilö joutuu paljolti tukeutumaan itseensä. Ulrich Beck ja Elisabeth Beck-Gernsheim uskovat, että varmuudet ovat hajonneet kysymyksiksi, joista joudutaan jatkuvasti yksilöllisesti neuvottelemaan. Tässä neuvottelussa tukea saatetaan aivan hyvin ottaa magiikasta, myyteistä ja metafysiikasta, siis psykobuumista. Tässä mielessä psykokulttuurissa on paljon aineksia, joita voi luonnehtia postuskonnolliseksi teologisoinniksi.¹⁰⁵ Tällaisessa kulttuurisessa ilmastossa minuuden työstäminen ja identiteettityö eivät ole keskittyneet yksinomaan keski-ikään. Iän kulttuurinen kategorisointi on tältä osin löystynyt. Yhtä hyvin 25-vuotias kuin 50-vuotias saattaa olla samanlaisten minuuden pohdintojen äärellä. Uudella ajalla elämätön elämä ja piilotetut tunteet saattavat alkaa oirehtia jo varhaisessa vaiheessa.

* * *

Lauri Routila kirjoittaa goottilaisen katedraalin valosta. Goottilaisessa katedraalissa ei ole kyse pelkästään valon määrästä, vaan olennaisempaa ovat värit, jotka suodattuvat lasimaausten läpi. Luonnon valo ikään kuin muuttuu yliluonnolliseksi samaan tapaan kuin uusplatonilaisessa valon kokemisessa ja tulkitsemisessä. Sisätilan valo on metafysiistä eri väreineen, eikä ikkunoista näe ulos.¹⁰⁶ Goottilai-

nen katedraali ilmaisee mystisyyttä, keskittymistä tai kunnioitusta, ja valon leviäminen symboloi jumaluuden läsnäoloa.¹⁰⁷ Vanhan ajan naisten puheessa uuden kodin valot ja varjot, ikkunoiden koko ja niiden verhoaminen ilmaisevat sitä välitöntä tunnetta, mitä uusi tila, kotiin asettuminen ja kodissa oleminen heille merkitsee ja mitä toiveita siihen ladataan.

Valon vastakohta ei ole yksinomaan pimeys, vaan myös varjo.¹⁰⁸

– Siellä ensimmäisellä paikalla tuli pelon varjo, takaa. Mä vaan vilkuilin taakseni, se pelko.¹⁰⁹

Katariina Eskola käyttää valon, varjon ja värien kielikuvia, niin konkreettisia kuin metaforisiakin, artikkelissaan, jossa hän pohtii yksityisen muiston, äidin varhaisen kuoleman aiheuttaman surun yleisyyttä. "Lapsijoukko on leikkimässä vihreällä kevätnurmella. Varjo lankeaa nurmikolle. Katson ylös. Isä seisoo leveäharteisena, kumarana ja sanoo: – Äiti on kuollut." Jokainen Haavioiden lapsista kertoo muistelmissaan leikistä, jonka isän tulo keskeyttää. Jokainen muistaa, miten elämän värit hetkessä tummuvat. Matti Haavion kertomuksessa isällä on musta puku. Jaakko Haavion tarinassa varjo lankeaa vihreälle nurmikolle. Kumpainenkin mainitsee valkoiset lakanat, joilla kodin ikkunat peitettiin.¹¹⁰

Samoin Uuden ajan naisten keskeisiin kokemuksiin kuuluvat valon ohella värit. Enkelipiirin ryhmähiljentymisessä käydään läpi värikokemuksia. Jos hiljentyminen on ohjattua, vetäjä saattaa kehottaa naisia kuulostelemaan, mitkä värit ovat keskeisiä missäkin kohtaa ruumista. Värejä, niin kuin muitakin mielikuvamatkojen kokemuksia, kuvaillaan vuorotellen.

– Hanna puhui kuinka hänen kaikki näkemänsä värit kääntyvätkin joksikin muuksi, jonka Liisa epäili johtuvan Hannan raskaudesta. Steinerhan jo sanoi, että lapset muuttavat tai kokevat värit vastaväreinä, Liisa totesi. Ulla puhui pitkään – kuten aina – kuinka hän välillä koki oikeissa paikoissa vääriä värejä, johon Liisa taas sanoi, että värit eivät asetu aina sovinnaisesti tavanomaisille paikoille, vaan ne saattavat kertoa erilaisista asiantiloista. Ulla selitti myös, ettei hän välttämättä näe väriä, vaan alkaa ajattelemaan tiettyä väriä (jonka ilmeisesti 'pitää' kuulua tiettyyn alueeseen) ja nuo värit pikeminkin voimistuvat ja vahvistuvat niitä katsellessa. Väriharjoituksen ideana oli oppia puhdistamaan omaa auraa hengittämällä värejä kirkkaammiksi.¹¹¹

Kun Uuden ajan naiset puhuvat värikokemuksistaan, tulee vastaan kielellistämisen vaikeus. Koska kaikille värikokemuksille ei löydy vastineita kielestä, naiset ottavat avuksi piirtämisen. Olennaisempaa kuin piirretyt muodot ovatkin värit. Kokemuksellisia värejä tai tarkkoja vastineita mielikuvissa nähdylle väreille ei aina löydy edes hyvinkään korkealuokkaisista ja monipuolisista värikynien valikoimasta. Usein naiset luonnehtivat kokemuksiaan hyödyntämällä sekä värejä että sanallista kuvailua. Värien merkitystä pohditaan yhdessä, ja jokainen kertoo oman näkemyksensä. Värien maailma ei ole kuitenkaan sillä tapaa deterministinen, että tietyillä väreillä olisi tarkkaan rajattu merkitys. Jokaisella voi olla yksilöllinen värimaailma.

Vanhan ajan naisten teksteissä värit eivät nouse yhtä keskeiselle sijalle, tosin niitä ei vertailunomaisesti ole teksteistä haettukaan. Sitä vastoin käsityöt, jälleen kerran verhot, kuultokudosverhot ja ennen kaikkea suuritöiset ryijyt ja virkatut sängynpeitteet nousevat keskeiseksi Vanhan ajan naisten puheessa.

– No, ensin virkkasin verhon, ihan hävetti kun miehet niin seurasi. Ei minulla ennen ollut aikaa sellaisille töille. Sitten virkkasin 35 pöytäliinaa. Eira minia alkoi puhua, kuka virkkais sängynpeiton. En uskaltanut luvata niin suurta työtä, luulin ettei se ikinä tulisi valmiiksi. Mutta annas olla, ostin langat ja aloin virkata. Virkkasin ja virkkasin. Päivällä en aina saanut tehtyä minkä olin urakakseni laskenut. Nousin yöllä joskus 2 aikaan. Aamuhetki kullaa kallis. Ja niin minä yritin ja yritin. Virkkasin vajaa 1000 lappua niin tuli iso sängynpeitto valmiiksi. Ja niin tuli kolmen vuoden sisällä 5 suurta sängynpeittoa. Nyt toistaiseksi en virkkaa yhtään mitään. Matto-kangas tuossa vieressä odottaa kutojaa.¹¹²

Uskon, että Vanhan ajan naiset kokivat käsitöissään esteettisesti jotain yhteneväistä kuin mitä Uuden ajan naiset kokevat mielikuva-harjoitusten värimaailmassaan. Se, mikä erottaa Uutta ja Vanhaa aikaa, on kokemisen tapa: Vanha aika koki tekemällä, Uusi aika ole-malla ja pohtimalla. Vanhan ajan naiset tekivät ja kutoivat ryijyjä, sängynpeitteitä ja monimutkaisia käsitöitä, he tunsivat käsissään ja varmaan hartioissaankin tekemisen, he näkivät työnsä jäljen ja tunsivat sormissaan kankaan kuviot.¹¹³ Anni Vilkkonen on ottanut naisten omaelämäkertoja käsittelevän väitöskirjansa metodiseksi metaforaksi tilkkutäkin. Vilkkonen perustelee naisten elämän kuvastosta ottamaansa metaforaa sillä, että tilkkutäkki on elämäkertureiden itsensä metafo-

ra. Elaine Showalter¹¹⁴ luettelee lukuisia eri tieteen- ja taiteenaloja, joilla viljellään tilkkutäkkimetaforaa. Vilkko puhuu kutomisen metaforasta, joka hänen mielestään ilmentää yksilön suhdetta hallitsevaan kulttuuriin ja toimii feministisen poetiikan vertauskuvana. Vilkko käyttää myös teoksensa otsikoinnissa kutomiskielikuvia: Langanpää, Tilkkutäkki, Ompelu, Pohjakangas, Päätely.¹¹⁵

Naisilla on aina ollut tapana siirtää esteettisiä mielikuviaan ja kaudendentajuaan käsitöihin. Siksi niitä ei juuri taiteen lajiksi ole nostettukaan. Uuden ajan naiset kokevat esteettisiä elämyksiä, värin ja valojen vaihtelua mielikuvissaan ja mielikuvamatkoillaan, mikä edellyttää olemista ja heittäytymistä tekemättömyyteen ja hiljaisuuteen.

Taiteen tekemisellä ja käsitöillä on terapeuttista merkitystä, Maarja Linko toteaa tutkimuksessaan.¹¹⁶ Taiteen tekeminen merkitsee ristiriitaisessa tilanteessa mielenrauhan saavuttamista, eheytymistä. Käsitöiden tekeminen antaa voimia arkipäivän jaksamiseen, mutta kantaa elämässä pidemmälläkin tähtäimellä, elämän mielekkyyden lähteenä. Linko arvioi, että yksi selitys naisten sitkeydelle niin taiteen kuin (taide)käsitöiden tekemisessä on sen terapeuttinen ulottuvuus. Kun moderni yhteiskunta edellyttää jäseniltään yksilöllistä identiteettiä ja kun naisten elämä on usein pätkitetty itsen rajoja uhkaavilla tapahtumilla, etsitään minuudelle jatkuvuutta ja rajoja käsin tekemisen suomasta itseterapiasta. Käsitöiden tekijöiden kohdalla ei ole kuitenkaan syytä korostaa sen terapeuttisia ulottuvuuksia yksinomaan ihmissuhteiden kannalta. Käsillä tekemisen terapeuttinen funktio merkitsee ennen kaikkea sisäistä eheytymistä, oman minän tarkastelua ja henkilökohtaisten elämysten korostumista.¹¹⁷ Taideomaelämäkerroissa naiset pyrkivät rakentamaan omaa yksityistä maailmaansa, jonne he myös kaipaavat. Käsitöiden ja taiteen tekijät ovat vahvasti sitoutuneita tekemiseensä, ja tähän sitoutumiseen liittyy usein tunne vaivalla hankitusta yksilöllisestä tilasta.¹¹⁸ Käsityöt, taide ja mikä tahansa, tässä tutkimuksessa naisten hiljaisuuden ja salaisuuksien luoma kulttuuri, itse tai yksin tekeminen ovat tie yksilöitymiseen, pakoreitti usein ahtaasta naispositiosta, josta voi puhua kulttuurimme pitkänkeston vankilana.

Jungilainen ihmiskunnan alitajunta, ei siis vain oma henkilöhistoriamme, on rakenteistanut meihin äitien ja esiäitiemme kahlehdittua elämää. Alitajuntamme ei vapaudu vankilasta kädenkään-

teessä. Ja tämän päivän ismi on nimenomaan vapautuminen. Jos esimodernissa tai Vanhalla ajalla tuo ihmiskunnan sedimentoitunut alitajunta ohjasi turvallisen tuntuiseksi elämää, on se Uuden ajan kypsässä modernissa painolasti, josta on syytä hankkiutua eroon. Osa Uuden ajan naisista, kuten Enkelipiiriläiset, ovat ottaneet avukseen entisten elämien työstämisen siinä toivossa, että minuutta varjostavat ylisukupolviset kulttuurikasaumat väistyisivät. Tai ainakin pyrkimyksenä on ymmärtää paremmin omaa itseä, ja sitä kautta hengittää vapaammin.

Myös Fernand Braudel puhuu mentaliteettien hitaasti muuttuvista rakenteista. Ne muodostavat hänen mukaansa esteitä ja rajoituksia, joita ihminen kokemuksineen ei pysty ylittämään.¹¹⁹ Emmanuel Le Roy Ladurie puolestaan puhuu henkisistä kynnyksistä, joita ajattelu ei pysty ylittämään.¹²⁰ Enkelipiiriläiset puhuvat itsensä kohtaamisen henkisistä kynnyksistä. Henkisiä kynnyksiä ei niinkään kohdata valvetilassa, vaan enemmänkin unessa tai tietoisessa hiljaisuudessa. Päivätajunta ei kykene työstämään, tai ainakin harvemmin työstää, pimeyttä ja pelkoja. Vaikka puhdistautuminen on ismi, ei se tee prosessista nopeaa, sillä Vanha ja Uusi aika ovat hitaasti muuttuvia mentaalisia rakenteita.

Kylän harjalla seisoo maalaistalo, jonka emännät ovat eläneet Vanhaa ja Uutta aikaa. Vanha emäntä, muutamia vuosia sitten kuollut, teki työtä, hoiti lehmät, synnytti lapset, siivosi, ruokki väen ja rakasti. Hän rakasti kai aviomiestäänkin, mutta ennen kaikkea hän rakastui sota-aikana talon lähipiirissä työskennelleeseen nuoreen mieheen. Suhteesta syntyi lapsi, jonka talon isäntä lomille tullessaan osasi laskea jonkun muun alkuunpanemaksi. Isäntä hakkasi vaimonsa henkisesti sairaalakuntoon. Mutta elämä jatkui, ja taloon saatiin vielä pariskunnan yhteisiä lapsia. Puoli vuosisataa myöhemmin seuraavan sukupolven emäntä teki työtä, hoiti lehmät, synnytti lapset, siivosi, ruokki ja rakasti. Häinkin kai rakasti myös aviomiestään, mutta sittemmin myös toista miestä. Uuden ajan emäntä ei jäänyt taloon hakattavaksi, vaan muutti toiselle paikkakunnalle, hankki koulutusta ja työtä.¹²¹

Pääsiäisen ahdistavassa valossa hiljaisella metsätiellä kulkiessa mietin, onko sittenkään väliä jääkö vai lähtee. Lähtijällä elämä on tuskaa, jäävälle se on tuskaa. Mutta se, mitä saa yrittää, on muuttunut Vanhasta ajasta Uuteen tullessa. Vanhan ajan naisille jäi mahdoli-

suus sopeutua, nöyrtyä ja löytää rauha itselleen ennen kaikkea toisten, ja sitä kautta itsensä hyväksynnästä. Uuden ajan nainen saa lähteä ja yrittää rakentaa rauhaa ja eheyttä minuudelle lähtemisestä ja oman itsen muuttumisesta.

Pitkänkeston vankila olet sinä itse ja kulttuuri arvoineen ympärilläsi. Henkiset kynnykset ovat päässet kasvamaan silloin, kun et ole ollut valppaana. Kiellät itsestäsi osia, mitä milloinkin, aina tarpeen vaatiessa, mutta myös tarpeen tullen avaat osia itsestäsi. Pietari kielsi itsensä kolmasti ja oli kykenemätön kohtaamaan kaikkia puolia itsessään. Mekin suljemme osia unohtuksiin, emme kai jaksaisikaan koko totuutta, mutta elämän tihentymissä tai kohtalonomaisissa hetkissä elämä ei aina jätä rauhaan. Minuuden ovet raottuvat hetkeksi, kynnyksen yli kurottuvat muistot, kokemukset ja tunteet, jotka nyt joutuvat työstämisen alle, halusit sitä tai et. Läheisen kuolema: miten minä tämän yli kuljen. Avioero: miten minä tähän olen joutunut ja miten tästä jatkan. Konkurssi: mistä osaset elämään eteenpäin. Ihminen tömäytetään välillä avaamaan osia itsestään voimakkaastikin, heitetään kylmään veteen: ui ja jos et osaa, niin huku. Turvaverkot ja selviytymisen tavat, tavat surra tai syyttää ovat muuttuneet, mutta itsen eheyttämisen välineistä ei Uudella ajalla ainakaan ole pulaa.

IDENTITEETTIKUVASTOT

Anthony Giddens pohtii itseidentiteettiä elämäkerran muodossa ja kuinka emme vain elä tätä elämäkertaamme¹²², tai Paul Ricoeurin sanoin itsenarraatiotamme, vaan elämme sen reflektoiden monilla mahdollisuuksilla suuntaan ja toiseen. Elämänsuunnan hakemisessa on keskeistä meitä ympäröivä sosiaalipsykologinen tiedonvirta. Janne Kivivuori on käsitellyt kahdessakin teoksessaan tuon tiedon vuotamista ihmisten itsensä rakentamisanastoksi ja reflektiopinnaksi ja nimittää ilmiötä psykokulttuuriksi ja psykopoliitikaksi. Käsitteillä tarkoitetaan paikan hakemista omalle sisimmälle modernissa yhteiskunnassa.¹²³ Sosiaalisia roolejaan identiteetiksi koostava yksilö hakee itsetutkiskelussaan kollektiivista lupaa olla sitä mitä on. Itseilmaisukursseista ja terapioidista haetaan perimmältään sitä puuttuvaa Arkhimedeiden pistettä, johon nojaten yksilö voisi testata sekä ulkoiset että sisäiset realiteettinsa. Sisäisen maailman erillistyminen sosiaalisesta kertoo lähinnä yhteiskunnallisen synteessin muuttumisesta yksilön psyykkiseksi työksi, eikä erillistämistä voi yksinkertaisesti poistaa sopeuttamalla ihmisiä "todellisuuteen", kuten Juha Siltala toteaa.¹²⁴

Hyvin yleinen käsitys on, että tuotamme identiteettejämme kertomalla, siis ensisijaisesti kielellisesti. Mutta mikä osuus identiteetissämme on ei-kielellisillä kokemuksilla tai kokemuksilla, joille ei ole vakiintunutta sanastoa? Lyotard toteaa, että postmoderni ihminen ei enää luota suuriin kertomuksiin, vaan haluaa itse sepittää omat "pienet kertomuksensa", naiset varsin konkreettisesti mielikuvamatkoillaan ja tarinoilla entisistä elämistään.¹²⁵ Mielikuvamat-

koilla Enkelipiirin naiset kokevat asioita tai tuntemuksia, joista kyläryhmässä tai luottoystävien kanssa mieluusti puhutaan, mutta joille voi olla vaikea löytää ilmaisua. Mielikuvamatkoja ja entisiä elämäntapahtumia ja tapahtumia koetaan sekä yksin että ryhmässä. Kokemus voi olla yksinäinen, jolloin hiljentyessä saavutetaan virittyneisyys, missä alkaa tapahtua sekä mielikuvallista visiointia että ruumiillisia tuntemuksia. Enkelipiirissä hiljennytään ryhmässä, jossa ryhmän vetäjä puheellaan edesauttaa matkalle pääsyä ja irtautumisesta arkielämästä.

– Mikä sun suhde on jälleensyntymään ja entisiin elämiin? Miten sä suhteutat sen kristinuskoon tai mikä se sun usko on? kysyn yhdeltä ryhmän naiselta

– Mun täytyy sanoa, että mä oon tänä kesänä miettinyt sitä aika paljon. Mä mietin aika paljon, oon analyttinen, vaikka toisaalta mulla on hirveän voimakas tää tunnesuhtautuminenkin. Mun on helppo uskoa jälleensyntymiseen jostain syystä. Mä oon jo ihan lapsena uskonu siihen, vaikka mulle ei kukaan mitään puhunut, mä oon uskonut jo ihan pikkusesta, silloin kun mä oon ruvennut jotain tajuamaan, must on tuntunut että asiat on mulle tuttuja. Et mitä omi-tuista mä oon tehnyt sen ikäisenä kakarana. Sieltä löytyy just tämmösiä asioita, jotka ei oo niinkun millään tavalla selitettävissä.

– Minkä tyyppinen se eka entinen elämä oli?

– Se oli sellanen että me marssittiin tietä pitkin. Silloin oli joku sota menossa. Meidät oli karkotettu. Joku systeemi oli semmonen, että me ei voitu olla siinä omassa luostarissamme. Niitä nunnia oli aika paljon. Samalla me hoidettiin haavoittuneita siellä tien varsilla. Sitten me tultiin Ranskan ja Italian rajalle, tai jonnekin lähelle Italian rajaa jossa oli tää luostari. Se luostari oli semmonen vaalea, vuoret oli siellä taustalla. Sinne me perustettiin oma laitos, ja siellä oli upeita niittyjä ja meillä kasvoi kaikenlaisia yrtejä ja meillä oli siellä iso puutarha. Se oli mahdottoman hyvää, hyvän olonen elämä.

– Onko sulla muita entisen elämän kokemuksia, onko niillä mitään yhteyttä, jokin logiikka?

– Siellä on sellasia, esimerkiksi yksi mikä on hyvin rauhallinen, kelttiläinen, joko Walesissa tai Irlannissa olen asunut, mutta kuitenkin kulkenut sen kanaalin tai sen meren yli, sitä väliä siinä. Mulla on ollut semmonen maatalo, maasta ja mullasta tehty mökki, jossa mä oon ollut semmonen tietäjänainen, joka on sekottanut kaikenlaisia

yrttejä. Mutta se hyväksyttiin siellä. Mulla ei ollut miestä eikä lapsia eikä mitään. Mä olin semmonen mummeli siinä yhteisössä, taikka täti. Sitten mulla on tonne Kreikkaan liittyviä, useampiakin, koska se on mun kotimaani, yksi semmonen, sydänmaa. Sinne liittyy kirjallisuutta ja siihen liittyy opettamista, myöskin Egyptiin liittyy opettamista. Mulle ne [entisen elämän kokemukset] on tulleet itekseen [ei siis ryhmäihjentyemisissä], mä oon joutunut semmoseen tilaan, joka on aika mieletön. Siitä voi sanoa että menee transsiin, tämmönen että menee ihan täydellisesti omaan maailmaan. Siihen liittyy hurjasti fyysisiä kokemuksia, semmosta sielun tihenemistä. Mä en osaa sanoa mikä se tunne on, mutta se on tämmönen täydellisesti erilleen ulkomaailmasta, tämmönen hypnoottinen tila. Transsiksi sitä voi sanoa. Ne on aika voimallisia kokemuksia, kieltämättä. Joskus on ollut todella repiviäkin, semmosia kuolemankokemuksia. Tietoisuuden laajenemista. Erilaista kihelmöintiä eri kohdissa ja tämmöstä. Ehkä just tämmöstä eheyttämistä on tapahtunut, oman minän rakentamista. Mä en osaa sanoa sitä sen kummemmin. Ne kaikki on tämmösiä..., kun ne on niin irrallisia. Niillä ei ole mitään tyypiketjua tai ne ei ole tavallaan toisiinsa liittyneitä muuta kun että tää teema on että tää on mulle ja tää on mua varten. Koskaan mulle ei ole käynyt sillä tavalla että mä olisin jäänyt tyhjin käsin. Jotain mulle aina tapahtuu siellä. Siellä on tullut paljon oivalluksia.¹²⁶

Tiina oli ollut entisessä elämässään 1300-luvun Skotlannin kuningatar, ja John, irlantilainen nykyisen elämän tuttavuus, ja Tiinan isä olivat hänen alamaisiaan. Keskiajalla Tiina kosti miehille välikäden kautta: hän määräsi miehet kidutettavaksi vankityrmässä. Nyt seitsemänsataa vuotta myöhemmin Tiinalla oli ollut Irlannissa tarve raadella Johnin käsiä nauloilla. Entisiä elämiä näkevä parantaja puolestaan kertoi, että Tiina oli itse joutunut raadelluksi juuri nauloilla jossain elämiensä vaiheessa. Kun Tiina puhui repimismieliteostaan, niin samanaikaisesti hän koki jalassaan kovaa kipua, ikään kuin häntä olisi nykyisessä olevaisessa ruumiissaan revitty ja pahoinpidelty nauhan tuntuisella aseella. Hän oli oikeastaan tyytyväinen, että kykeni näkemään kidutusvälineen, rautanaulat, mielikuvallisen kokemuksen karmaisevuudesta huolimatta. Tiina totesi, että hän ei Suomessa olisi ikimaailmassa suostunut mihinkään ryhmäterapioihin. Sen sijaan Irlannissa hän istui luontevasti kaikissa läheisriippuvuusryh-

missä ja selitti vähän ontuvalla englanninkielentaidollaan menneisyytään ja riippuvuuksiaan. Tiina ihmetteli myös, kuinka noissa ryhmissä olevat henkilöt istuivat vuodesta toiseen erilaisissa terapioissa ilman mitään ryhmän vetäjää ja puhuivat keskenään itsestään, itsestään ja itsestään.¹²⁷

Durkheim pohti unen ja valveillaolon rajatilaa ja sitä, miten villi-ihmiselle, kuten Durkheim luonnehtii, mielikuvat ovat samanarvoisia riippumatta siitä, onko hän hereillä vai uneksiiko. Villi-ihminen kun objektifioi unet todellisuuden kaltaisiksi. Hän uneksii vierailleensa jossain kaukana, ja uskoo todella käyneensä siellä. Mutta hän ei ole voinut käydä siellä, ellei hänessä ole kaksi olentoa: toinen, hänen ruumiinsa, makasi paikallaan ja pysyi samassa asennossa heräämiseen saakka, toinen taasen matkusti tällä aikaa ilmojen halki. Durkheim sanoo, että kaikki 'tilapäiset tajuttomuustilat' selittyvät hypoteesilla, että elämä ja tunto kykenevät ajoittain lähtemään ruumiista.¹²⁸ Ottamatta kantaa Durkheimin näkemykseen, kykeneekö elämä ja tunto lähtemään ruumiista, on näille Durkheimin villi-ihmisille ja Uuden ajan naisille yhteistä se, että molemmat ottavat mielikuvamatkat toisissaan. Mielikuvat oman elämän käänteistä eri vuosikymmeninä ja vuosisatoina ovat Uuden ajan naisille ennen kaikkea minuuden rakennusaineita, ja itsensä rakentamiseen naiset suhtautuvat vakavasti. Kuten Raija edellä kuvasi, kokemukset ovat ennen kaikkea minuutta eheyttäviä, eikä noilta aikamatkoilta koskaan tulla tyhjin käsin takaisin.

Naiset hakevat toisenlaista subjektiutta, 'taantumista' tai vajoamista, syvälle ruumiin rajojen muihin kerrostumiin, kuten naiset kuvailevat. Ruumiissa liikkuminen tai jopa siitä irtautuminen hie-
man etäämmäs tai entisiin elämänkohtaloihin ei onnistu ilman antautumista itseen ja hiljaisuuteen. Ryhmähiljentymisessä rakennetaan siltaa semioottisista kokemuksista (usein kuvien ja värien, kokemusten piirtämisen välityksellä) symboliseen, kertomiseen ja itsen narraatioon.

Hiljentymisessä työskennellään tietoisesti tiedostamattoman kanssa. Tiedostamattomasta voidaan puhua tilana, jossa on aineksia, jotka voivat kyllä tulla tietoisiksi, mutta vain kovalla keskittymisellä ja työllä.¹²⁹ Uuden ajan naiset käyttävät tietoisesti hyväkseen alitajuntansa kuvia. He poimivat ja rekonstruoivat ja analysoivat niitä ja lopuksi sanallistavat kokemukset. Hiljentyminen on ikään kuin siivo-

amista, jossa pyritään nostamaan tiedostamattomasta pintaan ja tajuntaan ne muistijäljet, jotka estävät hyvää elämää.

Eksistenssifilosofiassa puhutaan usein¹³⁰ ajattelun ja ymmärryksen ruumiillisista juurista, mikä naisten kokemuksissa konkretisoi-tuu ruumiinmuistiksi eletystä elämästä. Tähän työhön haastateltujen Enkelipiirin naisten kokemuksissa ruumiinmuistiin ei ole merkitty yksinomaan eletyn, nykyisen elämän muistijalkiä, vaan persoonan aineksena ovat myös eletyt entiset elämät. Tämänkaltainen uskomusjärjestelmä muuntaa ja antaa lisäulottuvuuksia ruumissubjektikeskustelulle. Ruumis on pintaa ja osin syvyysulottuvuutta tuntoaisteineen, mutta tämän tutkimuksen uususkonnollisuuden ruumiinmuisti liimautuu myös energiaruumiiseen, "sielunmuistiin", joka koetaan kokemusten loputtomana lähteenä. Nämä kokemukset saavat sitten kaikupohjan ruumiissa, jossa ne konkretisoituvat fyysisinä tuntemuksina.

Alitajunta on osalle Uuden ajan naisten elämäntutkimuksessa huomattavasti syvempi ajallisessa ulottuvuudessa kuin yksi tiedostamaton ja sen salaisuudet. Kokemusten ja muistojen suhde kieleen ja niiden 'kielipitoisuus' saa totutusta poikkeavan vivahduksen. Intertekstuaalisuudesta voi puhua niinä jälkinä ja kaikuina, jotka tulevat toisista teksteistä. Mielikuvamatkojen, hiljentymisen ja syventymisen (mietiskelykontemplaatioiden¹³¹) sisältö on hyvin intertekstuaalista. Niissä on nähtävissä symboleja, niin kuvia kuin tekstejä, muista kuvastoista. Kuvastoilla tarkoitan kulttuurinkuvastoja laajasti, kirjallisuutta, elokuvia ja historiallisia mielikuvia. Siksipä entisistä elämästä on mielekäästä puhua identiteettikuvastoina. Ne ovat muunnoksia toisista kuvastoista, moninkertaisia ikoneja, joita naiset lukevat ja tulkitsevat omista lähtökohdistaan. Kun puhun naisten kokemuksista, mielikuvamatkoista, erilaisista näkemis- ja tunnekokemuksista, väreistä ja valoista, luulen, että hyvin harvat pitävät kokemuksia ja havaintoja todellisina, objektiivisesti, havainnollisesti ja eksistentiaalisesti tosina. Mutta kuten Michel Maffesoli siteeraa Bakuninin ajatuksia historian luonteesta: "Historiassa on aina neljännes todellisuutta ja vähintään kolme neljännestä mielikuvitusta, eikä historian mielikuvituksellisella puolella suinkaan ole kaikkina aikoina ollut vähäisin vaikutus ihmisiin."¹³², voi objektiivisesti epätosien ilmiöiden merkitys olla sosiaalista todellisuutta rakentavaa.

Tietääkö ihminenkin vain osan omasta 'totuudestaan' lopun jää-

dessä varjoon, erilaisiin torjuntoihin, unohdukseen, kieltämiseen, joista vain läikehtii jotain tietoisuuden puolelle. Kestäisimmekö edes koko 'totuutta' itsestämme, saati läheisistämme? Millä tapaa suodatamme ja tulkitsemme omaa minäämme, muistoja ja kokemuksia niin, että saamme ne itsellemme ja toisille sopivaan tai kestäväan, miksei myös kestettävään muotoon?

Ricoeur puhuu itseisnarratiosta, identiteetin narratiivisesta luonteesta.¹³³ Meillä jokaisella on oma elämäntarina, mitä esittää. Jos historian todellisuuden ja mielikuvituksen suhteista voidaan jo puhua ääneen, kuinka on yksilön, yksittäisen ihmisen kokemusten ja tuntemusten samoin kuin muistojen todellisuuden laita? Yhtäältä voidaan pohtia todellisuuden ja identiteetin suhdetta, mutta toisaalta myös hiljaisuuden tai olemisen ja identiteetin välistä suhdetta. Uuden ajan naisten itsen rakentamisessa törmätään kokemuksiin, jotka eivät ole todellisuutta kaikille. Puhun yksinomaan naisista, vaikka toki myös miehet voivat kokea samaan tapaan. Naisilla on vain kulttuurissamme vankempi perinne marginaaliseen tietoon ja kokemukseen.¹³⁴ Uutta tässä toden ja epätoden välisessä rajanvedossa on se, että varhaisempina aikoina kulttuuri oli tiukemmin sukupuolitettu, eikä naisilla juuri ollut pääsyä virallisen tiedon ja vallan pariin. Sen sijaan tämän päivän marginaalikokemukset kulkevat rinnakkain ja samanaikaisesti hegemonisen tietovaltakulttuurin kanssa. Naiset ovat yhtä osallisia kuin miehet tieteelliseen maailmankuvaan, mihin todellisuutemme, käsityksemme kuvitteellisesta ja harhasta ovat pitkälti ankkuroituneet. Eli voitaisiinko ajatella, että se mitä haluamme muistaa ja tuottaa itsestämme, tarina mitä itsestämme kerromme, on oma totuutemme.

Muistin ja unen välistä vastakohtaisuutta voi täydentää päiväunelmilla tai haaveilun "välimuodoilla". Niissä yksilö vapautuu arkielämän vaatimuksista ja päästää mielensä vaeltamaan. On mahdollista sanoa, kuinka paljon naisten mielikuvissa ja mielikuvamatkoissa on unenomaisia tiedostamattomia aineksia ja, mikä osuus puolestaan on itseohjautuvilla, hallituilla ja tietoisten ajatusten ohjaamilla mielikuvilla.

Joka tapauksessa on selvää, että ihmiset pyrkivät rakentamaan henkilö- ja kollektiivisen historiansa ehyeksi kokonaisuudeksi, ja siinä tarvitaan myös muistelutyötä. Muisti ei ole pelkkää menneisyyden rekisteröintiä ja persoonallista omien kokemusten mieleen

palauttamista, vaan se on myös menneisyyden uudelleenrakentamista. Kärjistetysti voi sanoa, että käyttökelpoinen muisto luo uskoa johonkin sellaiseen visioon menneisyydestä, joka tuntuu hyvältä ja käyttökelpoiselta sen hetkisen elämäntilanteen kannalta.¹³⁵ Arvelen, että Uuden ajan naisten mielikuvissa on paljon tällaista, vähintään puolitetietoista tai ainakin vahvasti kulttuurisesti määrittynyttä, vaikkakin heikosti tiedostettua, kuvittamista.

Vanhalla ajalla naisten piti haaveilla hyvästä elämästä. Unelmilla ylitettiin arkielämän kynnyksiä. Haaveet eivät aina voineet toteutua realismin keinoin, joten Vanhan ajan naiset joutuivat salaamaan unelmiaan ja tekojaan. Uuden ajan naiset saattavat haaveilla elämää niin eteenpäin tulevaisuuteen kuin menneeseen aikaisempiin elämäntapahtumiin. Menneisyyden uudelleen kuvittamisella nykyisyydestä tehdään siedettävämpi, kestettävämpi tai ymmärrettävämpi. Tulevaisuuden haaveisiin taasen voidaan tarttua suoremmin kuin Vanhalla ajalla.

Identiteetti syntyy ajallisesta jatkuvuudesta, menneisyyden saattamisesta yhteyteen ennakoitun tulevaisuuden kanssa.¹³⁶ Uuden ajan naiset pelaavat sikäli varman päälle, että eivät jätä identiteettinsä työstämistä vain tämän yhden elämän varaan, vaan muokkaavat minuuttaan tarpeen tullen mieleisekseen edellisten elämien kokemuksilla. Siten tulevaisuudenkin uskotaan olevan turvatumpaa, vaikka – paradoksaalista kyllä – elämän arvaamattomuuteen heittäytyminen onkin keskeisimpiä hyveitä ja elämän taitoja. Jos henkilökohtaisen identiteetin ylläpitäminen on ensisijainen ontologisen turvallisuuden edellytys, niin turvarakenteen työstäminen on Uuden ajan naisille täyttä työtä. Siten Giddensin kuvaus identiteetin muovattavuudesta menneen ja tulevan jatkuvalla uudelleentulkinnalla, menneisyyden saattamisesta ennakoitun tulevaisuuden kanssa, on osuva kuvaamaan naisten identiteettikuvastojen käyttöä nykyisyyden, mutta myös tulevaisuuden minäkuvaissa. Voimakkaalla identiteettityöskentelyllä menneiden elämien kanssa haetaan ontologista turvallisuutta nopeiden liikkeiden maailmassa.

ENKELIEN YLIAJALLISUUS

Antiikin filosofi Parmenides jakoi maailman vastakohtiksi, kuten valoon ja pimeyteen, ääneen ja hiljaisuuteen, konkreettiseen ja enkelimaailmaan.¹³⁷ Wim Wendersin elokuva *Berliinin taitvaan alla* (1987) kertoo todellisesta maailmasta ja sen takana hämmäyttävästä enkelimaailmasta. Elokuvasa kaksi miesenkeliä seuraa näkymättöminä ihmisten arkipäivää, mutta ainoastaan lapsella on enkelinuskonsa jäljellä; lapsi näkee enkelin. Oscar Parland on kuvannut romaaneissaan *Lumottu tie* (1983) ja *Härän vuodet* (1985) lapsuuden sielun maisemaa, jossa lapsi näkee paljon muutakin kuin enkeleitä. Parlandin muistoissa lapsuus on paljon moniselitteisempi, täynnä mielikuvitusta ja symboliikkaa kuin mitä kirjailijan nykyinen elämä on. Kirjat ja niiden pohjalta tehdyt elokuvat kertovat viisivuotiaan Rikin kokemuksista, missä synty ja salaisuudet vaativat hiljaisuutta ja missä aikuiset kuiskivat, etteivät lapset ymmärtäisi. Riki elää maagis-myyttisessä maailmassaan, Kristina Björklund kuvailee Oscar Parlandin elämänvaiheita koskevassa tutkimuksessaan.¹³⁸

Vähintään yhtä lumoavasti kuvaa Laila Hietamies¹³⁹ seitsemänvuotiaan Laura-tytön elämää vähemmän lumoavassa ympäristössä, sodan jaloissa Viipurissa ja evakossa Turun seudulla. Laura – mitä ilmeisemmin Laila Hietamiehen oma lapsuudenkuva – kulkee pelkojen ja uusien tilanteiden läpi turvanaan luonnonhenget ja muut mielikuvitushahmot. Lauralla on kaksi turvapaikkaa, Oma kivi sekä Ajatuspuu, joiden turviin tyttö hakeutuu omaan rauhaan ja hiljaisuuteen kertomaan huolistaan ja peloistaan. Puut kuuntelevat ja antavat voimaa.

Max Picard kirjoittaa teoksessaan *The world of silence*, kuinka lapsen maailma on suuri hiljaisuuden vuori: sanat eivät ole vielä muotoutuneet, hiljaisuus muodostuu kuvista ja vertauksista.¹⁴⁰ Luonnonvoimista, metsänpeikoista, keijuista, maahisista ja kukkien hengistä kertovien tarinoiden, kuten Elsa Beskowin lastenkirjojen lumovoima tuntuu pysyvän vuosikymmenestä toiseen. Luulisi, ettei tämän päivän lasta jaksaisi kiinnostaa perinteiset, hidastempoiset kukkais- ja keijusadut. Nyt viisivuotias tyttöni saa valita itse jokailtaisen satukirjansa. Ainakin kerran viikossa hän valitsee Elsa Beskowin tonttutai kukkaiskirjoja ja kuuntelee hievahtamatta, Vuoren peikon kohdalla tosin kauhusta jäähmettyneenä, samat tarinat kerta toisensa jälkeen. Kirjojen lumovoima selittyy kirjailijan oman uskon autenttisuudella luonnon elollisuuteen ja luonnonhenkiin – Beskow kirjoittaa ja piirtää aiheistaan vakavissaan. Ne eivät tunnu seipitetyille tarinoille ja siksi myös lapsi ottaa ne tosissaan. Joka on lukenut lapsille tietää, että lapsi on erittäin kriittinen vastaanottaja, joka ei kuuntele kohteliaisuuttaan.

Marita Luomu on tutkinut ihmisten enkelikokemuksia.¹⁴¹ Aineistossa on useita lasten enkelikuvauksia. Lapsethan 'näkevät', ja me aikuiset selitämme ne itsellemme luontevimmalla ja kulloisellekin rationaliteetille sopivalla tavalla. Ystäväperheeni kolmevuotias poika kuvaili hurmaantunut ilme kasvoillaan katse kauaksi luotuna, että katsokaa kuinka kaunis, kuinka ihana nainen, ja sillä on vaaleanpunaiset hohtavat hiukset. Vanhemmat eivät 'nähtäneet' mitään. Itse tokaisin puolihuolimattomasti, että hän taisi nähdä enkelin, johon pojan äiti naurahti, että he taas miehensä kanssa tulkitsivat kokemuksen freudilaisena kehitysvaiheena. Samalle ilmiölle lienee monta tulkintaa. Kuvaukset lasten osin vielä sanattomasta kokemisesta ja toisaalta näkemisestä muistuttavat osin joidenkin naisten kokemusmaailmaa.

Seuraavassa vuonna 1902 syntynyt Santra kertoo, kuinka vakavasti sairastuneena hän viivähti jo hetken rajan toisella puolella. Kokemus on ollut merkittävä ja hän muistelee sitä omaelämäkerrassaan yli puolen vuosisadan päässä.

– Sen leikkauksen kestäessä kävin niin sanotusti rajan takana. Muistan selvästi miten pitkän pimeän tunnelin päässä pilkotti kaunis valoinen sali. Siellä oli paljon ihmisiä ja sieltä kuului musiikkia. Muistan Vapahtajan hahmon ja isäni... hän oli jo silloin kuollut... ja

Justus-veljenikin. He olivat kuin kaukana mutta tunsin heidät. Oli kevyt ja onnellinen olo... halusin sinne valoon.¹⁴²

Outoja kokemuksia, kuten enkeli- ja valokokemuksia, kirjautuu hyvin erilaisiin aineistoihin. Enkelikokemuksia, kuten muitakin rajatiedon tai valtarationaliteetille selittämättömiä kokemuksia, löytyy myös muista tutkimusaineistoista, kuten Jyväskylän yliopiston Nykykulttuurin tutkimusyksikön keräämistä taideomaelämäkeroista.¹⁴³ Tässä kerrotaan sota-ajan lapsuudenmuistosta: "Ainoa to-della selvästi muistiini piirtynyt ja siellä nämä vuosikymmenet säilynyt kuva onkin kaunis. (...) Olin nuorehkon äitipuoleni kanssa palaamassa tämän tädin luota junalla. (...) Vaunun ilma oli hikinen ja kostea, minua oksetti ja pyörrytti. Joku sotilas nappasi sitten minut-kin syliinsä, ja maailma mustui silmissäni. (...) Aivan läheltä kuului voimakas miehen ääni, se laului: 'Illoin kynttilät siellä kun syttyy'. (...) Tuijotin hänen kasvojansa, ne muuttuivat ihmeen vaaleiksi ja heleiksi, vaikka alussa minusta näytti, että niissä oli hyvin syvät ja mustat rokonarvet. Vaalea tukka kähärtyi ohimoilta sotilaslakini ympärille kuin enkelin kiharat Maijan kiiltokuvassa. Laulu kesti kauan, ja koko ajan junavaunussa oli hiljaista, ja koko ajan minä tuijotin enkelin kasvoja. 'Taasen nään lapsuusaikani armaan', ja sil-loin enkeli katsoi minua suoraan silmiini, hymyili ja nyökkäsi."¹⁴⁴

Toinen, ei niinkään enkeleihin vaan muuhun näkymättömään maailmaan liittyvä kokemus löytyy myös taideomaelämäkertojen joukosta. "Kerron nyt sellaista jota on ehkä järjellä vaikea tajuta." Näin aloittaa keski-ikäinen nainen mystisen kokemuksen kuvailuaan, missä kuollut anoppi ilmestyi naiselle, eikä ainoastaan kerran, vaan useamman päivän aikana. "Kerroin siitä työpaikallani, he sanoivat että minun hermoni reistaa. Olkoonkin niin, mutta aion käydä mamman haudalla. Jos kaikki on kunnossa sitten on psykiatriset toimenpiteet paikallaan." Nainen oli sairaanhoitaja, mutta uskoi kuitenkin itse kokemukseensa ohi psykologisten oiretulkintojen. Haudalla kaikki ei ollut kunnossa; se oli täyttynyt vedellä, minkä nainen tulkitsti vainajan ilmestymisen syyksi.¹⁴⁵

Kansanperinneaineistoissa on monenaikaisia tallenteita ihmisten uskomuksista ja kokemuksista, kuten kummituksista ja talossa kulki-joista. Moderniteetti lukee nämä perinteiset uskomukset ja koke-mukset entisaikojen kansanihmisten taikauskon piiriin. Kun selasin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanperinnearkistosta syntymä-

pitäjäni ja sen lähialueiden kortistoja, käsitteli suurin osa tallenteista yliluonnollisia kokemuksia, vaikka kortisto oli nimenomaan yleinen, ei kummitusjuttujen kooste. (Kummitusjutut olivat tärkeä ajanvihteen muoto, ja hyvät tarinankertoajat olivat arvossaan pitkinä talvi-iltoina.) Agraariyhteiskunnassa yliluonnollisten, enkelien tai luonnonhenkien kokijoita ja näkijöitä ei ehkäpä leimattu, ainakaan yksinomaan näiden kokemusten myötä. Moderni rationaalinen aikakausi loi uudet normaliteetit ja kokemisten selittämisen mallit, missä vahvimpia tarinantulkintakehikkoja on aina jälkimodernin kynnykselle saakka pitänyt valtaansa freudilainen tulkintaperinne. Näyttää siltä, että nyt meidän kypsäksi moderniksi luonnehditussa ajassa on taas tilaa normaliteettia varioiville kokemuksille.

'Puhtaat' enkelikokemukset ovat olleet kulttuurisesti mahdollisia niin Vanhan kuin Uudenkin ajan naisille, koska kristillisen viitekehäyksen enkelirepresentaatiot ovat olleet harvoja sallittuja henkimaailman ilmiöitä modernissa maailmassa. Enkelit ovat saaneet rauhassa näyttäytyä, ja näkijä on niistä uskaltanut jopa puhua. Tosin en ole varma, olisiko vielä muutama vuosi sitten ollut mahdollista, että yhteiskunnallisesti aktiivinen kansalaisjärjestönainen olisi kertonut enkelikokemuksestaan julkisesti. Vuosituhannen vaihteessa sekin on mahdollista, kuten tekee entinen Greenpeace-aktivisti, nykyinen ympäristökonsultti Sari Kuvaja. Hän kertoo vakavasta sairaskohtauksestaan teoksessa *Naisen 7 elämää*. "Yksin sairaalassa maatessani ja varsinkin öisin, kun en saanut säryiltä nukuttua, rukoilin paljon. Koin myös, etten ollut yksin. Aivan kuin enkeleitä olisi ollut kanssani... Olin varma että paranen. Varmuuden sain jo enkeleiltä Maltalla." ¹⁴⁶

Sari Näre puolestaan kuvailee samaisessa teoksessa ruumiin ja miksei hengenkin kokemuksiinsa: "Heräsin vähitellen takaisin tietoisuuteen meren pauhusta ja shiatsu-hierojan otteesta, joka vaivutti minut moniin merellisiin muistoihin... Shiatsu-hieroja vaivutti minut kevyeen tilaan, joka raukaksi viime viikkojen kiireiden kuormittaman jännityksen ruumiissani... Olin kiitollinen tälle keski-ikää lähestyvälle italialaiselle naiselle, Marinalle, joka oli Intiassa karmaterapiassa... Valtava lämpö lävisti vatsaani, kun Marina painoi sille kätensä aloittaessaan hieronnan... Mikä mieletön, lähes maagisen tuntuinen voima olikaan tässä naisessa! Kuin olisin kävellyt ilmassa hieronnan jälkeen." ¹⁴⁷

Naisen 7 elämää -teokseen mahtuu kolmaskin mystinen kohta, josta näytteen antaa runoilija Sirpa Honkamäri. Hän arpoo mieles-
sään, aivan haastattelemieni naisten tapaan, voiko tällaista kokemusta jakaa edes lähimpien ystävien kanssa, mutta päättää uskaltaa kertoa. Selittää kokemusta ei voi, eikä hän koe siihen tarvettakaan: "Kun rakastelimme yöllä häävuoteessamme, tuntui ihmeelliseltä. Mietin, että kuvittelenko vain, kun tunsin aivan kuin enkelit olisivat laskeutuneet huoneeseen. Tunne oli vahva ja ihmeellinen. ... Mutta tässä ei ollut vielä kaikki. Mietin, uskaltaisinko kertoa Ulla-Leenalle ja Markulle, mitä sen jälkeen seurasi. Jos en näille ystävilleeni, niin kenelle sitten, ajattelen, kun kävelemme tuttua tietä saunarantaa kohti."¹⁴⁸ Ja Sirpa Honkamäri jatkaa mystisten tapahtumien kuvailua: "Veimme ensimmäisen yhteisen Kristus-ikonimme siunattavaksi Pyhän Kolminaisuuden kirkkoon. Palveluksen aikana meille molemmille tapahtui jotain käsittämätöntä, hän kertoo ystävilleen... En ollut uskoa korviani, kun palveluksen jälkeen Unioninkadulla hämmästyneenä kerroin L:lle [silloiselle aviomiehelle], että Smolenskin jumalanäiti, jonka ikonin edessä seisoiimme, oli ilmoittanut minulle, että lapsi, jota odotan, on poika ja L. vastasi vakavana ja hiljaa 'Niin minullekin.' En osaa selittää tätä, ei ole tarvettakaan. Ihmeellistä se oli."¹⁴⁹

Oudoista kokemuksista kirjoitetaan harvoin (poliittisissa) muistelmateoksissa. Pyhä, mystinen, kirkko, henki, koti, uskonto ja miksei isänmaakin (ovathan teoksen kirjoittajat enemmän tai vähemmän sidoksissa politiikkaan) saavat tyttäriltään hyvin uudenlaisia tulkin-
toja.

Samalla viikolla kun kyseinen kirja lupaa takakannen tekstissään kirjoituksia naisten rehellisyyden benji-hypystä, elämästä sellaisena kuin se on, kertoo Vasemmistoliiton vastavalittu puheenjohtaja, taloustieteiden lisensiaatti Suv-Anne Siimes lehdistössä feminis-
mistään, ortodoksisesta uskostaan, ikoneistaan, erostaan, vallanhalustaan, jota naisten ei ole tähän päivään saakka ole ollut sopivaa lausua ääneen, ja leipomisesta. Vielä muutamia vuosia takaperin puoluejohtajan lausunnot olisivat olleet fiasko. Nyt tuo sekamete-
lisopalta maistuva arjen ja arvojen yhdistäminen tekeekin naisesta uskottavan.

UUDEN AJAN ENKELIT

On ehkä liioiteltua sanoa, että tämän päivän ihmisten elämä olisi tyystin projektinomaista, missä kukin valitsisi oman versionsa elämäntapojen kirjosta. Uudenlaista verkostoitumista ja toimintaympyröiden hakemista on kuitenkin nähtävissä. Michel Maffesoli ja Zygmunt Bauman puhuvat uusheimolaisuudesta. Maffesolin mielestä on virhe syyttää nykyajan ihmisiä individualistisiksi käpertyjiksi, koska jälkitraditionaalisten heimojen tyylejä ei voida määritellä moderniteetin tapaan – moderni ei osaa lukea tämän päivän uusheimolaisia elämäntapoja tai ilmiötä, ihmisten yhdessäoloa tai kokemuksia. Uusheimolaiset pikemminkin pitävät moderniteetin aatteellisuuksia pilkkanaan tai ainakin hymähtelevät. Vaikka Maffesoli myöntää analysoivansa ääritapauksia, niin kuin itsekkin osittain teen, voidaan kuitenkin sanoa, että mystinen kokemus on yksi nykyaikaisen sosiaalisuuden liikkeellepanevia voimia: luova ei-minkään tekeminen, joka jää toisaalle poliittisista ja filosofisista representaatioista ja joissa esteettinen yhtyy mystiseen.¹⁵⁰ Uudenlaisesta yhteisöllisyydestä voi puhua esteettisenä, koska erilaisten ryhmien tai heimojen luomistapa on pikemminkin intohimoa kuin toimintaa, mikä ilmenee Uuden ajan naisten tapana tehdä refleksiivisyydestä ja itsensä pohtimisesta työtä. Oleminen saattaa vaatia jopa enemmän kuin konkreettinen tekeminen.¹⁵¹

Uuden ajan naisryhmät muodostavat harvoin mitään organisaatiota tai ylipäätään tiukkaa struktuuria. Suhdeverkosto on väljä. Tuttavuussuhteiden intensiteetti vaihtelee, mutta etenkin Enkelipiirille on ominaista anonyymius. Enkelipiirin uudelta jäseneltä ei kysellä

hänen ammattiaan tai muuta taustaa; jokainen saa puhua itsestään sen verran kuin parhaaksi näkee. Ryhmissä jaetaan mielikuvamatkoihin ja muihin henkisiin tapahtumiin liittyviä kokemuksia, joihin tosin kietoutuvat yksityiselämä ja sen hyvinkin intiimit asiat.

Keskeisimpiä Enkelipiirin työskentelytapoja ovat kokemus ja kokemusten tulkinta. Työskentely on puhumista, kuvailua ja tarinan-kerrontaa, mielikuvamatkojen kertomista tai niiden piirtämistä itselle, mutta myös muille ryhmän jäsenille. Joskus mielikuvamatkojen nostattamat tuntemukset ovat niin kipeitä, ettei niitä haluta jakaa muille. Enkelipiirin ilmapiiri on hyvin intensiivinen. Aika katoaa, tai pikemminkin ajan kokemus muuttuu. Itku ja nauru ovat herkässä.

Enkelipiiri on keskittynyt melko tarkasti vain henkisiin asioihin, vaikka niiden välityksellä toki käsitellään monia perheeseen ja sukulaisiin, työhönkin liittyviä asioita. Piiri on kuitenkin tiukasti erillään naisten virallisesta, julkisesta ja näkyvästä sosiaalisesta maailmasta. Useimmiten edes naisten lähiomaiset eivät ole tietoisia Enkelipiiristä tai ylipäätään heidän pseudotieteellisestä orientoitumisestaan.

Yhdessäololle on totutut muotonsa, alkurupattelu, rentoutuminen, hiljentyminen, kokemuksista kertominen ja niiden kommentointi. Jokainen saa riittävän ajan puhua kuulumisistaan ja kokemuksistaan. Varsinaisista koulutuksista Enkelipiiri poikkeaa epä-säännöllisten kokoontumisaikojensa vuoksi. Se kokoontuu vuodesta toiseen – tosin melko vakiintuneella koostumuksella –, mutta sillä ei ole virallista ohjelmaa. Päivistä sovitaan joustavasti ihmisten kiireiden ja tarpeiden mukaan. Tapaamisia on keskimäärin parin kuukauden välein.

Enkelipiirin tapaisia löyhästi organisoituja ryhmiä toimii monien teemojen ympärillä. Yksi vakiintunut ryhmä on FRT eli feministinen radikaaliterapia, jonka toimintamuodoissa on paljon samoja piirteitä kuin Enkelipiirillä. FRT lähtee jo nimensä mukaisesti naisposition vinoumasta patriarkaalisessa yhteiskunnassa ja yrityksestä vapautua niistä näkymättömistä perinteen painoista, joita miehinen kulttuuri on naisten päälle ladannut. Tukiryhmän tarkoituksena on taata, että jokaisen ääni tulee kuuluviin ja kuullaan. Kun ihminen kuulee itsensä, hän yksilöityy, erottautuu ja tulee enemmän omaksi itseksensä. Kun muut osoittavat kuulevansa häntä, hänen minuutensa tulee

osaksi yhteistä sosiaalista todellisuutta. Tietoiset vuorovaikutusmenetelmät ovat tukiryhmän tärkeimmät työvälineet. Ryhmän jäsenet sitoutuvat noudattamaan muutamia yleisiä sopimuksia. Ensinnäkin kaikki ryhmässä kuultu ja nähty on täysin luottamuksellista. Mahdollinen luottamuksen rikkominen on selvitettävä, ja se voi johtaa ryhmästä erottamiseen.¹⁵² Enkelipiiri on epämuodollisempi tai spontaanimpi. FRT-ryhmätyössä ei ole lupa puuttua toisen, puhujavuorossa olevan esille ottamiin asioihin. Niitä saa käsitellä tai kommentoida vain, jos puhuja antaa siihen luvan. Enkelipiiri on tässäkin suhteessa löyhempi. Sitä vastoin Enkelipiirillä on vakituinen koollekutsuja ja vetäjä toisin kuin FRT:ssä, jossa kukaan osallistujista ei sinänsä nouse muita asiantuntevampaan rooliin. Yhteistä näille kahdelle ryhmälle on kierrosmenettely, jota Liisa Lautamatti luonnehtii jopa hiljaisen vallankumouksen aluksi: puhujat ovat samassa asemassa. Ylipäättään monissa naisten ryhmissä on keskeistä kuuntelemisen tietoinen opetteleminen. Tukiryhmät tai muut vastaavat 'seurat ja seminaarit' tarjoavat naiselle tilan, jossa minän rajoja voi selvittää. Jokainen voi kuulla itsensä, kuulla muut ja työstää sitä, mitä on kuullut.¹⁵³

Äkkiseltään voisi ajatella, että miksi keskusteluun, itsensä ja toisten kuuntelemiseen tienä itsensä löytämiseen, tarvitaan organisoitu ryhmä rajoitettuine puheenvuoroinen ja pelisääntöineen? Eivätkö naiset Vanhallakin ajalla ole päässeet puheisiin naapurien tai 'henkiystäviensä'¹⁵⁴ kanssa? Etenkin Uusi aika tuntuu ystävyyskulttuurin aikakaudelta, jossa ystävyyssuhteet voittavat vuorovaikutustiheydessään perheen ja suvun merkityksen. Vanhan ajan naisten kohdalla voi viitata Iloharjun talon nuoren emännän yksinäisyyteen, joka itse toteaa, että parasta oli vaieta vaikeuksista ainakin lähipiiriltä.¹⁵⁵ Uudella ajalla naisilla voi olla niin fragmentoituneet orientoitumistavat maailmaan, että 'perinteisten' ystävien kanssa on ehkä vaikea jakaa esimerkiksi henkisen maailman kysymyksiä. Ystävyyssuhteet ovat saattaneet vakiintua vuosien saatossa tietyllä tavalla, yhden ystävän kanssa voi jakaa jonkin osan elämästään, toisen kanssa taasen jonkin muun osa-alueen, mutta niiden taustalle voi jäädä alueita, joita et osaa tai uskalla jakaa muuta kuin anonyymissä ryhmässä.

Uuden ajan naisia voi nimetä monella tapaa, koska he eivät muodosta yhteneväistä elämäntapaa tai naistyyppiä. Tyypillistä heille on kiinnostus henkisiin asioihin, mutta ei perinteisessä kristillisessä mie-

lessä. Aineiston naisten kohdalla en kuitenkaan puhuisi varsinaisesta aatteiden, kuten kristillisyyden, pilkkaamisesta, kuten Maffesoli sanoo.¹⁵⁶ Hymähtely on osuvampi suhtautumistapa, mutta sekin vasta pitkän ja kriittisen pohdinnan jälkeen. Sitä vastoin uusheimolaisuuden ei-minkään-tekeminen ilmaisee osuvasti Uutta aikaa: kun Vanha aika koki (vaikkapa käsitöissä) tekemällä, niin Uusi aika kokee olemalla (kuten retriitissä). Kyse ei kuitenkaan ole uususkonnollisuudesta; naiset eivät ole liittyneet muihin uskonto- tai kirkkokuntiin. Kristillinen vire on vahva monien naisten elämänkatsoimuksessa, mutta Uuden ajan naisten kristillisyyden on riisuttu viimevuosisataisista konventioista tai kirkolliskulttuurin kerrostumista.

– Se Padovalaisen kirkko teki muhun hirveän suuren vaikutuksen. Se oli just vielä se pyhimyksen viikko, uskomattomia kulkueita kun sitä juhlittiin.

– Mikä sun suhde kirkkoon on?

– Mä oon varmaan miettinyt sitä, kun musta tuntuu että mä oon hakeutumassa johonkin. Mulla on ollut hurja tarve tänä kesänä mennä roomalaiskatoliseen kirkkoon, niihin jumalanpalveluksiin. Kun mä erosin kirkosta jokunen vuosi sitten, niin multahan kysyttiin onko mulla mielessä joku muu kirkkokunta tai joku muu, ja mä sanoin että ei. Mähän oon aina tykännyt kirkoista ja oon ollut ekstaasissa kun olen ollut joissain jumalanpalveluksissa, semmonen ihana tunne että kyllä kirkot kuuluu mulle. Mutta meidän kirkko, se ei satuta mua. Ei tuu semmosta tunnetta että täällä on hyvä olla. Tää on liian materialistinen mulle. Sen pitäis satuttaa mun sielua.¹⁵⁷

Uuden ajan naiset ovat siis varsin tietoisia siitä, mitä he haluavat ja mikä heille kelpaa. Luterilainen kirkko ei pysty tarjoamaan riittävästi tai oikeanlaisia elämyksiä, joten niitä haetaan muualta. Perinteen tai tavan vuoksi ei jäädä sen enempää kirkon jäseneksi kuin epätydyttävään avioliittoonkaan.

Uusi aika, uudenlaiset henkiset ja henkistyneet elämänmuodot tai arvot, ovat jatkuvassa muutoksen tilassa. Uudessa ajassa liikkuu myös ei-niin-henkisiä mutta vahvasti itse-suhteisia oppeja. Itsensä kehittämisen oppaat ja henkiset aikakauslehdet, tekstuaaliset viitteet positiiviseen ja menestyvään elämään ovat painosmääriltään lisääntyneet viimeisten vuosien aikana. Uudenlaiseen myönteiseen itesuhteeseen panostetaan eri aloilla, yrityksissä ja julkisellakin sektorilla. Itseohjautuvuus, tiimityöskentely, sisäinen lapsi ja sankaruus

ovat vuosituhannen lopun sloganeita.

Myöhäismodernissa yhteiskunnalliset siteet on käytännössä luotava – niitä ei peritä menneisyydestä. Suhteet on luotava niin henkilökohtaisella kuin kollektiivisellakin tasolla, eikä se välttämättä ole helppoa. Kukaan tutkimuksen naisista ei ole perinyt kulttuuriaan aidoiltään. Henkiset ja uskonnolliset asiat ovat saattaneet kyllä olla keskeisiä äiti–tytär-suhteissa, mutta ne ovat rajoittuneet perinteiseen kirkkokristilliseen kulttuuriin, eivätkä Vanha ja Uusi aika ole äiti–tytär-keskusteluissa kohdanneet. Henkinen kulttuuri on joutunut jälkimodernin valinnan markkinoille.

* * *

Samoin kuin Enkelipiirin naiset, myös Naisten talon toiminnassa mukana olevat naiset ovat jo pitkään aikuisikänsä ajan etsineet voimakkaasti mielekästä maailmassaolemisen tapaa. Kutsun Naisten taloksi 1990-luvun loppupuolella kokoontuvaa ryhmää, jonka toiminta liikkuu erilaisissa henkisissä ja uususkonnollisissa ilmiöissä. Kävin tutustumassa tähän keskusteluryhmään kesällä 1997. En esitellyt naisten taloa aineisto-osassa, koska en ole tallentanut enkä analysoinut ryhmää ja ryhmäkeskusteluja, mutta sitä vastoin olen saanut sitä kautta haastateltavia. Kuvailen ryhmää tässä välähdyksenä uusheimolaisuudesta.

Keskusteluillan osanottajista pystyy heti erottamaan eri pienkulttuureja. Osa toimii parapsykologisen seuran piirissä, osa on kiinnostunut vaihtoehtohoidosta, osa astrologiasta ja loput ylipäättään henkisistä asioista. Joillekin kiinnostus vaihtoehtoista rationaali-teeteista on konkretisoitunut kehitysmääliikkeeseen tai naisliikkeisiin, osalle luontaistuote- ja vaihtoehtoisten hoitomuotojen pariin. Naisten talon keskusteluissa korostetaan poliittista ja uskonnollista sitoutumattomuutta. Yhdessä tilassa, noin kymmenen naisen kesken, risteilee erilaisia perinteitä, mutta yhdistävä tekijä on reflektiivinen ja tietoinen suuntautuminen omaan olemiseen, mikä käytännössä ilmenee usein terapiakeskeisyytenä.

Toisessa tapaamisessa oli kymmenkunta naista ja yksi mies. Keskusteluillan vetäjä, ammatiltaan liikunnanopettaja, kertoi omasta ei-mystisestä linjastaan. Hän vetää erilaisia ryhmiä, muun muassa täydennyskoulutuksessa eri alan ihmisille, ja on huomannut koulu-

tettavissaan aivan samaa kiinnostusta uusheimolaisiin henkisiin asioihin. Liikunnanopettaja kertoi kuinka keskittyy ihmisen fysiikkaan ja hengityksen, itsen vuorovaikutuksen fyysiseen harjaannuttamiseen.

Noin nelikymmenvuotias opettaja oli myös ensimmäistä kertaa tapaamisessa. Hän kertoi ihmeellisestä kesästä, kun hän tietoisesti antoi itselleen luvan lähteä kulkemaan intuition varassa. Hän kertoi myös peloista ja huonoista päivistä, joita tulee hyvien ja 'ihmeellisten' jaksojen väliin. Liikunnanopettaja puolestaan kertoi omista keinoistaan torjua ja käsitellä pelkoja. Hän korosti nimenomaan, että eri ihmiset uskovat eri lailla, mutta hän itse pyytää apuun Kristusta.

– Ihan reippaasti kun sanoo että minä olen Kristuksen, niin kyllä hän jättävät pelot rauhaan, hän ohjasi.

– Jotkut pyytävät valoa, ketkä mitäkin, mutta minä pyydän Kristusta.

Shiatsu-hieroja (hän on työskennellyt monien hoitomuotojen parissa, erikoisuutenaan inkarnaatioterapia) kommentoi kiihkeästi, että Kristuksessa on suurin voima.¹⁵⁸

* * *

Nykyään puhutaan paljon maailman uudelleen lumoutumisesta. Sillä haetaan vaihtoehtoa niille, jotka yhä analysoivat nykymaailmaa moderniteetille ominaisin kategorioin. Tätä uutta lumon tai tunteen, viettymysten ja houkutusten kulttuuria ei pelkistetä käsitteelliseen tai rationaaliseen aspektiin, ja siksi tätä kulttuuria tutkivien tieteilten metodi, kuten aiemmin todettiin, on "tiheän kuvauksen" metodi.¹⁵⁹ En kuitenkaan luokittele tässä työssä käsiteltäviä naisten kulttuureja suoranaisesti tunteen kulttuurin määritteneen alle; puhun mieluummin kilpailevista rationaliteeteista, joita käytetään joustavasti ja tilannekohtaisesti. Palkkatyökehys vaatii erilaisen rationaalisuuden kuin kotielämä, ystävyysuhteet ehkä erilaisen kuin harrastukset. Pikemminkin lumo, maailman tai mielen lumoutuminen, kuin yksittäinen rationaliteetti kuvaa naisten maailmassaolemista ja identiteetin työstämistä. Vanhan ajan naisten olemiseen antautuminen oli mahdollista pienellä silmänlumetempulla, työhön naamioituneena ja hyödyn oheistuotteena.

On palautettava hengelle sen laajin merkitys, vaatii puolestaan Maffesoli, ja jatkaa, että tämä on varsin vaikeaa vuosisatoja kestä-

neen modernin vaiheen jälkeen, jolloin individualistinen ideologia vallitsi.¹⁶⁰ Käytäntö on toki ollut toinen etenkin naisten osalla, ovathan he eläneet yksilöllisyyttä varsin lyhyen ajanjakson (kun se taas ideologisella tasolla nähdään jo vanhentuneeksi). Individualismi, välineellinen järki tai tekniikan kaikkivoipaisuus eivät enää säteile entisenlaista vetovoimaa, ne eivät enää toimi pelastajamyytteinä tai ainoina päämäärinä. Kollektiivista henkeä haistelemalla ei ole tarkoitus haikailla hävinnyttä yhteiskuntajärjestystä, vaan pikemminkin tunnustaa, että katoavaa rationaalisvoittoista maailmaa seuraa uusi elämisen tyyli.¹⁶¹ Siitä kertoo rationaalisuuden ja subjektiivisuuden kriisi, millä nimellä uutta maailmanaikaa haluamme kutsua. Vähitellen imaginaarinen, jota moderniteetti saattoi pitää turhana tai arvottomana, nousee erikoisasemaan sosiaalisessa elämässä. Myös puhdasoppisella sosiologialla on ollut taipumus pitää kaikkea imaginaarisuuteen liittyvää tutkimusta joutavana. Mutta mikään ei ole vierasta järjelle, etenkin se, mikä ei ole järjellistä lainkaan, tai kuten Max Weber asian ilmaisee: ei-rationaalinen ei ole irrationalista, aivan kuten ei-loginen ei ole epäloogista.¹⁶² Sosiologiain ihmettelyyn, kuinka ei-moderni on säilynyt sitkeästi modernin rinnalla, voidaan ajatella vastattavan niin, että modernisaatio tuottaa itse päällekkäisyyden ilmiön: ensin se hylkii kaikkia ristiriitaisuuksia ja epäloogisuutta, ja sitten, joutuessaan myöntämään niiden olemassaolon, alkaa tarkastella todellisuutta samanaikaisuuden näkökulmasta.¹⁶³

Imaginaarisen elpymistä ei sinänsä tarvitse hämmästellä. Maffesoli näkee tämän keikauksen holistisena tasapainona, eli yksinkertaisesti rationaalisen yhtenäisen kuva kului loppuun.¹⁶⁴ Mutta moderniteetin perusedellytykset eivät suinkaan ole "ylitettyjä" sanan dialektisessa merkityksessä, eivätkä myöskään päättäneitä. Kyllä ne yhä esittävät merkittävää roolia sosiaalisessa elämässä, mutta niiden sävellaji on eri.¹⁶⁵ Tällainen muutos ei koskaan ole äkillinen tai toitaalinen. Uusi tai vahvempi tyyli tulee esille vähitellen, usein aikaisempien myyttien päälle. Aikakauden tyyli voi samanaikaisesti olla joillekin aivan ilmeinen ja toisaalta toisille täydellinen hämärä.¹⁶⁶ Tammikuun 28. päivän iltauutisissa vuonna 1998 kerrottiin, että isot firmat ovat alkaneet käyttää psykologisten tieteellisten testien rinnalla astrologien apua työntekijävalinnoissaan. Helsingin yliopiston soveltavan psykologian professori Keltinkangas-Järvinen yritti ystävällisin sanakääntein ilmaista tyrmistyksensä: huuhaata mikä

huuhaata, professori totesi. Kilpailevat tiedon muodot eivät mahdu perinteisen ja tieteen piiriin edes kommentoitavaksi saakka. Maffesoli uskoo tyylien vaihtelun johtavan siihen, että vähitellen kokonaisuus sekoittuu yhteen päättyvän aikakauden myyttien kanssa, ja niistä tulee konsensus. Uuden aikakauden tyyli muodostuu eri aineksista, jotka voidaan empiirisesti havaita ja jotka ilmenevät selvimmin arkielämää rytmittävissä lukuisissa ristiriitaisissa tilanteissa ja asenteissa.¹⁶⁷ Uusi tyyli, mikä se kulloinkin on, siroaa vähitellen ja koskettaa eri elämänaloja, tilanteita ja rakenteita.¹⁶⁸

* * *

Dikotomista vuoropuhelua tai kädenvääntöä rationaalisen ja ei-rationaalisen kesken on harjoitettu jo kauan ennen kartesiolaisuuden kritiikkiä, eri filosofioiden aikakausiin ja maailmanuskontojen painotuksiin saakka. Gianni Vattimo lisää ongelmallisiin tiedonmuotoihin myytin ja sen, kuinka nykyajan ihmiselle tuottaa ongelmia määritellä suhde siihen. Aikamme filosofiassa ei Vattimon mielestä ole tyydyttävää teoriaa myytistä, sen olemuksesta ja sen suhteista muihin tapoihin tarkastella maailmaa. Toisaalta itse termi on laajasti käytössä nykykulttuurissa. Myyttiä luonnehditaan usein vastakohtana tieteelliselle ajattelulle, koska se nähdään mielikuvituksellisena ja tunteisiin liittyvänä, narratiivisena ja ei-analyttisena. Yleensä myytti nähdään tieteellistä ajattelua edeltävänä ajatteluna, ihmismielen historian lapsuutena.¹⁶⁹

Arkaistiselle myytille on luonteenomaista epäluottamus länsimaista tieteellis-teknistä kulttuuria kohtaan. Myytissä se ajatellaan elämäntavaksi, joka turmelee ihmisen autenttisen suhteen itseensä ja ympäröivään luontoon, siis samansuuntaisesti kuin miten psykokulttuurissa luonnehditaan aktiivisesti itseensä suhtautuvaa jälkimodernia asukia. Uuden ajan naisten vastavuoroinen, lähes panteistinen luontosuhde ja vakava suhtautuminen omaan minään myötäilee arkaistista myyttimääritelmää. Arkaistinen myytti pitää itseään hyvin autenttisenä tiedon muotona. Enkelipiirin naiset luottavat tietoon, jota voisi luonnehtia myyttiseksi, vaikka he itse eivät tuota käsitettä käytäkään. Enkelipiirissä tieto koetaan aina käsillä olevana universaalina viisautena, josta ihminen voi halutessaan ja hiljentyessään kuunnella ja ammentaa tietoa, todellista autenttista tietoa. Vaikka

Uuden ajan naiset ylipäätään käyttävät sujuvasti rinnakkaisia rationaaliteetteja, teknis-tieteellistä tietämystä yhtään ylenkatsomatta, niin ainakaan Enkelipiirissä tiedon jäsentymättömään tulvintaan ei suhtauduta myönteisesti. Hiljaisuutta haetaan, ei vain ulkoisilta ääniltä, vaan ennen kaikkea sisäistä hiljaisuutta, turhan monia päällekkäisiä ajatuksia purkaen. Olennaisen autenttisen tiedon uskotaan pääsevän parhaiten läpi mahdollisimman puhtaassa tai tyhjässä ja vastaanottavaisessa tajunnassa. Uudelleen koetusta yhteydestä myytiin odotetaan mahdollista ulospääsyä olemassa olevan tieteellis-teknisen sivilisaation ristiriidoista. Samoin kun arkaistisessa myytissä nähdään nykyisyys arvojen murroksen näyttämönä, samoin Enkelipiirin naiset puhuvat globaalista henkisestä murroksesta, vaikka sitä jäsenetään toki omasta kulttuuriympäristöstä käsin.

Enkelipiiriläisten maailmanhahmottamisella on paljon yhtäläisyyksiä primitiivisiin elämänalun selitysmalleihin. Elämänpuu, keijukais-, peikko- ja tonttukulttuuri, luonnon elollistaminen, kukkien, kasvien ja puiden kokeminen sielullisina olentoina ovat naisille todellisuutta siinä missä näkyvät objektit. Mutta toisin kuin kansatieteilijä Martti Haavio, joka väittää myyttien olevan tieteellinen selitys primitiivisille ihmisille, naiset kokevat myytin tieteellistä maailmankuvaa seuraavana, sen jälkeisenä selitysmallina. Kun kansatieteilijä Asko Vilkuna puhui 1980-luvun luennoissaan hyvän tahtoiseen ja primitiivisiä kansoja kunnioittavaan sävyyn elämänpuu-uskosta maailmankuvan perustana, puhuvat naiset elämänpuusta jälkitraditionaalisessa kontekstissa, korkeakoulutuksesta ja rationaalisesta maailmankuvasta tietoisesti etäännyttäytynä.

Usein käy niin, että pikemminkin kirjailija kuin teoreetikko ennakoi muutoksen, koska juuri hän on herkkä aistittavan suhteen. Suomalaisessa kirjallisuudessa Tulenkantajat korostivat tunteen ja sisäisen kokemuksen ilmaisua ja vastustivat uskoa tieteelliseen positivistiseen menetelmään. Kyky 'mennä itseensä' ja olla itseydessään oli tie fundamentaaliseen todellisuuteen, Pertti Lassila toteaa.¹⁷⁰ Tulenkantajien runoille oli ominaista vitalistinen elämänpalvonta ja rationalismista pakeneminen. Katri Valan runous korosti irrationalismia ja nosti elämän myytiksi.¹⁷¹ Iris Uurto kirjoitti ruumiin ikävää jo hyvän matkaa ennen sosiaalitieteiden ruumiillisuusbuumia. Filosofiasa taas Eino Kailan edustama konservatiivis-kansallinen paljastava psykologia oli osa vuosisadan alun antipositivistista lii-

kettä, jolla pyrittiin korvaamaan pinnallinen empiria syvällisemmällä tiedonmuodoilla, jolloin 'todellisuus' voitaisiin ymmärtää intuitiivisesti. Tosin Kailan käsitys kielen ja symbolien 'pinnallisen minuuden' verhoavasta tehtävästä, jonka alta paljastuu 'syvempi minuuus', ei puhu enää samaa kieltä jälkimodernin psykoperinteen kanssa.¹⁷²

Vasemmistoradikalismien osittainen muuntuminen psykokulttuuriksi – ulkoisen edistyksen vaihtuminen sisäiseen edistykseen – rekisteröitiin 1980-luvun alussa kaunokirjallisuudessa "pahan" koulukunnan teksteissä. Vasemmistoaika väistyi seksuaalisuuden ja psykoanalyysin tieltä, marxilainen retoriikka sai siirtyä psyko(kulttuuri)retoriikan tieltä.¹⁷³

KUKA MINÄ OLEN?

Ihmisen arkipäiväisin kokemus lienee, että hän tuntee olevansa ruumiissaan. Keho koetaan yhtenäisenä, erottamattomana osana minuutta. Ruumiista irtaantuminen tai toisaalta minän ja ruumiin täydellinen sulautuminen vaikkapa henkisessä ekstaasissa ovat keskeisiä monissa uskonnollisissa kokemuksissa. Mutta silloin, kun irtaantumisen kokemus on vähemmän toivottavaa, sen voidaan olettaa kertovan pikemminkin identiteetin ahdistuksesta. Se on tavallaan eräänlainen väärän tietoisuuden tila, jossa mieli manipuloi ruumista.

Uuden ajan naisten ruumiin, tai oikeammin ruumiiden, rajat eivät täysin vastaa yleistä käsitystä minuuden olemuksesta ja rajoista. Uuden ajan naisten kokemusta itsestään voitaisiin kuvata sanoilla joustava ja kerroksittainen. Uuden ajan naisille kokemus olemassaolosta ei ole yksinomaan näkyvä olevaisuus, jota iho rajaa, vaan olemus tai keho on huokoistettu henkiruumiilla. Henkiruumis voi tehdä aukkoja kokemukselliseen fyysiseen olemukseen. Henki voi irtaantua ja liukua kauemmas kehon rajoista, millä ei tarkoiteta yksiselitteisesti niin sanottua ruumiista irtaantumiskokemusta. Henkisen minän koetaan vain liikkuvan joustavasti viereen, mutta aina paikoilleen asettuen. Vahvimmillaan kokemukset ovat elämänmuutosten yhteydessä, henkisissä sopeutumisvaiheissa ja siirtymäaikoina, muutoissa ja eroissa. Naiset eivät koe hengen ja ruumiin liikkuvaa suhdetta hajaannustiloina, vaan pikemminkin eheyttävinä kokemuksina.

Ruumiin rajojen kerroksittaisuus tai huokoisuus ilmenee kokemuksissa, jossa kehon johonkin osaan levittäytyy aukkoja. Ruumiiseen, ei oikeastaan niinkään ihoon, vaan johonkin kehon osaan, tuntuu tulevan tyhjiö. Hetkeen sitä kohtaa sinussa ei ikään kuin olekaan, tai se osa sinussa täyttyy hetkeksi jollain toisella olomuodolla. Tyhjässä kohdassa saattaa mahdollisesti tuntua pyörrettä, kihinää tai ilmapirtta. Itäisessä sanastossa ilmiöstä todennäköisesti puhuttaisiin aukenevina tsakroina tai ihmisen energiakeskuksina. Osa Uuden ajan naisista ja Enkelipiiriläisistä käyttää tuota sanastoa.

Haastattelussa 30-vuotias tutkija kuvaa, kuinka energiahoidot vaikuttavat häneen.

– Haluan vielä kysyä niistä ruumiintuntemuksistasi Anitan hoidoista.

– Se oli se puristus aina niissä rentoutumistilanteissa. Se saattaa olla koko aika sellainen paine. Siinä tilanteessa tuntee, että jokin painava laatta liikkuu. Se että Anita saa sen liikkeelle.

– Ootko sä yksin rentoutunut?

– Joo, mutta nyt on ollut niin kiire. Muutaman kerran mä olen tehnyt niitä harjoituksia. Silloin kun mä ajattelen, että mä haluan rentoutua, puhdistua ajatuksista, silloin on tullut sellaisia kokemuksia mitä on healingissakin. Se on se painava laatta päässä ja otsassa, mutta mä en saanut liikkumaan sitä itse. Käsissä on semmoista värinää. Silloin kun Anita ensimmäisen kerran teki [energiahoidon], niin se oli niin valtava fyysinen kokemus hänelle, ettei hän oikein uskonut että voiko tämä olla näin vahvaa. Me istuttiin lattialla jalat ristissä ja Anita katto mua, niin mulla alko heti valahtamaan [energiaa], niin eihän tää voi olla totta, Anitan katseesta! Alko sumentumaan jo, sitten tuli kuuma aalto, semmonen värinä. Se oli niin vahva. Sen jälkeen mä ihmettelin, että mitä tässä tapahtuu. Muutaman kerran, oikeastaan tää viimeinen kerta, niin Anita ihmetteli, että kuinka laaja aura mulla on. Se vaan laajenee ja laajenee. Mä pystyn rentoutuun niin että se aura laajenee. Sehän on osoitus rentoutumisesta ja hyvästä olostani.¹⁷⁴

Aivan arkiolemisesaankin, ei siis yksinomaan keskittyneessä rentoutumisen ja hiljentymisen tilassa, naiset voivat tuntea esimerkiksi päänsä eri osissa erilaisia tuntemuksia, pieniä tai suuria ilmavirtoja, pyörteitä ohimoillaan, tyhjän aukon tunnetta otsassa tai pälaella. Vaikka fyysisesti iho on toki kiinni, niin naiset saattavat ko-

kea erilaisia outoja tuntemuksia. Ne ovat tuntemuksia, joille ei ole arkikielessämme vakiintuneita nimiä tai sanoja. Tuntemuksien kuvauksia tapaillaan ja haetaan. Näin on toki myös esimerkiksi pääkivussa. Päätä kolottaa, särkee, jyskyttää, enkä kuitenkaan voi koskaan olla täysin varma, että minun kipuni päänsäryssä on sama kuin sinun kipusi.¹⁷⁵

Naisten kokemuksissa ruumiin rajojen liikkuvuuden ja irrallisuuden äärimmäisin muoto on ruumiista irtaantumisen kokemus. Joskus kokemukset voivat olla uutuudessaan hieman pelottavia, kunnes ruumiin rajojen liikkuvuuteen tottuu. Irtantumiskokemukset eivät kuitenkaan jälkepäin tunnu pelottavalle.

– Yksi yökin just sitä kun poistuu ruumista, kun mä läksin, se oli yliopistoalueen yläpuolella, puutarhan yläpuolella. Mä katselin seläläni taivaan tähtiä ja näin siinä alapuolella ne rakennukset ja koko campuksen. Kun mä tulin olevinaan takasin ruumiiseen niin mä todellakin tärähdin ja nytkähdin. Se imi, pau, ja mä säikähdin sitä. Sen mä tietosesti muistan. Se oli aivan kirkas tähtitaivas, mä kattelin ja se oli musta upeeta, kunnes mä tajusin että hups, mä tulin takasin.¹⁷⁶

Unessa ruumiiseen palaamiset saattavat tuntua tömähdyksiltä – omaan kehoon jysähdetään voimalla. Fyysinen ruumis on tilanteessa sikäli osaton, että irrallaan ollessa kehoa ei voi liikutella. Sitä paitsi se tuntuu monien mielestä epämiellyttävälle. Et hallitse ruumistasi, jonka yleensä koet omaksesi, vaan olet itsesi sivussa, irti itsestäsi, mutta ulkopuolella oleva olet kuitenkin sinä itse, ei joku muu. Descartes toteaaakin, että ”Tunnen paremmin sieluni kuin oman ruumiini. Voin ainoastaan tietää toisten ruumiit, mutta heidän tietoisuuteen minulla ei ole pääsyä”.¹⁷⁷

Identiteettimme on ruumiillinen, totta kai, tuumaa Giddens. Tietoisuus ruumiin ääriivivoista, ruumiinrajoista ja ominaisuuksista on se väline, jolla lapsi oppii maailman, toisten ihmisten ja objektien rajat.¹⁷⁸ Wittgenstein puhuu ruumiin ja itsen suhteesta, ikään kuin ne olisivat erilliset. Ruumiin kontrollia, ruumiin olemista ei aina voi sanallistaa; me vain tiedämme miten se on ja miten ruumis asettuu erilaisiin sosiaalisiin konteksteihin.¹⁷⁹ Ruumiin tulo sosiaalitieteisiin yhdistetään ennen kaikkea Foucaultin nimeen, mistä puolestaan monet feministitutkijat ovat jatkaneet.

Monet heistä korostavat ajattelun ja ymmärryksen ruumiillisia juu-

ria.¹⁸⁰ Ruumiskeskustelu ja ajattelun affektiivisuudesta puhuminen kertovat osaltaan psykoanalyttisesta vallankumouksesta. Psykoanalyysin perinne ja siinä käyty keskustelu tietoisuudesta, alitajunnasta, sielunliikkeistä ja minän kerrostumista on rationaalisen subjektin aikakaudella yleensä liitetty ajattelun keskukseen – karrikoiden ilmaistuna päähän.

Psykoanalyttinen käsitys ihmisestä on monikerroksinen tietoisuuskseen, esitietoisuuskseen ja alitajuntoineen, mutta subjekti pysyy kuitenkin ruumiin rajojen sisäpuolella. Psykoanalyttinen kulttuuri minäteknikoineen on osa länsimaista ihmiskäsitystä, jossa ruumiinkäsitys on kääntynyt sisäänpäin. Tämän tutkimuksen naisten tapa hahmottaa olemisensa ja eksistenssinsä sitä vastoin on kerroksellinen niin ulos- kuin sisäänpäin, eikä se painotu vain mielen kerroksiin, vaan myös ruumiin (tai ruumiiden) kerroksellisuuteen ja myös ruumiinmuistiin. Tämän näkyvän ruumiin lisäksi ihmisen koetaan koostuvan myös henkiruumiista tai energiaruumiista, josta puhutaan myös aurana. Maurice Merleau-Ponty puhuu ruumiin ulottuvuuksista tilassa ja siitä, kuinka ruumis levittäytyy ja ulottuu, kurottuu tilaan samaan tapaan kuin mitä Uuden ajan naiset kokevat ja kuvailevat olemassaoloaan.¹⁸¹

Husserlin mukaan me voimme olla tietoisia toisten tunteista, tuntemuksista ja kokemuksista ainoastaan oman empaattisuuden pohjalta. Minkälainen on ruumiista irtautumisen tunne? Miltä tuntuu olla irti itsestään, kokonaan tai vain ehkä pään kohdalta vielä kiinni, ja kiinni mihin? Miltä tuntuu kun energia virtaa otsaan tai painava laatta liukuu pääläellasi? Onko toisen tuntemus sama kuin toisen, ja ennen kaikkea: kuinka tavoittaa yhteisiä sanoja tuntemuksille? Itsetietoisuudella ei ole mitään etuoikeutta muiden tietoisuuteen nähden, koska kieli mahdollistaa molempien olemassaolon. Kieli siis asettaa näille kokemuksille tiettyjä rajoja.¹⁸²

Sosiaalitieteet keskustelevat ruumiista, mutta miten on sielun laita? Siihen olen hakenut viitteitä uskontotieteestä. Edward Burnett Tylor käsitti ihmisen sielun kahtalaiseksi. Tylor teki eri kulttuurien sielukäsityksistä johtopäätöksen, jonka mukaan ihmisessä on sekä ruumissielu että hahmosielu, jotka voivat jo elämän aikana irtaantua toisistaan. Unet ja muuntuneet tietoisuudentilat (kuten tämän työn naisten hiljentyminen ja mielikuvamatkat) ovat Tylorin mukaan todistuksia siitä, että ihmisessä on kaksi olentoa: toinen on se, joka on

sidottu ruumiiseen, ja toinen pystyy irtaantumaan siitä. Irtautuvaa hahmoa tai varjoa on kutsuttu ihmisen toiseksi minäksi – alter egoksi. Tämän teorian mukaan ihmisessä olevat kaksi olentoa – elämä ja varjoelämä – ovat yhden ja saman sielun ilmenemismuotoja. Varjosielu on se osa ihmistä, joka on läpinäkyvä, aineeton, leijuva, mutta joka itsenäisesti pitää hallussaan ruumiillisen omistajansa persoonallista tietoisuutta ja tahtoa. Sen kautta ihminen on tietoinen menneisyydestä ja nykyisyydestä. Se pystyy poistumaan ruumiista ja liikkumaan nopeasti paikasta toiseen. Juuri varjosielu jatkaa olemassaoloaan kuoleman jälkeen.¹⁸³ Tätä käsitystä vastaan on kovastikin argumentoitu,¹⁸⁴ mutta Uuden ajan naisissa löytyy kuitenkin paljon saman tulkinnan jakajia.

Teologi Martti Lindqvist on kuvannut surua käsittelevässä kirjassaan omakohtaisia ruumiin kokemuksia, häilymistä unen ja valvetilan välillä, jolloin erilaiset virtaukset, kihinät ja aallot vellovat kehossa. Lindqvist yrittää kuvata tuntemuksiaan vaimonsa kuoleman jälkeisessä surussa ja kirjoittaa: "Oli vaikea löytää sanoja... Tänään läsnäolo (onko se sitä vai pitäisikö keksiä sille jokin muu nimi) on tuntunut ehkä voimakkaammin ja kestävämmän kuin yhtenäkin päivänä aikaisemmin. Enimmäkseen se on ollut lämmön tunnetta rinnassa ja kiertävää, sirisevän sähköistä oloa iholla (tai ihon päällä). Jälkimmäinen tuntuu vähän kummalliselta, mutta ei pelota ollenkaan. Välillä tuo kokemus, jossa fyysisen ja psyykkisen rajaa on mahdotonta erottaa, oli hyvin intensiivinen. Olin keskellä sitä ja annoin sen vain tapahtua. Sanoja sen kuvaamiseen ei ole."¹⁸⁵

Lindqvistin kuvaamissa tuntemuksissa on paljon yhteistä Uuden ajan naisten puheisiin: sanallistamisen vaikeus ja tuntemusten ilmaisun jääminen ikään kuin puolitiehen. Seuraavassa Lindqvist kuvaa energiavirtoja ja ruumiista irtaantumisen tunnetta.

"Olin äsken alhaalla makaamassa patjalla pimeässä. Kuuntelin Silkkitietä – sitä musiikkia, joka oli alituisena seuralaisenamme sen ensimmäisen puoli vuotta kun emme paljoa voineet toisiamme tavata. Yhtäkkiä koin olevani vahvassa energiakentässä. Ruumiini alkoi väristä ja ihoni pintaa pitkin kulkivat voimakkaat sähköiset aallot. Jalkapohjani tulivat ihan kuumiksi. Minua ei pelottanut, vaikka olo oli kovin outo. Välillä mietin, olinko irtautumassa ruumiistani. Minullahan oli sellainen kokemus hyvin lähellä seurusteluaikanaamme, kun kuuntelin Silkkitien musiikkia puolenyön aikaan Terva-

niemen lattialla patjalla maatessani ja sinua ajatellessani." ¹⁸⁶

Lindqvist pohtii monessa kohti kirjaa, ovatko oudot tai uudenlaiset ruumiintuntemukset pelottavia. Samaan tapaan naiset, ainakin ensi kertaa kokiessaan uutta ja vähän outoa, pohtivat pelkoa. Yhteistä näiden 'outojen' kokemusten jäsentämiselle on kuitenkin, että pelko ei suinkaan ole päällimmäinen tunne, vaan pikemminkin lohdutus. Lohdutusta tuo tunne siitä, että joku pitää huolta, ei päästä irti ja antaa sinun tuntea, että et ole yksin suuressakaan surussa tai elämänmuutoksessa. "Olen edelleenkin jatkanut kulkemista hyvin intensiivisissä fyysisissä oloissa. Jo kohta viikon ajan 'sähkövirta' on käynyt läpi ruumiini, välillä heikompana, välillä taas voimakkaampana." ¹⁸⁷

Lacanilainen peilivaihteoria perustuu käsitykselle, että ruumiin kokeminen erilliseksi on keskeistä identiteetin muotoutumisessa. Identiteetin narraatiotarina ei voi alkaa ennen tätä vaihetta. Ei siis ihme, että ruumiista irtautumisen kokemuksia sekä muita outoja tai mystisiä, ei-järjellä ymmärrettäviä tuntemuksia koetaan juuri identiteetin kertomuksen etenemisen katkaisevien erilaisten ahdistusten ja pelkotilojen yhteydessä. Tällaiset kokemukset kun tuntuvat liittyvän elämänmuutoksiin, henkisiin sopeutumisasiin ja siirtymäaikoihin, kuten läheisen kuolemaan ja muihin eroihin. Mutta kuten sanottu naiset eivät koe niitä hajaannustiloina, pikemminkin eheyty-misen kokemuksina. Ruumis on paljon enemmän kuin tuntemusten välittäjä. Itseä ei koeta vain ruumiin pintana tai sen eleinä. Mutta ruumiillisuuden rajojen asettaminen on vaikeaa silloin, kun kokemusten ja tuntemusten paikka ei ole lainkaan näkyvissä. ¹⁸⁸ "Olen toisaalta sinut sen kanssa, mutta toisaalta seuraan sitä hieman oudok-suen, aivan kuin sivullisena tarkkailijana. Tuntuu välillä siltä, että minä en ole siinä subjekti.." ¹⁸⁹ Muutamia päiviä myöhemmin kirjoittajan kokemukset vain vahvistuvat, ja hän kuvailee niitä päiväkirjassaan puheena kuolleelle vaimolleen: "On ollut merkittävä päivä, ennen kaikkea siksi, että olen kokenut jotakin sellaista, mistä en ole ennen mitään tiennyt. En halua kuvata sitä yksityiskohtaisesti tässä. Ennen kaikkea siksi, ettei se ilmeisesti ole kuvattavissa. Mutta myös siksi, että ehkä sitä ei pitäisikään kuvata. Kokemuksen ydin oli tunnin kestänyt intensiivinen kosminen matka rannattoman, käsittämättömän ja sykkivän valoavaruuden läpi, johon liittyi fyysinen tunne energiamyrskyssä olemisesta. Valo kasvoillani muuttui

ensin syvän sinisestä oranssiin ja sitten se räjähti otsalleni valkoiseksi valoksi. Tuntui kuin näkisin syvälle maailmankaikkeuteen otsani läpi...¹⁹⁰ On melkein keskiyö. Liikun edelleen oudoissa energia-
virroissa, jotka alkavat tahdosta riippumatta melkein millaisissa tilanteissa tahansa. Jos menen pitkäksi ja annan virran kulkea itsessäni, se voimistuu pyrkien aaltomaisin liikkein otsaani...¹⁹¹ Vä-
lillä tuntuu kuin olisin tulossa ulos omasta otsastani ja katoamassa jonnekin, mistä ei ole paluuta takaisin...¹⁹² Kun istahdin salin noja-
tuoliin sävellahjaa kuuntelemaan ja panin silmäni kiinni, lähdin melkein heti lentoon. Minussa liikkuva virta ja puristus nousivat paljon tavallista nopeammin otsan taakse ja nyt menin myös läpi kirkkaana sykkivään valoon."¹⁹³

Neljä vuotta kirjan ja kokemusten jälkeen Martti Lindqvist yhä edelleen puhuu ruumiin ei-arkisista kokemuksista, mutta kytkee ne tiukasti kristilliseen perinteeseen ja varoittaa hengillä leikkimisestä.¹⁹⁴ Jokaisena kulttuurisena ajankohtana määriteltäneen sopivat ja oikeaoppiset ruumiin ja hengen kokemukset ja varoitetaan vääränlaisista rajanylityksistä. Winnicot puhuu väärästä tietoisuudesta tai identiteetin ahdistuksesta. Kierkegaard puhuu itsen ja ruumiin läheisyydestä; yksilön toiminta on ikään kuin kauko-ohjauksessa. Giddens näkee, että ruumiista irtaantumisella on yhteyksiä todellisuuden käänteisyyteen ja epätodellisuuden tuntemuksiin (esimerkiksi skitsofreniaa kärsitään näistä epätodellisuuden tunnoista). Giddens puhuu ruumiista irtaantumisesta myös yrityksenä suojautua vaaroilta.¹⁹⁵ Tulkintoja kokemuksille on siis monia, vain tavat uskoa vaihtelevat.

Elämykset, joita kirjoittajat saavat klassisen musiikin kuuntelemisesta, ovat usein hyvin yksityisiä, Kimmo Jokinen toteaa musiikki-
kielämäkertoja käsittelevässä artikkelissaan.¹⁹⁶ Musiikkia joko kuunnellaan yksin, tai sitten elämys koetaan syvällä omassa yksilöllisessä ruumiissa, vaikka oltaisiinkin seuralaisen kanssa konserttisalissa. "Se tuntui menevän sieluun asti, iski syvillä sävelillään jonnekin herkimpään kohtaan. (...) Koko muu maailma katosi ympäriltäni, oli vain minä, sisimpäni."

Musiikin kuuntelemis- ja eläytymiskokemuksissa erilaiset kokemukset, ruumiin- ja sieluntuntemukset ja niitä hakevat metaforat kuuluvat sanastoomme. Yhteneväistä hiljentymiskokemuksille on yksinäisyyden, erillisyyden ja oman sisimmän kanssa oleminen.

Elämyksellisiä yhteneväisyyksiä musiikissa ja hiljentymisessä on myös ajan kokeminen, itse asiassa ajattomuuden kokemus: "Hetken soituaan se tempaisi minut mukaansa", kuvailee omaelämäkerran kirjoittaja viulukonserttoa: "Jäin kuuntelemaan sitä ja hetken kuluttua soituaan se tempaisi minut kokonaan, niin kokonaan, että menetin tietoisuuteni nykyhetkestä ja ympäristöstäni. Kuulin vain nuo ihmeelliset sävelet ja niiden taianomaisen kosketuksen sisimpääni."¹⁹⁷

NAUTISKELLEN

On tärkeää löytää nautinto. Ainakin Luce Irigaray kehottaa meitä näin, ja liittää nautinnon alkuperän äitiyden luomisen nautintoon, mutta myös luomiseen ylipäätään. Me kannamme muuta-kin kuin lapsia, me synnytämme rakkautta, toiveita, kieltä, sosiaalista ja uskonnollista. Enkelipiirin naiset hakevat nautinnonpolkuja. He iloitsevat hiljentyessään elämyksistään. He rakastavat rakastamisen ilosta ja välillä raivoavat, kiroilevat niin että kruunutsakrassa leiskuu kultaa. Hyvyyden tie ei ole kiukusta vapaa, ja vihansa kieltäminen on samaa kuin sanoisi tervetuloa ruumiillisille sairauksille, uskovat naiset. Ystävien kurottautuminen viinilasin tai kahvikupin yli, pikkutyttöjen korvaan supsuttelu, ystävän rutistaminen synnytyksen jälkeen ja nuorena kikatetut puhelut ovat naisten kieltä, intonaatiota ja ilmaisujen päällekkäisyyttä.

Levinasin nautinto edeltää representoivaa intentionaalista elämää, elämää ennen tietoisuutta. Se on elämän nauttimista välittömästi, siis ei-reflektoituna olemassaolona, olemalla tässä ja nyt sitä sen enempää miettimättä. Ilma, valo, unet, ajatukset eivät ole representaation kohteita, vaan me elämme niistä. Sitähän Enkelipiirin naisetkin hakevat tietoisesti ja ohjatusti. Enkelipiirin luontoviikonloppuna tehtävänä oli kokea ilma, vesi, tuli ja maa. Elementteihin sulautumisella ja nyt-ajassa olemisella haettiin juuri Levinasin kuvaamaa välitöntä, ei mihinkään suuntautuvaa olemista.

Subjektin erillisyyys (ja miksei myös oma-aikaisuus entisissä elämissä) ja nauttiminen nyt-ajassa keskeytyvät toisen haluamiseen, joka vaatii luopumaan erillisyydestä, Levinas toteaa.¹⁹⁸ Toisen haluaminen

haastaa tämän "esifenomenologisen" elämisen ja olemisen sosiaalisuuteen ja eettisyyteen.¹⁹⁹ Levinasille eettisen suhteen edellytys on minän erillisyydessä, juuri minun sieluni yksinäisyydessä.²⁰⁰ Naiset uskaltavat tietoisesti olemisen nautintoon, nyt-hetkeen heittäytymiseen, ja ottavat vakavasti eettisen itsesuhteen edellytyksen, sielun yksinäisyyden. Hiljaisuudesta ja itsensä kuuntelemisesta haetaan pohjaa toisen kohtaamiselle.

Onko olemiseen unohtuminen ollut yhtä mahdollista jo Vanhan ajan naisille? Oliko heille kulttuuristen rakenteiden puolesta edes mahdollisuutta olemiseen tai minän erillisyyteen? Uskoisin, että Vanhan ajan naisten sosiaalisuus, toisten tarpeille eläminen, määritteli omaa-aikaisuutta. Jos vallitseva eettinen tai moraalinen ilmasto kehotti etenkin naisia ottamaan nöyryyden hyveellä huomioon muut ennen itseä, puolison, lapsien, perheen, suvun ja lähimmäisten tarpeet ennen omia, niin millä tapaa Vanhan ajan nainen saattoi kohdata toisen? Miehillä oli luomisen, nerouden ja taiteen mahdollisuus. Naisille jäi yksinäisyyden hakeminen, vetäytyminen marjametsään tai pyykkipadan ääreen.

Onko niin, että äitien ja tyttärien usein kompleksinen suhde juontuu kulttuuristen sukupolvien muuttuneesta eettisestä sisällöstä, missä Vanha aika arvotti toisen huomioon ottamisen ennen omaa olemista ja Uusi aika puolestaan näkee eettisen itsesuhteen pohjaksi oman olemisen ensisijaisuuden? Äitien uhrautuvaisuudesta tulee tyttärille ahdistava loukku, malli, josta pitää pyristellä mahdollisimman kauas pois.²⁰¹ Äitien elämä on harvoin näyttäytynyt haluttavana visiona tyttärien tulevaisuudelle. On surullista, että äidit ovat harvoin saaneet olla sankariäitejä, esikuvia ja vahvaa elämää suuntaavia tukijoita tyttärilleen. Mielikuva äideistä sankareina tuottaa pikemminkin mielikuvan naisista vailla omaa olemista, aina vain toisiin kurottautumista. Ja tuo kurottaminen saattaa tyttäristä tuntua kuristavalle otteelle, josta rimpuillaan erilaisella elämänmallilla mahdollisimman kauaksi. Uuden ajan nainen ei odota vuosikymmenen uhrautumisen kiitokseksi äitienpäiväruusua, vaan mieluummin luo edellisen polven silmissä itsekäänkin näköistä itsesuhdetta. Uuden ajan nainen uskoo lähes horjumatta siihen, että luomalla minuudelle hengittävän tilan jaksaa kurottua myös muiden luo. Välillä mieleen hiipii itsekkyyden pelko, mutta se kuiskii aina vain hiljempaa. Jospa seuraavan polven tyttärien ja myöhemmin äitien ei tarvitse-

kaan hakea ehyen oloista itsesuhdetta etäännyttämällä tai hylkäämällä, ei edes muiden kokemusten ja niistä kertovien tekstien avulla. Mikähän on tulevien vuosikymmenien neuvottelun kohteena, jos se ei enää ole sukupuoli eikä äitien ja tyttärien suhde?

SALAISUUS

Salaisuus on yhdenlainen sosiaalisuuden muoto. Joillekin se on näkymätön ja toisille näkyvä rihmasto tiedetyn ja julkisen lomassa. Naisten tekstejä on luettu matkakertomuksina hyvään elämään. Mutta onko naisten aina ollut mahdollista edes tunnistaa, saati toteuttaa hyväksi kokemiaan elämän visioita? Kuinka tulla omaksi itseksensä ulkoisten velvollisuuksien, muiden huomioonottamisen ja omaksi tunnistettujen tarpeiden, muotovietin ja aistivietin ristipaineissa? Ilman luovuutta ja erilaisissa elämäntilanteissa luovimista naisten on ollut usein mahdotonta saada tilaa itsensä kohtaamiselle sen enempää henkisellä kuin materiaalisellakaan tasolla. Luovassa ajatusprosessissa ylitetään reaalisuuden ja rationaalisuuden rajoja, sivuutetaan tavanmukaista toimintaa, hypätään sovitun yli ja muodostetaan oma näkymä tulevaisuudesta.²⁰² Naisten haaveet, unelmat ja salaisuudet ovat liikkuneet paikoin reaalisen ja utooppisen välitilassa. Unelmat toimivat siirtymätilana realiteettien ja sisäisen maailman välisessä sfäärissä.²⁰³ Vanhan ajan naiset raivasivat salaisuuksilla ja salaisilla unelmilla tilaa paikalliskulttuurin rakenteissa. Uudenkaan ajan naiset eivät ole tyystin vapaita elämänsä jäsentämisessä, vaan joutuvat paikka paikoin salaamaan intressejään ja orientaatioitaan.

Salaisuudet eivät ole yksinomaan suhteessa sosiaaliseen. Salaisuuksia on myös subjektin suhteessa itseensä, tietoisesti tai tiedostamatta.²⁰⁴ Se voi olla yksilön sisäistä salaisuutta Freudin 'sisäisen pahan' ja Jungin 'sisäisen sielunkuvan' arkkityyppien tapaan.²⁰⁵ Salaisuudet eivät vain kätke, vaan auttavat myös näkemään. Salaamisen

perspektiivistä voi nähdä toisin tai enemmän; yhden todellisuuden rinnalla voi havaita muita mahdollisia todellisuuksia.²⁰⁶ Vanhan ajan naisille salaisuudet ovat tarjonneet kiertoteitä, Uuden ajan naisille puolestaan erilaisia ei-tyypillisiä kokemisen ja tuntemisen tapoja, osin kilpailevia uskomuksia.

Simmel on todennut, että salaaminen merkitsee elämänpiirin laajenemista²⁰⁷, ja elämänpiirin ja mahdollisuuksien kasvattamista se on tarjonnut etenkin Vanhan ajan naisille. Olotilat, joissa he toimivat, eivät aina tarjonneet parhaita mahdollisia kehyksiä haaveiden toteuttamiselle. Hyvä jos edes subjektiivisesti koetut perustarpeet tulivat kuulluksi. Jos naisilla, sen enempää talon emännillä kuin mökin akoillakaan, ei ollut mahdollisuutta omaan rahaan, piti sitä siirtää omasta taloudesta isännän huomaamatta, salakaupalla oman talon varoista varastamalla. Naiset pistivät sivuun palasen voita ja pussiin jauhoja myytäväksi, jotta saivat rahaa omiin tarpeisiinsa.

– Eipä juuri aviovaimolla ollut päätösvaltaa... Ei edes kahvia saanut joku emäntä jos ei salaa mieheltään myynyt lihaa, jyviä tai voita. Salaa piti isännältä myydä... Tietenkin poikkeuksiakin oli mutta harvassa.²⁰⁸

– Ei vaimolla ollut päätösvaltaa missään taloutta koskevassa isommassa asiassa. Rahakin oli melkein joka huushollissa isännältä pyydettävä. Joskus vaimo sai vähän rahaa myymällä maitoa tai voita naapureille... Useissa tapauksissa naisten oli hankittava rahaa mieheltä salaa. Henkilökohtaiset naisen ostot rahoitettiin miehen pusta kovan porinan jälkeen.²⁰⁹

Toisaalta niukkuus, joskus suoranainen puute, oli puolisoiden yhteinen kokemus. Köyhyys oli, ironista kyllä, tasa-arvoisempaa.

– Ei niillä vaimoilla aikaisemmin omaa rahaa ollut, jos ei juuri miehilläkään. Yhteiset asiat hoidettiin yhdessä vaikka yleensä ne rahat miehellä olivat. Meidän äiti piti kanoja, joista sai omaa rahaa. Hänen äitinsä päätti kerran hankkia vähän joulurahoja. Hänen piti miehensä kanssa lähteä hevosella kirkolle 4 km:n päähän. Hän pisti pari kappaa rukiita pussiin ja laittoi piian aamupimeällä viemään niitä kirkolle ja kauppaan myytäväksi ja heidän piti tavata kirkolla isännältä salaa. Mutta se piika oli vähän pimeän arka, eikä uskaltanutkaan mennä koko matkaa vaan jäi odottamaan isännän hevostyytiä. Sitten he menivät kauppaan kaikki kolme. Mutta ei se Jaako kovin häjy ollut.²¹⁰

– Kun katselen itseäni vanhempien avioparien elämää niin kyllä enimmästi mies rahapussia hallitsi. Oma isäni oli varsin 'nuuka' mutta kyllä kohtuullisesti antoi rahaa talouteen ja vaatteisiin... Mutta oli talouksia, joissa vaimo sai keplotella jos mitenkin edes vähän omaa rahaa saadakseen, joskus salaa myyden voita, villoja, perunaa jne. Sisareni anoppi neuvoi, että hyvältäkin mieheltä pitää puhkaista toinen silmä ja pahalta molemmat.²¹¹

– Naisilla ei ollut määräysvaltaa. Aina oli koetettava vaikuttaa kiertoteitse. Saada näennäisesti mies päättämään asioita sillä tavoin kuin vaimo halusi.²¹²

Naisten toimintastrategia vallan toisella puolella on ollut oveluus, kuten naiset Museoviraston kyselyssä muistelevat. Jolla ei ole valtaa, joutuu vaikuttamaan takakautta, saamaan asiat näyttämään ikään kuin mies itse päättäisi asioista. Vanhan ajan naisilla ei ollut varaa, ei taloudellisesti eikä kulttuurisesti, nostaa jalkoja pöydälle, kuten Raija teki Uudella ajalla, kun päätti ottaa elämänsä omiin käsiinsä. Mutta Raijalla nimenomaan oli siihen varaa. Hänellä on koulutus, ammatti ja niiden myötä valtaa oman elämänsä suhteen. Ilman rahaa ei ole valtaa eikä myöskään tasa-arvoa.

JOUSTAVA ÄITIYS

Vanhalla ajalla äitiys ei aina ollut yksiselitteisesti järjestettävissä, jos se on sitä nykypäivänäkään. Seksuaalisuus kun ei suinkaan toteutunut aina avioliitossa ja lain ja ideologian raameissa.²¹³ Naisien tehtäväksi jäi järjestää suhteista mahdollisesti seuraavat lapset. Oli joko yritettävä itse elättää itsensä ja lapsensa²¹⁴ – mikä oli yleisin käytäntö –, tai jos se ei ollut syystä tai toisesta mahdollista, lapsesta oli luovuttava. Äitiydestä luovuttiin silloin, kun oltiin joko liian nuoria tai muuten olosuhteiden takia kykenemättömiä huolehtimaan lapsesta. Usein hoiva siirrettiin lähipiirille. Siirtyvästä hoivasta ja joustavasta äitiydestä voi puhua silloin, kun lapsi luovutettiin lähipiiriin, oman perheen tai suvun, useimmiten naisen oman äidin hoiviin. Salaisuus piilee siinä, että lapsi ei välttämättä itse tiennyt kuin korkeintaan aikuisena, että hänen äitinä pitämänsä äiti ei ollutkaan häntä synnyttänyt. Usein lapsi on saanut kuulla biologisesta äidistään vasta aikuisena tai juuri aikuisuuden kynnyksellä rippikouluiässä, mikä oli keskeisin aikuisuuteen siirtymisen riitti. Toisaalta äitiyden laatu ei välttämättä tullut ilmi koskaan. Aineistossa on useita tarinoita tällaisesta siirtyvästä tai joustavasta äitiydestä. Usein lapsi piti biologista äitiä isonasiskonaan.

En ole törmännyt sosiaali- tai perhehistorian tutkimuksiin, joissa olisi käsitelty joustavan huoltajuuden ideaa systemaattisesti. Käytäntö on lakannut pikkuhiljaa hyvinvointivaltion rakentumisen myötä ydinperheideologian saavuttaessa hegemonisen aseman, kunnes se on alkanut purkautua uusperhekeskustelun myötä. En myöskään tiedä missä vaiheessa neuvola- ja muu terveydenhuolto valtiollistui

siinä mitassa, että vastasyntyneen luovuttaminen tuli juridisesti mahdolliseksi.²¹⁵

Lapsensiirtosalailussa on kiintoisaa ajatella äiti-lapsi-dyadin katkosta ja sen seurauksia. Äitiys metaforana mutta myös reaalisena suhteena on monien feminististen teorioiden ytimessä, ja äitiyden analyysit ovat olleet tärkeitä feministisen teorian kehittälyssä.²¹⁶ Nancy Chodorowin keskeisiä käsitteitä on jakamaton äitiys, jolla hän tarkoittaa sitä, että vauvoja ja pieniä lapsia hoitavat lähes yksinomaan naiset. Käsite viittaa myös poissulkemiseen: lasten varhaisimpiin kokemuksiin läheisestä suhteesta toiseen ihmiseen ei kuulu suhdetta miehiin. Silloinkin, kun lapsen oma biologinen äiti ei ole hoitamassa lasta, tehtävään astuu yleensä nainen eikä isä tai joku muu mies. Näyttää toki siltä, että vauvoista ja pikkulapsista huolehtivat hyvin pitkälti naiset ja tytöt, oli kyse miltei mistä kulttuurista tahansa. Suomalaisessa nyky-yhteiskunnassa hoivaa jaetaan usein äidin (ja isän) ja perhepäivähoitajan tai päiväkodin naisten välillä.

Työhuoneeni seinällä on valokuvia. Yksi kuva on gradunteko-matkaltani Tansanian Lugoban kylästä vuodelta 1990. Siinä äiti istuu maassa noin yhdeksän kuukauden ikäisen vauvan kanssa. Vieressä istuu vanhempi nainen ja jälttää jostain kasvista ruokaa vatiin. Keskellä seisoo noin seitsemän vuoden ikäinen tyttö. Naisten piha. Muistan kuinka kiinnitin huomiota siihen, että majojen edustalla ja pihoilla oleilivat nimenomaan ja vain naiset. He tekivät ruokaa, pesivät pyykkiä ja hoitivat lapsia yhdessä tyttölasten kanssa. Pojat leikkivät itse tekemillään leluilla julkisella puolella, teillä ja torin laitamilla. Äitiys oli jaettua, mikä kävi varsin selvästi ilmi myös haastatteluilta. Osa lapsista asui biologisen äidin kanssa, samassa missä asuivat usein äidinäiti ja siskoja tai tätejä. Naisjohtoisia, ainoastaan aikuisista naisista ja heidän lapsistaan koostuvia talouksia oli paljon. Lapset eivät kuitenkaan olleet pysyvästi biologisen äidin luona. Eri ikäkausina ja erilaisten käytännön tekijöiden vuoksi (lasten määrä, koulu, työssä auttaminen jne.) lapset saattoivat asua siskon tai enon talouksissa vuosiakin. Äitiys oli siis hyvin joustavaa ja siirtyvää.²¹⁷

Santra²¹⁸ luovutti ensimmäisen lapsensa veljelleen ja tämän vaimolle, jotka olivat lapsettomia. Santra sai ensimmäisen, pois luovuttamansa lapsen tulevan aviomiehensä kanssa, ja he tekivät myöhemmin useita lapsia lisää, mutta ensimmäisen lapsen syntyessä Santra oli liian nuori huolehtimaan lapsesta. Santra kyllä pohtii vuosi-

kymmenien etäisyydeltä, tekikö oikein, ja päätty ajatukseen, että teki parhaansa. Santra ei käytä käsitettä ”kyllin hyvät vanhemmat”, vaikka 1990-luvulla omaelämäkertaa kirjoittaessaan on vanhemmuus-kasvattaja-ideologiaa jonkin verran ajatellutkin. Hän oli ja on ollut kyllin hyvä äiti lapsilleen.

– Siinä kuumehoureissani ajattelin ensimmäiseksi pientä poikaa. Tuska ja hätä oli kova. Sanoin veljelleni että sinulla on nyt poika. Saat hänet, en varmaankaan tule takaisin. Pitäkää omananne ja kasvatkaa mieheksi... Poikani oli ehtinyt minut jo unohtaa [sairaalassa olon aikana]. Piti veljen vaimoa äitinään. Vajaan vuoden vanha lapsi ei vielä kauas muista. Asia virallistettiin sitten. Poikani sai viralliset vanhemmat. Olin siitä tietenkin tyytyväinenkin. Tiesin että minun oli lähdettävä maailmalle leipääni etsimään ja se ei olisi lapselle ollut paras tie. Toisaalta tiesin, että veljeni ja hänen vaimonsa rakastivat lasta ja tekisivät varmasti hänen elämänsä onnellisemmaksi kuin mitä minä olisin silloin voinut...²¹⁹ Jotenkin tämä toinen odottaminen oli kuin edellisen jatkoa. Ehkä sitä itsekään tiedostamatta korvasi tuon ensimmäisen lapsen menetyksen. Niin sitä nyt tässä nimittän. Silloin nuoruuden huimuudessa ja maailman ollessa sellainen kuin oli, osasin vain olla tyytyväinen että poikani sai uuden isän ja äidin. En olisi hänelle voinut kuitenkaan kunnon kotia tarjota...²²⁰ En tiedä missä vaiheessa lapsille [pariskunnan tuleville] selvisi että Nietulan Reino on heidän veljensä. Siitä ei koskaan mitään numeroa tehty. Silloin oli otettava asiat asioina. Ei siinä tunteilla olisi pitkälle pärjännyt.²²¹

Joustava äitiys toimi myös silloin, kun perheeseen syntyi lapsia niin tiuhaan tahtiin, että biologisten vanhempien oli vaikea huoltaa heitä. Yhden esimerkin tällaisesta kertoo Eeva.

– Usein lapseton liitto oli Äidille [vaimolle] turhauttavaa. Muis-tan lapsuudestani monta tapausta, että perheessä jossa oli paljon lapsia annettiin tyttö tai poika kasvatiksi isoon paikkaan, joilla ei ollut omaa lasta. Usein tämä lapsi jatkoi talonpitoa vanhusten jäl-keen.²²²

Vaikka joustava äitiys näyttää olleen yleistä aina 1950-luvulle saakka, se ei tarkoita, että se olisi ollut kulttuurisesti täysin kunniallista. Siihen on liittynyt enemmän tai vähemmän salailua ja häpeää. Äidin vaihtoa on mahdollisuuksien mukaan salailtu myös lähiympäristöltä ja sukulaisilta. Salaisuudesta puhutaan sosiaalisen elämän kolman-

tena eli välitilana tietämisen ja ei-tietämisen välillä. Se on läsnä muun muassa hienotunteisuutena.²²³ Lapsen luovuttaminen on ollut tietämisen välitilaan kuuluva ilmiö yhteisössään. Jotkut tiesivät asiasta, ainakin lapsen synnyttänyt nainen, uusi äiti, hänen miehensä ja vanhemmat lapset. Naapurit saattoivat aavistaa, osa ehkä tiesikin, totuuden. Loput juorusivat, mutta eivät välttämättä puhuneet julkisesti, vaan jättivät hienotunteisesti tilaa ei-tietämiselle. Tiedon laatu vaihteli talosta ja ihmisestä toiseen. Lapsen olemassaoloon liittyi kuitenkin salaisuus, vaikka sen aste tietämisen ja ei-tietämisen kentässä vaihteli.

Toinen salaisuuden alue on sisarusarjan 'vieraat lapset', jolloin joku perheen lapsista on tehty jonkun muun kuin aviomiehen kanssa. Vaikka aviomies ei välttämättä ollut tietoinen lapsen siittäjään liittyvästä salaisuudesta, niin lapsi sitä vastoin saattoi vaistota äidin suhtautuvan häneen eri tavalla kuin muihin sisaruksiin. Erilaisuus saattoi tiivistyä lasta ympäröivänä hiljaisuutena.

Terho oli 35-vuotias kuulleessaan, että hänen isänään pitämä Heikki ei olekaan hänen biologinen isänsä. Eine, Terhon äiti, ja kulttuurinen isä Heikki viettivät iltaa kesämökillä, kun tieto isyydestä tuli esille. Kesäisen saunan ja oluen rohkaisemana Terho uskaltautui kysymään, miksi hänelle ei koskaan kerrottu että Heikki ei ole hänen isänsä. Terho on niin sanottu menestynyt mies. Hän on lähtöisin vaatimattomista oloista; Eine on elättänyt kuusi lastaan lähinnä siivoamisella. Noista oloista Terho lähti opiskelemaan. Hän oli ilmeisen katkera vanhemmilleen salailusta. Hän itki ja syytti, että lapsena vaistosi erilaisissa tilanteissa, että häneen liittyi jotain kummallista. Terhon ympärillä oli vaikenemisen muuri, sorina, johon hän astui sisään, sulki hiljaisuudella hänet ulkopuolelleen. Heikki kysyi, onko hän ollut Terholle huono isä, jonka Terho heti kielsi. Parempaa isää ei olisi voinut olla. Heikki itse sanoi, että piti Terhoa täysin omana poikanaan.²²⁴

Naisen ruumis ja siihen liittyvät ilmiöt ylipäätään ovat olleet salaisuuksien, kieltojen ja hiljaisuudenkin ympäröimää aina kuukautisista alkaen.

– Tietoja naiseksi tulemisesta ja olemisesta ei saanut muilta kuin tyttökavereilta. Äiti ei puhunut edes kuukautisvuodoista. Hän salasi ne. Eikä edes vanhemmat sisaret puhuneet. Hekin salasivat. Samankäiset tai hieman vanhemmat tyttöystävät puhuivat. Äiti ja sisaret

sen sijaan salaa pesivät likaantuneita vaatteitaan.²²⁵

Merja Korhonen²²⁶ puhuu tutkimuksessaan naiskulttuurin huolenpidon ansoista, naisen ruumiin häpeästä ja siitä, kuinka 1950-luvulla syntyneet naiset päättivät katkaista salailun perinteen omilta tyttäriltään. Naiseuteen liittyvää salailua, usein häpeällä höystettyä, ei siis liitetä mieluisimpiin lapsuudenmuistoihin. Häpeällä kasvataminen ei liittynyt yksinomaan seksuaalisuuteen, vaan ylipäätään oikealle tielle ohjaamiseen.

Naisen ruumiin salaisuudet kääntyivät julkiseksi huorien kohdalla.²²⁷ Kylänhuorissa yhdistyi salaisuuden kääntöpuoli ja muukalaisviha. Kylänhuorissa naisen ruumiin salaisuus paljastetaan, ja siitä tulee seksuaalisuuden kuvataulu, uhka ja viettelys kyläyhteisössä. Yksi avioton lapsi ei välttämättä tehnyt naisesta huoraa. Sanottiin, että se meni vielä vahingon tiliin, mutta toinen avioton lapsi oli jo raskauttavaa – nainen luokiteltiin huonoksi naiseksi. Helga Lehtolalla oli Sannin puheitten mukaan kolme yksinäistä lasta. Helgan isä vihasi sekä Helgaa että lapsia. Humalassa uhkasi nämä tappaa. Helgan oli pakko mennä pakoon naapuriin. Helga joutui aina raskaisiin töihin. Isänsä huusi: Missä se huora on!²²⁸

Salaisuudet pohjasivat nimenomaan valintojen vähäisyydelle. Näennäisestä arvojen staattisuudesta huolimatta mentaliteetissa oli kuitenkin aukkoja tai pikemminkin korjaavia systeemejä. Useamman aviottoman lapsen äiti saattoi paikata ihmisarvoaan kovalla työnteolla. Kovan työhämisen ja siistin naisen ”huusholli-ihmisen” maine kompensoi seksuaalista kurittomuutta. Oikeitten ihmisten kasettiin sillä ei päästy, mutta kuriositeetinomainen kunnioitus oli mahdollista saavuttaa.

* * *

Vanhan ajan naisten salaisuudet liittyvät paljolti niihin rajoihin, jotka määrittivät naisten elämää ja elämän mahdollisuuksia. Vanhan ajan naisten paikka oli melko selkeärajanen, vaikka naiset eivät suinkaan jakaneet yhtenäiskulttuuria. Luokkaerot olivat suuret, ja esimerkiksi vuosisadan puolessa välissä koulutettujen naisten liikkumala oli varsin toisenlainen kuin maaseudulla asuvien maanviljelijöiden, pientilallisten tai työläisnaisten elämänpiiri. Vuonna 1907 syntynyt maisteri kuvaa naisen asemaa sodan jälkeisessä Keski-Suo-

messä. Tutkimusaineiston harvat Vanhan ajan koulutetut naiset edustavatkin määrällisesti suurin piirtein ajan koulutus- ja stasusamaa ylipäätään.

– 1930-luvulla käytti mieheni rangaistusmenetelmänä luunappeja ja nurkkaan lähettämistä. Koska mieheni oli suorittanut kasvatusopillisen laudatur-arvosanan ja oli minulle usein selittänyt, miten lapsia tulisi rangaista, luulin silloin, että vitsan käyttö olisi ainoa keino – vastaisen varalle. Nuorempi tyttäreni, jota jouduin kuljetta-
maan Talvisodan aikaisessa pakkasessa Heinolan maalaiskunnasta Lahteen asti hevoskyydissä kiintyi minuun niin, että myöhemmin oli pakko vieroittaa. Professori Martti Kaila kannatti ajatusta, että hankkisin itselleni kouluun sijaisen ja ottaisin vastaan sijaisuuden Helsingistä – korkeammasta virasta. Mutta kun lähdin kotoa ensin vain pariksi viikoksi, muut kertoivat, että tyttö oli ikävöinyt niin, että hänen silmiensä ilmekin oli muuttunut.²²⁹

'Kasvatusopillinen tietoisuus' eli vahvana 1930-luvun sivistyneis-
tön parissa. Edellä puhunut nainen teki varsin yksilöllisen ratkaisun hakeutuessaan Keski-Suomesta Helsinkiin korkeampaan virkaan. Muuton taustalla oli asiantuntijuuden ohjeet kuinka irrottautua, 'vieroittaa' lapsi liiallisesta kiintymisestä.

Noin kuudenkymmenen kilometrin päässä tämän maisterinaisen kotiseudulta asui suunnilleen samanikäinen nainen, kuuden lapsen äiti, joka teki omaa työuraansa koskevan ratkaisun jättämällä vakitui-
sen karjakon paikkansa ja menemällä syntymäkotiinsa hoitamaan sairasta isäänsä.

– Ja minähän tulin ja hoitelin sitä puoli vuotta enkä ikkää oo sitä katonukkaa. Ja sitte se minu isän äiti kuoli siinä, hän kuoli heinä-
kuussa ja isä kuoli marraskuussa, että minulla tavallaan oli kaks hoijettavaa siinä.²³⁰

Samoin naapurikylän samanikäinen nainen tuli takaisin Tampe-
reelta tehdastyöstään kotitaloonsa hoitamaan kasvattivanhempaansa. Laina oli elänyt lapsuutensa mummunsa hoivissa, jolle äitiys siirtyi silloin, kun hänen isänsä vuosisadan alussa lähti tienamaan rahaa Amerikkaan ja 'unohti' raskaaksi jääneen morsiamensa. Edellä ku-
vattuun varsin yleiseen tapaan Laina piti biologista äitiään isona-
siskonaan ja sai vasta rippikouluiässä kuulla, että isosisko olikin hänen äitinsä.

Pientilallisen ja kuuden lapsen äidin Reetan puheessa välitty

luottaminen elämänkulkuun.

– Mikä tuli, se annettiin tulla. Mikä meni kesken, se meni kesken.²³¹

Tyyni elämänusko ei suinkaan sulkenut pois keskenmenon aiheuttamaa surua.

– Yks minulla on ollu. Enkä tiä yhtää, että mistä se johtu. Mutta jäläkeenpäin minä oon aatellu monta kertaa, että kyllä minä oisin siks tehnyt valmiiks, ku sitte ollu sen yheksän kuukautta että... Että se jotenki vähän niinku vaikutti...²³²

Samoilla vuosikymmenillä ennen ja jälkeen toisen maailmansodan elettiin siis varsin erilaisissa uskomusjärjestelmissä. Ajan koulutettu nainen viittasi puheessaan sujuvasti kasvatuksen asiantuntijuuksiin, joilla vaikuttaa lasten oikeanlaiseen käyttäytymiseen. Maa-seudun pienviljelijänainen taasen luotti enemmän omaan käsitykseensä asioiden hoitamisessa, kuten Reetta seuraavassa kuvaa kokemuksiaan kunnankättilön kanssa.

– Kättilö oli minun miehelle hirveen vihanen... Ei tämä viimene, mutta ku se tyttö synty se sano, että kyllä se on sillälaila että, tässäähä loppuu ihmine, että ku näi yhtäkytyä tullee [lapsia]. No eihä siitä mittää apua...

– Hyötyä ollu?

– En minä uskaltanu sitä kärkeäkkää sitte synnytykseen ja hyvin se kävi, vaikka vain minun siskoni oli [apuna].

– Nii, että te ette pyytäne sitä kättilöä enää?

– Siinä kerinny kättilö.²³³

Muutoin Vanhan ajan maalaisnaisten, pienviljelijöiden ja miksei talollistenkin naisten liikkuma-ala oli pieni. Seuraavassa Reetta kuvailee liikkumistaan niinä vuosina, kun lapset olivat pieniä. Elettiin yhden tuvan ja kammarin mökissä kuuden lapsen, melisairaana anopin, miehen ja miehen veljen kanssa.

– Kävihä mää sitte kirkossa nui ku pyörällä pääsi. Nii ja käytii yhessäki mutta eihä se monta kertaa kesässä tapahtunu. Sehä täyty sitte yks olla kotona, ku molemmat lähettii.

– Mutta kaipasko sitä mihinkää tai mittää vaikka sillo, ku ne lapset oli pieniä?

– Kyllä sitä toisinaa aattel että ku ei mihinkää pääse lähtemää. Eikä me käyty sukulaisissakaan. Tuolla Vastingissa käytiin neljäkymmentä vuonna, siellä minun setäni asu ja sitte tuolla Saarijärvellä

asu minun setäni, ni siellä käytiin ja eikä me sen eempänä käyty kihlollakkaa. Siellä oltiin kaks yötä setän luona. Jaa, no Ilmajoella oltiin näyttelyssä viiskymmentä kaks vuonna, siel ol maatalousnäyttelyt ja semmosia jotaki pieniä tilaisuuksia aina sitte tuli.²³⁴

Suurimmiksi elämän ilonhetkikseen Reetta kuvailee kesäisiä marja-reissuja.

– ... ja marjoja noukkimaa metästä ja kerräämää talveks niinku niistä sai keittää mehuja laittaa jos niitä sattu olemaa, sienestämmää-ki.²³⁵

Aina naisten toimien salattu puoli ei ollut suoranaista valehtelua, vaan asiat saattoi saada sujumaan paremmin hiljaisuudessa kuin keskustellen, kuten seuraava nainen kuvaa.

– Vuoden kuluttua nukkekodin aika oli ohitse. Päästäisiin muuttamaan pihan toiselle puolelle, siihen isompaan ja oikein alakertaan.

– Enkö minä sitä sanonut, kun kerran pääsee kiinni. Herättelin miehen muistia.

– Joo... onko se ihan varma?

– On se... heiluttelin avaimia. Se on tyhjä. Sinne saa muuttaa vaikka tänä iltana.

– Ei kai se nyt niin nopeasti käy, täytyy tehdä kaikenlaisia anomuskaavakkeita ja papereita.

– Ne on kuule tehty ja hyväksytyt ajat sitten... Tänä sain tietää koko jutun. En tullut kertoneeksi aikaisemmin, kun me niin vähän nähdäänkään²³⁶, sanoi nainen pehmentäen ja lepytellen miehelleen. Samainen nainen järjesteli ylipäätään reippain ottein perheen muuttoa ja muita ratkaisuja. Mies keskimäärin myöntyi, teki työtä ja oli hyväluontoinen. Hän ei pistänyt edes vastaan, kun nainen lähti kouluttautumaan sairaala-apulaiseksi eri paikkakunnalle. Tosin nainen itse järjesti lasten hoidon. Mutta 1960-luvulle tultaessa alkoi löytyä tämänkin naisen liikkumatilan rajat. Nainen innostui paikallisteatteritoiminnasta ja näytteli lopulta merkittävässäkin rooleissa. Välillä nainen pohti:

– Joskus tunsin olevani kuin raviradalla pääsemättä koskaan maaliin. Kuuntelin omaa itseäni, onko tämä kaikki niin tärkeää kuin kuvittelin, heittäydynkö vain omien kutsumuksieni ja mielitekojeni vieteltäväksi. Vähääkään ajattelematta miten paljon tuo kaikki söi aikaani itseltäni ja muilta.²³⁷

Kun perhe oli saattamassa äitiä teatterin vierailumatkalle Neuvos-

toliittoon, mies hermostui näkemästään; miesnäyttelijät halasivat hänen vaimoan, kun paikallislehti otti retkeläisistä kuvia. Seurasi raju aviokriisi. Matkan jälkeen mies syytti naista uskottomuudesta, vahtasi, herätteli öisin ja syytteli. Tilanne laukesi, kun vaimo yhtenä yönä meni hotelliin yöksi. Nainen erosi harrastajateatterista ja jätti roolinsa kesken näytöskauden. Rajat olivat löytyneet ja muutovietti saanut vallan.

Salaisuudet eivät kuitenkaan olleet vain irtiottoa, vaan pitivät ahdistuksella ihmisiä paikoillaan. Salaisuuksien kiinnipitävyys sai tradition ominaisuuksia, koska nimenomaan perinteet asettivat monia asioita naisten toiminnan ulottumattomiin. Tämä kaavallinen totuus kavensi naisten toimintahorisonttia. Aivan modernin kynnykselle asti ja vielä sen jälkeenkin sukupuolten väliset erot kätkettiin syvälle traditioon, ja niihin kiteytyi huomattava määrä jähmettynyttä valtaa, joka piti naiset ja heidän unelmansa aloillaan – tiettyyn rajaan saakka.

Sanotaan, että sukupuoli ja keskustelu sukupuolesta on ollut tämän vuosisadan keskeistarina. Vuosisata on vaihtumassa, ja keskustelu sukupuolesta siirtynee ensi vuosituhannella siihen, mitä me voimme tietää ja kokea – mikä ylipäätään on tietoa ja tietämistä. Tietämisen ja salaamisen painopiste on muuttunut ainakin siten, että Vanhalle ajalle yksi erittäin keskeinen teesi oli oman yksityisen piirin sulkeminen. 'Ommaa pessää ei liata' on ollut paljon kuultu hokema, jolla iskostettiin mieliin oman perheen ulkoinen loukkaamattomuus. Naapureilta ja muilta lähipiirin ihmisiltä salattiin ikävät asiat.

– Kylänkäynti ei tullut kysymykseen. Anoppi ei olisi sitä hyväksynyt. Taitokin [aviomies] oli sellaisessa perheessä kasvanut samantapaiseksi. Hänkään ei hyväksynyt, vaikka ei suorastaan suutu. Jos nyt kuitenkin kahtenakin iltana on poissa kotoa, heittäytyy Taito puhumattomaksi.²³⁸

Näin kuvailee naapurin nainen kylän suurimman talon ihmissuhteita ja jatkaa.

– Päällisin puolin anoppi–miniä-suhde oli hyvä. Suoraan ei toiselle sanottu paha sanaa. Anoppi-Hiljalla oli kuitenkin silloin, kun Liisa tuli taloon, niin paljon työtä, että hän ei halunnut suoda Liisallekaan edes pientä lepoa. Liisa itse oli hyvin väsynyt. Oli kaksi pientä lasta. Päivi oli lisäksi yöitkijä, eikä moneen kuukauteen saanut yhtään yötä kunnolla nukuksi. Heikkouttaan Liisa nukahteli syöttäessään lasta, jos vain heittäytyi sängyn päälle pitkälleen. Ker-

ran hän oli nukahtanutkin tällä tavoin, saatuaan molemmat lapset kerrankin nukkumaan yhtäaikaan. Anoppi aavisti sen ja tuli ja hakasi kamarin oveen, missä Taito ja Liisa lapsineen asuivat, ja käski pestä vadissa olevat lasten vaatteet. Sen jälkeen Liisa ei koskaan yrittänytäkään levätä, vaan syötti lapset istuallaan niin että ei ollut niin suurta vaaraa nukahtaa. Kylässä ei ollut paikkaa, mihin mennä hättäänsä valittamaan, ei oikeastaan ystäviäkään. Ei sellaisia, joille voisi puhua huolensa suoraan ja peittelemättä. Eivät naapurin naiset usein ymmärrä, eivät osaa auttaa, eivätkä pitää omana tietonaan, mikä on kenties kaikkein pahinta.²³⁹

Hiljaisuus ja puhumattomuus ovat tehokkaita vallan välineitä. Mies hallitsi vaimoan puhumattomuuden uhalla. Perheen anopin ja miniän valtasuhde toimi myös ei-verbaalilla tasolla. Anopin ei tarvinnut huomauttaa miniän puutteista, kuten väsymyksestä. Hänen tarvitsi vain ilmaantua ovelle, niin miniä tiesi rajansa. Liisa ei uskaltanut puhua ongelmistaan tai ylipäätään ajatuksistaan edes tuttaville, koska asiat oli parempi peittää ja vaieta. Hän ei luottanut muiden naisten salaisuuden säilyttämiseen, vaan pelkäsi paljastumista ja juoruja. Salaisuus oli turvallisempaa, kohteliaampaa ja soveliaampaa.

Uuden ajan nainen saa jo valittaa väsymystään lasten ollessa pieninä.²⁴⁰ Viimeisimpänä on raotettu hiljaisuutta synnytyksiin liittyvistä peloista.²⁴¹ Sitä vastoin vaikeista anoppi–miniä-suhteista ei juuri näy keskustelua. Eri sukupolvien suhteen kompleksisuus ei näet välttämättä vaadi saman katon alla asumista, mikä nykyisin onkin hyvin harvinaista. Sitä vastoin Museoviraston *Naisen asema* -aineisto on täynnä 'perinteisiä' vaikeita anoppi–miniä-suhteita. Samoin äiti–tytär-suhteet ovat vielä pitkälti läpikäymätön alue, jota ihmissuhteilla täytetty aikamme ei vielä ole ottanut systemaattiseen käsitteilyyn.

Uuden ajan naisten salaisuudet ja rajankäynnit kulkevat jo huomattavasti erilaisemmissa tilanteissa. Vanhan ajan naisille salaisuudet olivat jollain tapaa konkreettisempia – asioita, tapahtumia, mielipiteitä, rahaan ja talouteen liittyviä, mutta myös minuuden, seksuaalisuuden ja ylipäätään oman tilan kysymyksiä. Monien Vanhan ajan naisen suhde salaisuuteen liittyi kunniallisuuteen, kunnia-kaaseen suhteeseen toisiin ihmisiin ja lähimmäisiin kuten naapureihin ja kyläläisiin laajemminkin. Eettinen itse-suhde oli muotoa minä–sinä tai minä–nuo muut, kun Uuden ajan naisten kohdalla

eettisyys kääntyy minä–minä-suhteeksi, ja lähiympäristö muuttuu toissijaiseksi. Uuden ajan naisilla salailu on pluralisoituneen kulttuurin, rinnakkaisten rationaliteettien ja moneen suuntaan muuntuvien perinteiden uudelleen luomista. Keskeistä on oman tien kulkeminen. Mutta myös tämän päivän eettinen itsesuhde saattaa vaatia paikka paikoin salaamista, ainakin siinä kohti, missä rationaliteetit ja vakiintuneet totuudet törmäävät.

HILJAISUUS

Bertolt Brechtin ehkä eniten suomalaisten mieliin syöpynyt teksti on käsitys suomalaisista kansana, joka vaikenee kahdella kielellä. Väitetään, että syyt kansalliseen hiljaisuuteemme ovat löydettävissä suomalaisesta semiosfääristä ja sen yhdenmukaisuudesta. Etenkin Eero Tarasti on kiinnittänyt huomiota suomalaisen semiosfäärin merkkien vähyyteen ja symbolien yhdenmukaisuuteen muihin kulttuureihin verrattuna. Hiljaisuutta kuvataan monissa metakielellisissä ilmaisuissa, joiksi voi katsoa sananlaskujen ja muiden sanontojen viestit vaikenemisen, puhumattomuuden ja hiljaisuuden arvoista.²⁴²

Suomalaisen Vanhan ajan maalaistuvan hiljaisuutta kuvaa näkymä, missä tupaan astuva naapurin mies istuu oven viereen penkille, ottaa hatun nyrkkeihinsä ja heittää jalan toisen päälle, ja on hiljaa, hetken ja toisenkin, kunnes puhe murahdellen ja katseita ehkä välitellen hiljalleen käynnistyy. Tupakohtausta voidaan pitää maaseudulla vallinneen kommunikaatiotilanteen ikonina. Kun suomalaiset seurustelevat keskenään, on hiljaisuus luonnollinen osa puhediskursia. Tosin naisten kieli on saanut olla Vanhallakin ajalla kerkeämpi, mutta pääpiirteittäin suomalainen semiosfääri ei puhu, se odottaa.²⁴³

Suhtautuminen hiljaisuuteen on pitkälti kahtiajakoinen. Hiljaisuudesta puhutaan myös arvona, jonka "... hälyttävä katoaminen ilmenee jo Heideggerin havainnosta, jonka mukaan puheella on nykyään taipumus rappeutua lörpöttelyksi."²⁴⁴ Heidegger viittaa tällä mitä ilmeisemmin juuri älymystön tai julkiseen puheeseen, koska lörpöttelyllä on toki arvokkaitakin funktioita. En ainakaan ole kuulut pikkulasten puhuvan juuri muutoin kuin lörpöttelemällä.

Pirjo Kukkonen on tutkinut hiljaisuuden olemusta suomalaisessa kirjallisuudessa. Kukkonen käyttää esimerkkinään Solveig von Schoultzin "Merisauna"-novellia, joka heijastaa kahden erilaisen kulttuurin, suomalaisen ja amerikkalaisen, yhteentörmäystä, mutta myös hiljaisuuden ja melun tarpeen vastakkaisuutta. Novellissa suomalaiselle päähenkilölle Andersille hiljaisuus on metafyyminen olo-tila, jossa luonto muodostaa äänettömän rauhan tilan; hän kuuluu osana luontoon ja luonto on osa häntä. Anders toteaa, että tämä täydellinen hiljaisuus parantaa hänet. Tällä täydellisyyden tasolla hiljaisuudesta löytää sen äänet; meren kohinan, aaltojen äänet, tuulen musiikin.²⁴⁵

Olavi Paavolainen kuvaa teoksessaan *Synkkä yksinpuhelu*²⁴⁶ Istanbulin öisiä ääniä. "Syrjäkadun avoimista ikkunoista räkyvien radioiden turkkilainen musiikki ja laulu on käsittämättömyydessään suorastaan infernaalista." Itse muistan Afrikan matkaltani pienen Lugoban kylän ainokaisen radion, joka 'soi' juuri siinä pihapiirissä, mihin olin majoittunut. Radion ääni oli erottautumisen ja elintason merkki, ja sen mukaan säädeltiin myös äänen voimakkuus. Yritin vaihtaa käydä pienentämässä Paavolaisen kuvaamaa infernaalista melusaastaa, siellä tosin intialaista musiikkia, joka lähinnä repi korvia muutoin hiljaisessa ympäristössä. 'Väärä' ääni sai minut suorastaan raivon partaalle – olinhan hakenut pikkukylästä lähinnä hiljaisuutta –, ja vähitellen kävin pienentämässä radiota yhä mielenosoituksellisemmin, ja majapaikkamme hilpeä mies puolestaan suurensi sitä samaan tahtiin.

Vaikka hiljaisuus mielletään vahvasti osaksi suomalaisuutta, jota myös sananparsilla vahvistetaan, niin hiljaisuutta myös pelätään. Pallasmaa näkee hiljaisuuden pelottavuuden siinä, että se tuo esiin perustavanlaatuisen yksinäisyytemme maailmassa. Tämän päivän julkisessa keskustelussa yksinäisyys nähdään vain harvoin myönteisenä ja minuutta rakentavana elementtinä. Helsingin Sanomat julkaisi maaliskuussa 1998 kirjoitussarjan yksinäisyydestä, jossa esiteltiin eri ihmisryhmien yksinäisyyttä, kuten koululaisten iltapäiväyksinäisyyttä, sinkkujen, yksinhuoltajien ja vanhusten yksinäisyyttä. Yksinäisyyden ongelmaa kommentoivat myös sosiologit ja psykologitkin. Runoilija Rainer Maria Rilke taasen kuvaa päiväkirjassaan yksinäisyyden myönteisiä puolia. Taiteilijoille on luvallista kokea, että hiljaisuus johtaa tiedostamaan minuuttamme. Juuri minuuden äärelle

johtava hiljaisuus on ollut sitä, mitä naiset niin ennen kuin nykyään ovat hakeneet omista hetkistään. He eivät suinkaan ole niitä pelästyneet, vaan pikemminkin ovat kokeneet ne etuoikeutettuna hetkenä.²⁴⁷

Hiljaisuuden voidaan käsittää olevan olemassa sinänsä, ikään kuin tilana, jossa mikään aistimaailman toiminto ei vaikuta. Täydellisessä hiljaisuudessa ihminen kohtaa Jumalansa, se on rukousta, monologia paitsi Jumalansa myös itsensä kanssa.²⁴⁸ Hiljaisuuden ja tyhjyyden voi nähdä mahdollisuutena uuteen. Roland Barthesin mielestä länsimaisen ihmisen on sitä joskus vaikea ymmärtää.²⁴⁹

Hiljaisuutta on tutkittu etenkin filosofian ja uskonnon piirissä, mutta myös psykologit ja antropologit ovat analysoineet hiljaisuuden olemusta. Voidaankin sanoa, että hiljaisuuden tutkiminen merkitsee samaa kuin nähdä kauemmaksi kuin näkee. Erään määrittelyn mukaan fenomenologia alkaa hiljaisuudesta. Sen sijaan, että ilmiötä kiirehdittäisiin nimeämään, varataan aikaa niiden kuuntelemiselle. Tästä alkaa niiden jäsentäminen.²⁵⁰ Mutta jos hiljaisuuden käsitettä on jo sinänsä mahdollon määritellä, niin miten sitä sitten voidaan tutkia? Jo ajatus hiljaisuuden tutkimisesta tuntuu absurdille, ja kuitenkin hiljaisuus on todellisuutta.²⁵¹ Ulkoista hiljaisuutta on mahdollisempaa tutkia, mutta sisäisen hiljaisuuden lähteillä kokemisen perimmäinen olemus on jo vaikea tavoittaa. Lähimmäksi sen kuvailua päästään intuition avulla ja taiteen keinoin, Hannele Koivunen toteaa.²⁵²

Osa Uuden ajan naisistakin puhuu meditaatiosta. Itse puhun suomalaisperäisittäin hiljentymisestä. Länsimainen kulttuuri ei ole ollut tyystin irrallaan meditaation vaikutuksista, ja mitä kauemmas kristinuskon perinteeseen mennään, sitä enemmän löytyy monilta kristityiltä mystikoilta varsin 'epäkristilliseltä' kuulostavia tekstejä. Uusien uskontojen länsimainen konteksti on rasittanut meditaation laajaa käsitettä, eikä se mielestäni sovikaan suomalaiseen suuhun yhtä hyvin kuin hiljentyminen, mistä Uuden ajan naisten kohdalla on faktisesti kysymys, puhumattakaan Vanhan ajan naisten hiljaisuushakuisuudesta.

Heidegger on yksi niistä länsimaisista filosofeista, jonka teksteissä on vaikutteita idän perinteistä, kuten taolaisuudesta. Heidegger toteaa, että laskelmoiva ajattelu – hänelle keskeinen tapa ilmaista modernin länsimaisen ihmisen ajatusta – ei koskaan ole hiljaa. Se ei

siis koskaan pysähdy. Se on jatkuvaa, jos ei ulkoista niin sisäistä puhetta, kuten Heidegger teoksessaan *Sein und Zeit* luonnehtii. Jos meditatiivinen ajattelu on tämän vastakohta, niin sen on kyettävä hiljaisuuteen. Meditatiivinen ajattelu mietiskelee sitä mieltä, joka on kaikessa siinä, mikä on. Se on siis jonkinlaista intuitiivista kokonaisuuden katsomista. Tällaista ajattelua Heidegger toteaa nykyihmisen olevan paossa.²⁵³ Ja näin varmaan keskimäärin onkin. Naisten hiljaisuushakuisuus on aina, niin ennen kuin nykyäänkin, ollut enemmän tai vähemmän piiloista kulttuuria.

Myös Lauri Rauhala toteaa, että meditatiivista tapahtumista on länsimaisen filosofian ja psykologian kielellä erittäin vaikea luonnehtia. Varsinaista meditaation filosofiaa ja psykologiaa ei ole toistaiseksi ollut olemassakaan, ja siksipä ei ole myöskään kehittynyt ilmiön kannalta adekvaattia kieltä. Silloin, kun länsimaissa arvostetaan meditaatiota ja ihmisen sisäisiä mielen tapahtumia, sanotaan, että meditaatiossa on kyse ihmisen oman tajunnan kontrollista ja sääntelystä henkisen itsekasvatuksen metodina. Meditaation sisäisistä tapahtumista ei kuitenkaan länsimaisen tieteellisen perinteen avulla pystytä sanomaan paljoakaan, joten meditatiivinen kokeminen on jäänyt epäkäsitteelliseksi. Kokeminen ei käänny eikä jäsenny kielessä eikä sitoudu kielen ilmaisiin, vaan se on yksilöllisen kokemuksen sisäinen asia.²⁵⁴ Rauhala toteaa myös, että meditaation tutkimuksessa asioita ei yksinkertaisesti ole kyetty hallitsemaan, ja hän viittaa tällä mitattaviin tieteellisiin menetelmiin. Sitä vastoin ilmiötä voi tarkastella filosofisilla apparaateilla. Reijo Wileniuksen mukaan Rudolf Steiner on niitä harvoja länsimaisia filosofejia, jotka ovat ottaneet sisäisen kokemuksen vakavasti huomioon. Steinerille sisäinen, henkinen havainto oli yhtä luonnollinen kuin ulkoinen, fyysinen havainto. Häntä vaivasi pitkään kysymys, voiko ihminen ajattelevana, rationaalisesti ymmärtävänä olentona astua alueille, joista niin länsimainen kuin itämainen mystiikka ja mytologia ovat puhuneet vain hämärällä kuvakielellä. Sama kysymys askarrutti C.G. Jungia, joka myös omakohtaisten kokemusten perusteella otti vakavasti sisäisen havainnon ilmiöt. Steinerin vastaus kysymykseen oli, että sisäisen elämän, sisäisen herkkyyden ja havainnon kehittäminen on ollut uuden ajan kulttuurin alikehittynyt alue. Aristoteles, ja vielä Tuomas Akvinalainen, olivat puhuneet näistä luonnon tasoista, mutta uudella ajalla ne on pyritty poisselittämään.²⁵⁵

Tämän päivän hiljaisuuteen, retiriittiin ja sisimmän kuuntelemiseen haetaan mallia muun muassa vuosisataisista luostariperinteistä. Traditionaalin ajan nunnat muokkasivat itsen rataa lähes jälkimodernin naisten tavoin. Erona vain oli, että heidän ratansa oli kristinuskolla viitoitettu. Bauman käyttää uskonnollista kuvastoa ja tekee Uuden ja Vanhan ajan, traditionaalismodernin ja jälkimodernin, eron pyhiinvaeltajan ja nomadin ihmistyypeillä. Pyhiinvaeltajien liikkeellepanevasi voimaksi Bauman näkee suuren kertomuksen: on valittu elämälle päämäärä, jota kohti vaelletaan. Nomadi puolestaan vaeltaa asioiden virrassa, mutta ei kiinnity mihinkään tiettyyn asiaan ja asioiden hallintaan.²⁵⁶ Koivusen mielestä nomadismi läheenee itäistä virtaamisen filosofiaa ja sitä kautta tyhjyyden kokemuksen muuttumista metafysisen täyteyden suuntaan. Jos pyhiinvaeltajia ajaa jonkin puute, jota kohti hän vaeltaa täyttymyksen toivossa, niin nomadille kaikki on läsnä tässä ja nyt. Läsnäolon edellytys on, että luovutaan tyhjyyden hallinnasta, ylipäätään hallinnan iluusiosta.²⁵⁷ Uuden ajan naisilla virtaaminen koetaan suostumisena elämään, ei suinkaan hallinnan menettämisenä, vaikka se ensi alkuun saattaisi siltä vaikuttaakin. Hallinnasta luopumisella tähdätään vielä suurempaan hallintaan.

– Musta tuntuu että yks iso asia siinä että se virta rupes viemään oli se että kun jotkut asiat tai oivallukset jotenkin miten koki tän maailmankaikkeuden kokonaisuuden on tää energia-ajattelu. Jos ajattelee tän maailmankaikkeuden energiaa, niin ihan fysikaalisena ilmiönä. Oikeastaan mua kiinnostaakin nykyään selittää enempi ihan normaalifysiikan lakien mukaisesti mikä varmaan on ihan faktaakin. Tavallaan jokin semmonen että tää on hyvin pitkälle energiaa, maailmankaikkeuden energia ja sitten tää oma energia ja just kuinka kaikki vaikuttaa kaikkeen ja sä oot osa siinä isossa kokonaisuudessa ja se vuorovaikutus niitten energioitten välillä. Vaikka tietysti se maailmankaikkeuden energia, millä sitä sitten kutsuukin, on paljon suurempaa, mutta määkin oon yks osa sitä. Kun sitä rupes enemmän miettimään niin joku heittäytyminen siihen kokonaisuuteen, jonka mä näin että on osa sitä virrassa kulkemista ja luottaa siihen että sä oot osa sitä kokonaisuutta. Jotenkin siitä se, että luopuminen siitä kontrollista. Se oli yks suuri asia itselleen, että elämä on tähän saakka, on pyrkinyt siihen että sä hallitset, sä hallitset sun elämää, ei saa tulla yllätyksiä, kaikki on ollut aikamoisessa kontrollissa kuitenkin.

kin. Koko aika pyrkii varmistamaan että kaikki pysyykin kontrollissa. Mut sitten niinkun ajattelee että luopuukin siitä kontrollista ja heittäytyy siihen mukaan, niin sitten huomaa että alkokin tapahtua hirveesti.²⁵⁸

– Se vesi oli kanssa ihana, kun pääsi vedenrajaan. Siinä veden luona mä myönsin että mä pelkään hirveästi. Mä annoin tulla sen pelon. Mä ajattelin että pelkään, pelkään, pelkään. Sitä ei voi hallitakaan, että unohtaa sen hallinnan. Mutta just ennen nukahtamista mä säikähin, niin hirveä kauhu, mulle tuli se nyt mieleen kun puhuttiin kauhasta.²⁵⁹

– Siinäkin mulla nousi yllättäviä pelkoja, joista mä en oo aikaisemmin tiennyt. Sitten se kiitollisuus siitä että miten elämä johdattaa ja miten pitäis antautua sille, sillai helposti elää ja ponnistelematta.²⁶⁰

Omantunnon ääni on hiljaisuus, ja se pakottaa myös ihmisen omaan hiljaisuuteensa. Hiljaisuudella omatunto kutsuu Ihmistä kohti mahdollisuuttiaan olla varsinainen itse. Kun puhutaan omantunnon kutsusta, voidaan kysyä, kuka kutsuu. Heidegger vastaa tähän: ”Ihminen kutsuu omassatunnossaan itseään”. Tätä Ihminen ei tee kuitenkaan tietoisesti ja tahtoen.²⁶¹ Ihminen siis kutsuu itseään kohti varsinaisuutta olemalla täysin hiljaa, sanomatta sanaakaan. Heideggerin myöhemmässä filosofiassa tulee yhä selvemmin esiin ajatus siitä, että kutsu on tulkittava olevaan kutsuksi. Hiljaisuudella omantunnon äänenä oleva kutsuu Ihmistä yhteyteensä: siksi avoimuudeksi, jonka epävarmoinen oleminen on Ihmiseltä peittänyt.²⁶²

Kun Heidegger puhuu hiljaisuuden paikan kokemuksesta, hän ei silloinkaan puhu metaforalla: hän viittaa sillä keholliseen kokemukseen, jonka ääni on hiljaisuus ja paikka keho.²⁶³ Meidän on vaikea kuvitella, mitä on ajattelu, jossa jatkuva sisäinen puheemme ja diskursiivinen ajattelumme ovat poissa. Sitä on vaikea kuvitella, koska nimenomaan pyrimme kuvittelemaan. Se on eri asia kuin kuvittelu tai representoiva ajattelu: se on puuttumista, olemista ilman ajattelua. Täydellisessä hiljaisuudessa ajattelusta ei tulisi käyttääkään ajattelua, koska se jatkuvasti johtaa harhaan viittaamalla diskursiiviseen ajatteluun.²⁶⁴ Hiljaisuuden paikka on kehollinen kokemus, kosketuspinta, jossa koetaan transsendenssin kosketus. Se on kehollinen kokemus siksi, että ajattelun muuttuessa olemiseksi ilman ajattelua, ajatteluun liittyvä ego katoaa ja kehontietoisuus astuu voimakkaana esiin.²⁶⁵ Kuten Solveig von Schoultz seuraavassa kuvaa:

"Jo lokin mentyä on entistä hiljaisempaa. Vesi vain nuoleksii hiekkaa tummalla kiehellään. Edessä kimmeltävällä tyhjiydellä ei ole rajaa, sen sisälle voisi solua, voisi häipyä kunnes olisi ei-kukaan."²⁶⁶

Luce Irigaray puhuu, kuinka psykoanalyysi määrittelee naisen normaaliuden ja asettaa heidät hiljaisuuteen. Äiti–tytär-suhteessa on paljon hiljaista kulttuuria, unien keskinäistä vertailua ja symbolien tulkitsemista. Naisten välinen hiljainen kommunikaatio lähtee tyttöjen leikeistä, yhdessäolon tunteesta, joka väreilee leikkijöiden välillä. Se on tuota samaa kihisevää, hyvää yhdessäolon tunnetta ja myönteisyyttä, asioiden, ihmetysten, tuntemusten, haaveiden ja pettymyksistä toipumisen jakamista kuin aikuisten ystävydessäkin. Kihisevätkö pojat leikeissään? Jakavatko isät ja pojat kihelmöivää yhteisyyttä? Äidit ja tyttäret tapellessaankin voivat vaipua hääsuunnitteluihin, valkoisiin ja pitsisiin unelmiin, keskusteluihin, joissa miehet jäävät täysin ulkopuoliseksi, kuten Heli Turtiainen hääbuumia pohtivassa tutkimuksessaan kuvaa.²⁶⁷ Naiset uppoutuvat vauvakusteluihin ja synnytyksiin, rakkaussuhteisiin ja eroihin. Naiset hellivät ystäviensä vauvoja, tukevat toisiaan puheillaan, ymmärryksellään, empatiallaan. He jakavat uniaan ja enteitään. Naisten on täytynyt vihata toisiaan ja tuntea epäluuloa. Naiset ovat halveksineet ja nimitelleet toisiaan. Naisten tukilinkit ovat voineet olla yllättäviäkin, niin kuin piiat ovat peitelleet emäntien lemmenseikkailujen jälkiä. (Miehillä voi olla kaikkea tätä vastaavaa, mutta minä en tiedä siitä ja siksi kirjoitan tytöistä ja naisista.) Minä en tiedä, miltä pienestä pojasta tuntuu leikkiä, missä kohti hänen ruumistaan värisee riemuinen jännitys. Mutta tiedän, miltä tuntuu peitellä nukkea vauvuihin tai vaihtaa barbille minkkikaulustakkia ja painaa korvakorut nuppineuloista korviin. Pikkutyöt rakastavat ja ihailevat itseään erilaisissa roolileikeissä, prinsessoina ja hienoina rouvina, eivät toteuttaakseen patriarkaalista miesdominanssin alistusrepresentaatioita. Tytöt tykkäävät itsestään ja toisistaan, he tykkäävät pojista ja miehistä ja heistä tykätään, mutta ennen kaikkea he ihailevat itseään, ja siihen tarvitaan nukke- ja barbileikkejä. Naiset ovat hysteerisiä ja hulluja ja masentuvat raskaudessa ja synnytyksessä ja synnytyksen jälkeen, ja haluavat siihen tukea toisiltaan. Naiset, jotka ovat saaneet äidiltään rakkauden peilin, ihailevat silmäykset ja hyväksynnän, rakastavat pelkäämättä.

AHDISTUS VAPAUTENA JA ONNEN TIHEÄT HETKET

Heidegger liittää vapauden ja valinnan yhteyteen ahdistuksen: "Ihmisessä ahdistus ilmentää sen omimman olemisen mahdollisuuden olemista; tämä tarkoittaa vapaana olemista sitä varten, että hän voi valita itsensä ja tarttua itseensä."²⁶⁸ Ahdistuskin siis vaatii jonkinasteisen mahdollisuuden valintaan ja siten subjektille liikkumatilaa. Sitä ei Vanhan ajan naisilla aina ollut. Heillä ei ollut tilaa edes ahdistukselle tai ainakaan sen ilmaisemiselle. Toki hekään eivät olleet tyystin vailla liikkumatilaa ja vapautta valita ja tarttua elämänsä, mutta juuri tähän ahdistuksen purkamisen niukkuuteen kehittyivät salaamisen monensuuntaiset verkot ja hiljaisuus.

Naisten ahdistuksen historia ei muunnu suoraviivaisesti. Sitä vastoin Uuden ajan naiset elävät aikakautensa mukaisesti minätekniikoiden itsesuhteista aikaa. Vanhan ajan naiset voivat ainakin omaelämäkerroissa luoda oman ahdistuksen historiansa, koska muistelemisen pinta on nykyajassa ja tämän päivän kulttuurissa. Niinpä 1930-luvulla lapsuuttaan elänyt Lyyli löytää lapsuudestaan monia ahdistuksen, häpeän, nujertamisen ja tunteettomuuden paikkaa.

– En ollut vielä täyttänyt seitsemää ikävuottani, kun aloitin koulun syksyllä 1935. Sitä hetkeä olin odottanut hartaasti, nyt se tuli. Oli sateinen päivä, kun äiti vei minut kouluun. Katseellani ahmin ympäristöäni enkä oikein malttanut kuunnella, mitä opettaja puhui.

– Kyllä minua hävetti, kun sillä lailla pyörit. Ei koulussa niin soa tehä, torui äiti minua sitten kotona.²⁶⁹

Nainen kertoo, kuinka hän viiyyi neljän kilometrin koulumatkallaan pitkään, koska kivet, metsät ja poukammat kiinnostivat pientä tyttöä.

– Kerran eräs naapurin emäntä oli kertonut äidille: "Katsoin kellosta, niin melekein tunnin se Lahja tul tuosta mejän kohalta sinne kotinsa tienhaaraan. Joka kivelle sen piti nousta, kahteen puuhunkin se kiipesi."

– Pittää aina hävetä sinun takias. Mikset sinä voi kävellä ihmisiksi tiellä niinkuin muutkin?²⁷⁰

Myös käyttäytyminen koulun juhlassa sai äidin torumaan häpeänsä vedoten.

– Me Irman kanssa lauloimme jokaisessa juhlassa kahdestaan. Käsi kädessä seisoiimme, huojuimme samaan tahtiin ja ulommaisella kädellä rullasimme mekon helmaa ylöspäin.

– Mitä ihmettä sinä sitä helemoas rullasit, housun lahkees näkyivät. Kyllä minä sitten häpesin, äiti valitti.²⁷¹

En tiedä, häpesivätkö isät yhtä paljon poikiaan kuin äidit tyttäriään. Juha Siltalan puhe suomalaisen miehen häpeästä kertoo miesten selviytymisen pakosta ja kyvyttömyydestä osoittaa heikkouttaan.²⁷² Miehet häpesivät ehkä enempi itse itseään kuin että isät olisivat sätineet poikiaan. Tosin kasvatusta perustui nolaamiseen niin äitien kuin isienkin kohdalla, mutta väittäisin, että tytöt olivat vielä tiukemmin henkisen aitauksen sisällä, josta pojat puolestaan pääsivät ulkopuolellekin.

Äidit saivat hävetä silmät päästään monissa käännteissä. Edellä Lyylin muistot äidin häpeästä ja sillä sivaltamisesta liittyvät lapsuuteen, mutta myöhemmällä iällä äidin häpeän tunne liittyi varmasti yhä useammin tytön vääranlaiseen käyttäytymiseen naisena, kasvoihan mukaan seksuaalisuus. Lyyli, kuten monet muut Vanhan ajan naiset ainakin omaelämäkertojen ja Naisen asema aineistojen valossa, ovat kaivanneet kovastikin lämpöä ja vanhempien läheisyyttä. Äidit ja isät olivat vain siihen usein liian kiireisiä tai kykenemättömiä. Eikä läheisyys ollut tapana, kuten Merja Korhonen toteaa äitien ja tyttärien välistä kanssakäymistä käsittelevässä tutkimuksessaan. Sitä vastoin aineistoissa on paljon lämpöisiä muistoja mummoista, jotka olivat Vanhan ajan naisille se tunteiden lataamisen paikka.

– Isä oli jotenkin taka-alalla siellä 30-luvun lapsuudessani, vaikka hän oli kaiken aikaa olemassa. Hänenkin elämän täytti työ ja

raadanta. Väsyneenä hän palasi töistään, tuskin huomasi, että hänen tyttärensä siinä kasvoi ja kehittyi, olisi joskus halunnut tulla isän syliinkin... Mummoa ei tarvinnut koskaan pelätä. Mummon kanssa oli mukava olla kaikessa mukana.²⁷³

– Erillään asuttaessa mummo oli aivan ihana turva ja pakopaikka.²⁷⁴

– Mummu ei asunut meillä, mutta meidän oli lapsena hyvin mieluista mennä muutaman kilometrin päässä olevaan mummun mökkiin, jossa saimme olla yötäkin.²⁷⁵

– Mummu istui enimmäkseen souvattamassa kehtoa ja kehräten lankaa. Mummu oli Rakas.²⁷⁶

Vanhan ajan naisille, usein jo tyttöinä, oli pakopaikkoja itsensä kanssa seurustelemiseen. Lyyllille oma tila oli lukeminen, mikä ei ollutkaan aivan yksinkertaista sotia edeltäneessä ja vielä pitkälti sen jälkeisessä suomalaisessa maaseutukulttuurissa. Kuuluisimpia suomalaisia lukemisen oikeuden kanssa painiskelleita lienee Kalle Pää-talo, joka poikasena savottareissuilla tihrusti huonossa valossa isä-Hermannin karjuessa, että taasko se saatana noita novelliaan syyntää. Kallesta tuli kirjailija ja Lyylistä omaelämäkerran kirjoittanut kansakoulun opettaja, mikä on ollut melkoinen saavutus ja sinnikkäitten pyrkimysten kautta saavutettu toiveammatti syrjäkylän pienen talon tytölle. Niinpä lukemisen vimma muistuu merkittävänä kokemuksena lapsuudesta, onhan se ollut väylä muunlaiseen maailmaan, johon tähdätä. Mutta muutoin lukeminen oli joutenolon ja laiskuuden merkki.

– Aina se on nenä kirjassa, minua toruttiin. En antanut sen lukuhaluani haitata, olin mestari keksimään itselleni lukuaikaa. Kesät olivat mukavia, sai lukea myöhään yöhön vinttikamarissaan. Kirjojen maailma tuli yhä tärkeämmäksi, siitä tuli pakopaikkani.²⁷⁷

* * *

Ahdistus kulkee käsikädessä yksilönvapauden kanssa, Kierkegaard toteaa. Vapaus ei ole ihmiselle luonteenomainen piirre, mutta määrätty ulkoisten realiteettien ja henkilökohtaisen identiteetin ontologisesta ymmärryksestä. Näin suhtautuen ahdistuksenkin voi ottaa Kierkegaardin tavoin mahdollisuutena vapauteen.²⁷⁸ Ahdistus säätelee kykyämme suuntautua eteenpäin.

Luontoviikonloppu oli täynnä Enkelipiirin naisten ahdistusta ja pelkoa. Pelko tihkui kaikkien puheista. Pelko tulee siirtynistä, tulevasta synnytyksestä natisevassa avioliitossa, haaveesta vihtaa alaa, raskaudesta yksinhuoltajuuden jälkeen, uudesta suhteesta eron jälkeen, astrologin luomasta pelottavasta näkymästä, mistä Inkelipiirin naiset seuraavassa keskustelevat.

– Koko matkan ajan mä käsittelin meidän parisuhdetta. Mä kirjoitin mitä mä kysyinkin, että kun pelkään sitä että mä joudun luopumaan, että kun perhe on hyvä. Jollain lailla sitä pelkää. Mä kirjoitinkin tohon, että mitä varten se menis niin? Että eihän se välttämättä tarkoita että mun pitää luopua siitä. Mä koen kuitenkin että mulla on hyvä suhde ja hyvä perhe. Jos meniskin huonosti, niin olis helpompi heittää se pois. Mä en niinku haluais luopua.

– En mää tiijä. Kun se astrologi puhu sitä, että toukokuusta syyskuuhun, että varmaan mä käsittelenkin sitä jollain tapaa, mutta ei meillä mee huonosti. Oottaako sitä jollain tapaa, että joku katastrofi pitää tulla, sellainen pelko on ollut. Että syyskuuhun, siihen mennessä joku karsee tulee. Siitä on tullut joku peikko.

– Voihan se merkitä jotain uudistumista.

– Niin varmasti joo. Ei sen tarvi välttämättä merkitä jotain katastrofia, jotain traagista. Eikä sitä varmaan tarvi käyää semmosella tasolla läpi mitä mä aattelin. Että se on jotain kauheaa tappelua. Kun tajuaa ettei se välttämättä oo semmosta, sellasella tasolla. Se voi olla hiljaista kypsymistä, että se vaan muuntuu se suunta. Se voi tulla vaan paremmaksi. Sitä mä oon pelännyt. Se tavallaan varmistu tolla reissulla.

Naiset ottavat ahdistuksen todesta. Pelko tuntuu olevan vahvempaa elämään, elämän siirtymiin ja jatkumiin liittyvissä asioissa, ei niinkään suhteesta kuolemaan.

– Tuolla äsken [luontokierroksella] mä katoin että leskellä järveä ui lintu. Ja se oli ihan yksin ja ihan keskellä järveä. Se oli siellä lyhyen aikaa ja haihtui. Se lähti tietenkin lentoon mutta mä en nähnyt sitä. Jotenkin musta tuntui, että siellä olin minä. Yksin keskellä järveä. Mä lähin uimaan. Sitten se tuli kapeammaksi sdaksi, ei joeksi mutta solaksi. Se vesi tuli tummemmaksi ja tummemmaksi, kaikki tummeni, ja pelottavammaksi ja yksinäisemmäksi. Sinä vaiheessa, tavallaan niinkun elokuvassa kun zoomataan kamera, kun se kamera tulee veden rajaan, mä huomasin että mä olin se lintu. En mä

hirveen surullinen ollut, en haikeakaan. Mä vaan tajusin että ihminen on yksin. Yksinhän mä tässä uin. Yksin mä meen. Vaikka tää on pelottavaa ja kylmää. Siellä vähän matkan päässä mä kyllä näin että se rupee aukeamaan, tuli aurinkoa ja aurinkoisia rantoja. Sinne mä menin, uin sinne. Mun on ollut niin vaikeaa hyväksyä se että yksin. Että mä oon yksin kun ihan jokainen meistä on yksin. Must tuntu, että siirrytäänhän kuolemaankin yksin. Eihän siinä oo kukaan sun kanssa. Mä myönsin sen tuolla polulla päivällä, että myönsin sen että mä pelkään kuollakseni. Mä tarkotin sillä sitä yksinäisyyttä. Mutta en mä kuolemaa pelkää. Mutta että sehän on tosiasia että me pelätään kuollaksemme ja siitä huolimatta voi olla hyvä olla. Mutta miten se ottaa mulle niin koville sen hyväksyminen.²⁷⁹

Ahdistus ja pelko ovat vahvasti heideggerilaista vapauden tuomaa ja luomaa liikkumista, niin mielikuvissa kuin konkreettisestikin eri elämän vaihtoehtojen ja ratkaisujen sekä niitä seuraavien visioiden, onnen tai uhkakuvien edessä. Naiset hakevat hyvää elämää ahdistukseen saakka. Kun Vanhan ajan nainen joutuu elämäänsä elämään, oli se sitten hyvää tai huonoa, niin Uuden ajan nainen hakee onneaan, vaatii hyvän elämän tuntua joskus hampaat irtessä, ahdistus kurkkua kuristaen, mutta tunnollisesti ja vimmaisesti, hakee ja hakee. Ongelmaksi saattaa muotoutua, että hyvää elämää hakiessa saattaa eläminen jäädä vähemmälle. Vaikka elämän virtaan heittäytymistä harjoitellaan yksin ja ryhmissä, jättäytymistä elämänvirran kannettavaksi, ei se tunnu antavan helpotusta. Luottaminen elämään on vaikeaa. Heittäytyminen tuntuu tiputtautumiselle, ja vatsasta vihlaisee kuin unessa tyhjiin pudotessa, kädet lehahtavat sivuille hapuillen kuin vastasyntyneen heijasteessa. Ottaako joku syliin ja pitää kiinni, kun yksinäisyyskin on etäisyyttä, eikä suinkaan luovaa vapaata tilaa? Vanhan ajan naiset eivät yksinkertaisesti aina ehtineet hakea samalla intensiteetillä hyvää elämää, eikä siihen myöskään ollut samoja kirjallis-kulttuurisia viittauspisteitä. Elämä meni elämiseen, arkeen, joten onnen mittareiksi muotoutuivat tekeminen ja työn jäljet, mutta myös itse työ lohtuna ja mielenrauhaa kannattavana tekijänä. Hetki yksinäisyyttä, sekin tekemisen lomassa tai hyötyyn naamioituneena, rantakivillä tai metsissä, auttoi Vanhan ajan naisia jaksamaan.

Reetalla, kuten useilla Vanhan ajan naisilla, onnen hetket liittyvät veden ääreen. Siitäpä syystä pyykkäys on jäänyt monille hyväksi

muistoksi voimanvuosilta. Pyykkämiseen kiteytyy paljon naisen ja työn välisestä suhteesta. Se oli kovaa työtä, jota vasten nainen saattoi mitata omaa työkunniaansa ja perheestä huolehtimista. Samanaikaisesti se tuntuu olleen naisten omaa aikaa, yksinäistä hetkeä ja hiljaisuutta oman itsensä kanssa. Siihen on liittynyt myös luontokoke-musta, rauhaa sekä omaa tilaa.

Petäjävetinen nainen kertoo pyykkämisestä.

– Kesällä kauniilla ilmoilla oli ihanaa lammen rannalla ja pyykkilaudalla. Pata vietiin mukana jossa lämmitin veden. Mutta talvella oli mentävä rannalle pyykille. Ulkona olisi ollut pestävä täällä kotonakin, kun ei ollut sellaista sisätiloja ja joskus loppui kaivosta vesi. Katselin metsästä kuivia puita hangesta joilla lämmitin veden padassa. Lautaa vasten hangattiin lika, padassa keitettiin ja avannossa huuhdeltiin. Naapurin isäntä sanoi ettei sellaisia emäntiä ole missään kuin Leppämäessä kun ne pesee pyykkiäkin –28 asteen pakkasessa. Mutta minulla oli aina toivo saada joskus parempi pyykki-paikka. Kymmenen vuotta pesin missä milloinkin.²⁸⁰

Tämän maalaistalon emännän pyykkäyskuvauksissa korostuu ennen kaikkea naisen työkunnia. Seuraavassa pyykkäyksiään muistelee kaupungissa asunut työläisnainen.

– Iltaisin kun mies tuli töistä ja oli syöty kohtuullinen ateria niin muunnuin pyykkäriksi. Rannassa oli pieni pyykkitupa. Valjastin vanhan pyörämme pyykkilastilla, toisessa sarvessa oli ämpärillinen pyykkiä, toisessa kassireuhkallinen puita vedenlämmitykseen. Päivittäin tein tämän saman touhun, niin kauan kun järvestä oli sen verran sulaa reikää, että huuhtelevinen onnistui. Kesäiloin nautin pyykkireissuista, kun seisoin vedessä puolisääreen, veden liplattaessa ympärilläni, kuin ääretön vapaus ja ääretön meri. Lasten vaatteiden huuhtominen kuin suuri juhlallinen toimitus luonnon suuressa altaassa. Tämä työ oli kuin lomaa, toimitus jota ei työksi noteerattu. Samalla oli vapaa, vastuuton lapsista, ne olivat kuin alkuunpanijansa vastuulla. Sai olla kaksistaan oman minänsä kanssa, joka oli hetkitäin hyvin tärkeä asia. Kun sain urakkani valmiiksi, istahdin laiturin nokalle, kuuntelin tuulten viestiä, nieleskelin kesän makuja, tunnustelin sen tuoksuja. Elin.²⁸¹

1970-luvun lopulla tehdyissä haastatteluissa tutkijaa on askarruttanut sama kysymys kuin minua. Eevalta kysytään, kuinka monta kertaa vuodessa oli iso pyykki.

- Ainakin kerran kuukaudessa pestiin.
- No, miten ne kädet kesti siellä avannossa?
- Ei se palella yhtään, kun se ol lämmin se lippee siellä sangossa.

Korvossa ol lippeetä ja siinä kasteltiin käsiä aina, kun rupes paleltamaan. Eihän siinä hättee oo.

- Tuntuu vaan niin kauhealta, että jos jossakin reumatismiin sai, niin siinä. Vaan ei sitä tainnu saada valittaa, vaikka vähän olis kolotanuukkin?

- No, mitä sinä tuon kanssa. Semmosta se ol pyykinpesu talavella.

Tutkija kysyy juuri samoja asioita kuin itse olen kysynyt haastatteluissa, eli oman elämäkokemuksen perspektiivistä raskailta tuntevia, jopa ylivoimaisia työsuorituksia. Vuonna 1880 syntynyt Eeva ei voi haastattelussa vuonna 1979 ymmärtää tutkijan kauhisteluja ja melkeinpä hermostuu niistä, että sitähän se elämä oli, *No, mitä sinä tuon kanssa*. Hän ei puhu, että jäisessä järvessä oli kylmää vettä, vaan että korvossa oli lämmintä lipeävettä. Harvat haastateltavat ovat ehkä niin suorasanaisia, että ilmaisevat hermostumisensa. Useimmiten naiset vastaavat kohteliaan toivottavasti. Siksi liiat kysymykset haastatteluissa ovat huonoja.

Naiset ovat olleet korostetun yksin pyykätessään, ja he nimenomaan korostavat yksinäisyyden merkitystä, omaa aikaa ja tilaa keskellä arkea. Naiset tuntuvat kokeneen fyysisen rehkimisen antoisaksi ja kokonaisuuden kokemukseksi. Ylipäättään Vanhan ajan naiset korostavat työn merkitystä itsensä koossapitämisessä.

- Minut pelasti aina työ. Se oli ja on ollut minun elämäni tarkoitus ja kunnia. Silloin kun on jonkin työurakan kunnolla saanut päätökseen ja siitä ehkä kiitostakin tullut, niin tuntui kun kaikki muu saisi olla pois. Se riitti antamaan itsekunnioitusta ja turvallisuutta kaiken köyhydenkin keskellä.²⁸²

Työ oli tärkeää itsekunnioitukselle. Työ piti naisen rytmissä, jopa synnytyksen jälkeen. Naisilla ei ollut tilaisuutta vajota äitiyden semioottiseen tilaan tai sykliseen aikaan, vaan lapsen synnyttyä lähdettiin töihin, mitä pikemmin sen parempi, ja lapselle hankittiin hoitaja. Anita kertoo seuraavan lapsen synnyttämisestä ja siitä, kuinka sai vauvalle lapsenvahdin.

- Pääsin vapaammin peltotöihin ja navetalle. Työtä tehtiin ja aika kului.²⁸³ Työ oli myös lääke suruun ja menetyksiin.

- Jo ennen tätä poikaa oli minulla keskenmeno. Siitä ei sen isom-

pia vaikeuksia ollut, mutta tiesin mitä tapahtui. Ja niin omituisesti sitä vaan naisihminen on viritetty, että surra piti sitäkin menetystä. Selvisin siitä hoitamaan perhettä ja työhommia. Niissähän sitä murheet kaikkosi.²⁸⁴

Vielä yksi pyykkäykseen liittyvä episodi. Vuonna 1923 syntynyt petäjäveteläinen nainen²⁸⁵ kertoo, että 1950-luvulla miniä pesi pyykit viikoittain ja että omaa aikaa oli enemmän, jos lapsi oli pieni. Jos lopettaa aineiston lukemisen tähän kohtaan, ihmettelee varmasti, kuinka äidillä voi olla omaa aikaa lapsen ollessa pieni – omaa aikaa siinä mielessä, että oli mahdollista keskittyä itseensä ja olla rauhasa. Nainen antaa vastauksen hämmästelyyn seuraavassa lauseessa: kun lapsi oli imetettävänä, niin vanhat sanoivat, että lapsen imeyksessä ei saa kiirehtiä, ettei lapsesta tule rauhaton. Viisaat vaimot! Vanhemmat naiset ovat kulttuuriperintönä siirtäneet käsityksen lapsen parhaasta niin, että äiti saa hetken aikaa olla ja pysähtyä, vetäytyä itseensä luvan kanssa.

KUN SANAT EIVÄT RIITÄ

Narratiivisen identiteetin ideaan kuuluu, että jotain tapahtumaa ei vain esitetä kertomuksena, vaan tapahtuma myös ymmärretään, koetaan ja eletään kertomuksena.²⁸⁶ Kertomus on siis ikään kuin totuutemme ja tietämisemme muoto. Mutta miten kertoa elämäntunteesta ja kokemuksista, jotka eivät jäsennykään yksinomaan kielellisin keinoin? Toki naiset puhuvat elämästään ja elämäntuntonstaan kielellisesti ja hyvinkin vakiintunein sanoin, mutta he itse kokevat, että sanat eivät tavoita tai täytä kaikkea heidän kokemaansa. "Mä en osaa oikein, miten sen osais oikein sanallisesti sanoa."²⁸⁷ Uuden ajan naisten teksteissä tulee monessa kohti esiin kokemusten sanallistamisen vaikeus – tuntemuksille ja kokemuksille ei ole aina vakiintuneita sanoja, kuten myös Martti Lindqvist kuvaili. Enkelipiirissä kyllä pyritään hyvin innokkaasti kuvaamaan tunteita ja ruumiin kokemuksia, mutta pääsääntöisesti kokemukset eivät ole diskursiivisia.

Hannu Huotelin²⁸⁸ sanoo, että elämässä on elementtejä, joita ei aina voi tiedostaa ja ilmaista sanallisesti. Niissäkin voi olla vivahteita, mutta kaiken muistoihin sisältyvän ei voi uskoa olevan kiinni kulttuurisessa kontekstissa. Kimmo Jokinen puhuu musiikkielämyksistä, joissa muistot konserttikokemuksesta saattavat olla sisäisiä elämyksiä, jotka vain "tuntuvat" kuulijan ruumiissa tuoksuina, värisytyksinä, sydämentykytyksenä, paineena selkärangassa. "Mieleeni on jäänyt erikoisesti Sibeliuksen *Satu*. Tempauduin täysin mukaan, näin metsän eläiminen, lammen, keijukaiset ja menninkäiset. Se oli valtava elämys. En voinut kuvitella, että musiikin voi niin selvään näh-

dä!” Keholla on tapana muistaa ruumiillisia ja esi-kielellisiä itsensänselvyyksiä. Ne eivät taivu sanan asuun, mutta se ei estä niitä tulemasta osaksi kirjalliseen muotoon saatettua elämäkertaa. Näitä ruumiillisia kokemuksia saattaa olla vaikea eritellä kognitiivisesti kertomuksellisessa muodossa, ja siksikin niiden kuvauksessa hyödynnetään vakiintuneita, kaikille tuttua sanastoa.²⁸⁹

Kun vakiintuneet sanat eivät riitä, voidaan tunteiden jäljittelyä kuvata mimesiksen käsitteellä. Sillä tarkoitetaan lähinnä luovaa jäljittelyä, lauseiden ”ikään kuin”-rakenteita. Kyse ei ole siis toistamisesta tai representoimisesta sellaisenaan, vaan jonkin kokemuksen ilmentämisestä kuvainnollisessa ja kielellisesti välitetyssä muodossa.²⁹⁰ Vanhan ajan naiset puhuvat valosta ja ikkunasta, Uuden ajan naiset taas kosmisesta valosta, joka tulvii myös suljetuin silmin. Kumpaisetkin naiset *näkevät* valon ja kokevat sen jollain tapaa merkityksellisenä, enkä halua luokitella, mikä on totta, mikä kuvitelmaa. Uuden ajan naisten tekstien mimeettinen hahmo ilmenee esimerkiksi silloin, kun toinen sanoo toteavaan sävyyn, että sinun vierelläsi viivähti enkeli tai valo-olento. Enkelinnäkijän kokemuksen kielellistäminen on mimeettistä, jossa kokemusta jäljitellään. Kun Vanhan ajan nainen kuvailee uutta kotiaan ja sen suuria ikkunoita tai haaveilee ilmavista valoa läpäisevistä verhoista, tekstin lukija pystyy mielikuvillaan luomaan näkymän. Se ei suinkaan ole toistamista tai representoimista. Eihän Uuden ajan naisten kokemiselle edes välttämättä ole vakiintunutta sanastoa.

Samoin metonymian käsitteellä, joka on vilahdellut viime vuosina ennen kaikkea naistutkimuksen parissa, voidaan tavoittaa naisten erilaista kokemista ja sen sanallistamista. Metonymia tarjoaa käsitteellisen mahdollisuuden, millä vapauttaa todellisuuden ja sitä kuvaavien sanojen liukuman. Kun metafora kuvastaa enemmän lukkoon lyötyä, tiukkaa tulkintaa todellisuuden ja kielen välisestä (oletetusta tai sovitusta) suhteesta, on metonymia ladattu mahdollisuudella liikkua vapaammin siinä, mitä koemme ja miten sitä kuvaamme.

Vaikka Wittgenstein väittää, että kukaan ei voi keksiä kieltä, niin jonkinlaisia yksityisen kielen pyrkimyksiä Uuden ajan naisten kokemuksille on nähtävissä. Yksityisellä kielellä Wittgenstein tarkoittaa kieltä, jonka on keksinyt ja jota käyttää vain yksi ihminen kommunikoidakseen sillä itsensä kanssa. Tällaisessa kielessä tietyt yksittäi-

set nimet viittaavat kielenkäyttäjän omiin sisäisiin aistimuksiin.

Ryhmässä, mutta usein myös kahden kesken, naiset vertailevat hiljentymisen synnyttämiä mielikuviaan ja aistimuksiaan. Erilaisista kokemuksista, kuten henkiruumiin tuntemuksista keskusteleminen ei kuitenkaan ole niin sosiaalista, että se toimisi kielen syntyalustana. Yksityiselle aistimukselle tai kokemukselle ei voi antaa nimeä, koska kielessä on oltava jo paljon valmiina, jotta nimeämisellä on mieli.²⁹¹ Yksityinen kieli on kuitenkin rinnastettavissa oma-aikaisuuteen, vaikkei sillä mitään todellista kieltä tarkoitettaisikaan, vaan pikemminkin hiljaista kommunikaatiota omien kokemusten kanssa. Sanoo-han Merleau-Ponty, että aika ei ole pelkästään fysiologista tai kosmologista aikaa, vaan myös omaa ajallisuuttamme. Samoin Levinasin ajatteluun sisältyy näkemys ajan perustavasta moninaisuudesta. Ei ole yhtä yhteistä aikaa, johon kaikki yksilöt voitaisiin sovittaa (tai ainakaan tämä aika ei ole ensisijainen). Jokaisella on oma aikansa. Tuo aika kiinnittyy oleellisesti yksilöiden erilliseen olemassaoloon, jota ei voida siirtää yksilöltä toiselle. Jokaisella on oma menneisyytensä ja tulevaisuutensa, eikä toisen aikaan voi tunkeutua tai muuntaa sitä omaksi ajallisuudeksi: olemassaoloon ei voi vaihtaa tai yhtyä toiseen.²⁹² Siinäpä se, ihmisen yksinäisyys.

Mikään kokemuksen sanallistaminen ei ole aito. Absoluuttista aitouden tai puhtauden tilaa ei olekaan, mistä päästäisiin suoraan siihen tilaan, jossa kirjoittaja on joskus kauankin sitten kokenut taiteellisen elämyksen. Toisaalta yksilöllisestä kokemuksesta kirjoitettu on itsessään hyvä ja tärkeä pohdinnanaihe, eikä sen taakse ole välttämättä syytä pyrkiä. Naisten kokemusten kertoma on otettu ja kuunneltu sellaisenaan, eikä sanojen takaa ole haettu mitään 'todellisia' merkityksiä. Sanottu itsessään on riittävä. Samoin taide-elämysten kohdalla sanallistamisen ohittaminen pintaan viittaamalla onkin ainut tapa suhtautua kokemuksiin. Uuden ajan naisten elämysten ja mentaalisten fyysisten kokemusten sanallistamisessa on vain se kiinnostava lisä, että sille ei ole ollut vakiintunutta sanastoa, toisin kuin länsimaisen kulttuurin legitimoimille taide-elämyksille.

Miten kuvat ja värit muuttuvat kuvailtaessa symboleiksi? Missä kohtaa kielen valmiit määritteet muokkaavat kokemusta, ja muuntuuko kokemusten kuvaus yhteneväiseksi ryhmässä? Entä kuinka paljon Enkelipiirin puhettavat tuottavat yhteneväisiä kokemuksia? Olkoon niin tai näin. Feuerbach kuitenkin toteaa, että maailma ei

ole olemassa ensisijaisesti ajattelulle, vaan lähtökohta on ei-reflektoitu elämä, joka koostuu elämyksistä.²⁹³ Merleau-Ponty puolestaan toteaa: "Maailma ei ole se, mitä ajattelen, vaan se, mitä elän, olen avoin maailmaan, epäilyksettä kommunikoin sen kanssa, ja kuitenkin se ei ole minun omaisuuttani, se on tyhjiin ammentamaton."²⁹⁴

Wittgenstein ymmärtää ajattelun työskentelyksi, jossa käytetään hyväksi sekä verbaalisia että kuvallisia merkkejä. Eino Juhani Rautavaara puhuu teoksestaan *Angel of Light* seuraavaa: "Ne ovat absoluuttista musiikkia, joka säveltäjän sielunmaisemissa on näyttäytynyt voimakkaita arkkityypisiä assosiaatioita – niin voimakkaita, että sävellyksen herätteenä alkoi toimia tietty sana tai sanapari: 'angels and visitations' ja nuo muut. Se oli kuin mantra, jota täytyi toistaa kunnes se alkoi säteillä ympärilleen energiaa, musiikillista energiaa." Rautavaara on joutunut jopa puolustelemaan enkeliteemaansa. Hän myöntää jopa ujustelleensa aihetta, etenkin 70-luvulla, kunnes 90-luvulle tultaessa enkeliteema on lähes banalisoitunut. Rautavaara toteaaakin, että mistään lapsellisista saduista nämä enkelit eivät olleet kotoisin, vaan ihmissuvun vanhimmasta perinteestä ja ikuisesta seuralaisesta, arkkityypistä²⁹⁵ – siitä, josta C.G. Jung sanoo: "...kukaan ei kestä arkkityypin täydellistä menetystä". Sen tulee meitä seurata ja meidän sitä, yhä tänään, jos mielimme elämää hallita ja maailmaa ymmärtää. Mielikuvissa, jotka sitten realisoituvat musiikissa, mielikuvamatkoissa, väreissä tai värinöissä, ihminen kuitenkin luo mimeettistä tarinaansa, ammentaa elämästä ja koostaa erilaisiksi elementeiksi eri aineksia.

Kaija Saariahon sävellyksiä voi verrata luonnon ilmiöihin, biologisiin ja fysikaalisiin malleihin. Säveltäjä on itsekin puhunut revontulista, lumpeista, kristalleista, spiraaleista: muodoista ja materiaaleista, jotka ovat itsessään täydellisiä ja kauniita ja luovat esteettisiä elämyksiä.²⁹⁶ Heideggerin mukaan unohdus ihmetellä ilmenee myös kielessä. Terveen järjen kannalta olemisen kysymys saattaa vaikuttaa tyhjältä, mystiseltä tai muuten vain mielettömältä toiminnalta.²⁹⁷ Juuri noilla sanoilla moni varmaan luonnehtii naisten kokemista: ruumiintuntemuksia, erilaista tiedon vastaanottamista ja ei-yksinomaan järjen maailmaa.

Aino Kallas kuvaa novellissaan "Sudenmorsian" naisen itsen ja itsesuhteen hakemista vastuun ja viettien myyttisen maailman tasapainoilussa. Tarinassa turvaudutaan myyttiseen sadunkerrontaan

reaalisuuden sijaan. Kallas loi tarinalle ikään kuin uuden kielen. Siinä on vaikutteita viron vanhoista murteista, joita hän sitten muokkasi omanlaiseksi sisäiseksi kielekseen.²⁹⁸ Heidegger näkee, että kieli puhuu, ei ihminen, ainakaan ensisijaisesti²⁹⁹, joten Kallaksen sielunmaisema vaati tämän uusvanhan kielen. Heideggerin omista teksteistä sanotaan, että ne vaativat pidättäytymään tavanomaisesta logiikasta, jotta voisimme "kuulla" ja "seisoa valossa", kuten Heidegger itse kuvaa. Hän toteaa, että parhaimmillaankin ajattelu voi vain seurata lähes huomaamattomia kielen juonteita (siis kieli ja ajattelu puhuvat ja kokevat meissä, elävät minua), jotka ovat kuin vaot, joita maatyöläinen kyntää käydessään raskaasti yli pellon, jota hän ei ole itse luonut ja joka säilyy kauan hänen jälkeensä.³⁰⁰ Näin vallitsevassa kielessä kiinni olevat ajattelemisen ja kokemisen eivät anna paljoa tilaa toisenlaiselle kokemiselle. Jäljelle jääkin olemisen ihmettely, mitä Heideggerin tuotanto alusta loppuun onkin, loputonta olemisen hämmästyä, pohdintaa ja etsiskelyä.

Kokemuksen sitominen melko tiukasti kielen vangiksi ja outojen elämysten sanallistamisen vaikeus tuntuvat olevan ongelma niin filosofeille kuin kirjailijoille ja runoilijoille. Jälkimmäiset myös tekevät asian eteen konkreettisesti jotain, kuten Aino Kallas. Heideggerin kuvaamat "perillemenotavat" muistuttavat niitä tapoja, joilla totumme hitaasti suureen runouteen tai ymmärrämme sitä.³⁰¹ Voisiko erilaisten tai outojen kokemusten perustalta muotoutua yhteistä ymmärrystä ja sille kieltä, samaan tapaan, kuin kirjallisuuteen ja runouteen syntyy uudenlaista sanastoa? Kirjallisuuden kentällä uuden tai omintakeisen kielen, kielen rytmin tai sanaston luominen on ainakin kriitikoiden mieleen. Vuosittain kustantajat hakevat uusia lupaavia, useimmiten nuoria kielen uudistajia, joita niin sanotut tavalliset lukijat puolestaan karttavat.³⁰²

Uuden ajan naisten mielikuvamatkoja kuvaavaa kieltä voi luonnehtia sadun fantasiakuvastoiksi tai sadunomaisiksi näkymiksi. Tarinat ja mielikuvanarraatiot ovat esteettisiä ja symbolisia matkakertomuksia, joita naiset itsekin tulkitsevat, mutta jättävät tilaa myös muiden tulkinnoille.

– Tavallaan oli niin, jotenkin, se oli hirveen voimakas se tunne. Ja kun istu niin siinä tuli taas ne punaiset värät. Ne oli siinä veden pinnalla. Mua käännettiin sinne päin. Näitkö sää ne?

- Ei, en mä nähnyt. Mä en katsonut sinne päin. Siinä oli sulle kutsu.

- Mun oli pakko kääntyä sinne päin.

- Sä näit niinkun veden hengen.³⁰³

- Mä ensten näin sen orvokin ja ne pisarat. Sitä ennen mä näin, että meillä oli kaikilla vaaleensininen ihana kello siinä piirissä kun me syötiin. Meillä oli jokaisella takana sellainen suojakello. Niinkun harakankello, vaaleensininen, hyvin herkkä. Mä aattelin ite mielesäni että onko ne niitä kedonkeijuja, että ei, nyt mä varmaan kuvitelen. Sit me mentiin siihen veden ääreelle. Siinä oli niinkun valkosia vedenolentoja. Kun me istuttiin siinä rinnakkain, meillä kaikilla oli semmoset vihreet siivet. Siinä tuli tää sama idea, että ihana että me saadaan olla näin vapaasti. Nyt mä saan mennä ettimään sitä omaa itteeni.³⁰⁴

Ei ole kieltä sinänsä, on vain ihmisiä, jotka käyttävät kieltä. Kulttuurin kieli on sen yhteisöllinen muisti, ja kulttuurin sanasto on sen traditionaalisten tapojen ja käytäntöjen verbaalia ilmaisua. Ongelmaksi jää, miten kollektiivisella kielellä voidaan ilmaista yksilöllisiä aistivaikutelmia tai mitään yksilöllisesti koettua tai yksilöllisesti tärkeää. Sekä haastatteluissa että ryhmäkeskusteluissa naiset hakevat, nimenomaan hakevat, sanoja tuntemuksilleen ja aistimuksilleen. Jos kieli on traditionaalisten tapojen verbaalia ilmaisua, niin henkiryömiiden tuntemuksista puhumiselle ei ole ainakaan kovin laajaa tapakulttuuria, joten sille ei myöskään ole vakiintunutta sanastoa. Kukaan ei voi olla täysin varma oman tuntemuksensa samuudesta tai erilaisuudesta toisen kokemuksiin nähden, mutta mielikuva- matkoista puhuminen saattaa yhdenmukaistaa ja vakiinnuttaa tuntemuksien sanastoa. Mikä on ruumiintuntemusten epistemologia? Onko se unohdetussa perinteessä, jossain syvällä kollektiivimuistin sopukoissa, joka aktivoituu näissä kokemuksissa? Järkiusko, klassinen rationaalisuus, on melko tehokkaasti poistanut moniulotteisen kokemuksellisuuden olemisestamme.

TÄRKEINTÄ ON OLLA AITO

Kun minä hakee minää, antaa kypsään ehtinyt moderni aikamme siihen paljon aineksia, joidenkin mielestä liiankin avokätisesti. Itsen etsinnässä ja omia tarpeita hiljaisuudessa kuunnellessa on vaarana itseensä sotkeutuminen. Minä–minä-suhteelle ei ole henkisesti helppo rakentaa eettistä maailmassaolemisen tapaa. Mutta mitä muuta jälkimodernilla on tarjottavanaan, kuin läkähdyttävä vaihtoehtojen runsaus?

Ihminen syntyy ihmisenä vain sikäli, kuin hän oppii kuuntelemaan olemisen kutsua. Tuo kutsu on kuiskanut niin Vanhan kuin Uudenkin ajan naisille, ja naiset ovat vastanneet siihen erilaisin tavoin. Mutta naisten on vaikea päästä tilanteeseen, jossa he ovat *itselleen*. Heidän on vaikea rakentaa paikkaa itsessään ja itselleen olemisen välille, Luce Irigaray toteaa.³⁰⁵ Tässä työssä on etsitty, missä ja miten naiset ovat rakentaneet suhdetta omaan itseen.

Uuden ajan naisten maailmassaolemisen tapaa voisi kutsua ilkeästi haavemaailmanelämiseksi. Rationaalisesta ja luterilaisesta työetiikasta norminsa ammentava maailman jäsentämistapa ei juuri anna sijaa luonnon, kasvien, puiden tai tähtien subjektiiviselle merkitykselle. Tosin Osmo Pekonen on toimittamassaan kirjassa *Elämän puu* löytänyt myös miehistä henkilökohtaista suhdetta puihin ja metsiin.³⁰⁶ Kirjassa on käyty läpi vuosisatojen kuluessa merkittävien henkilöiden, filosofien ja taiteilijoiden, luontosuhdetta, ja nimenomaan personifioitua suhdetta puihin. Mutta on parasta olla mies ja vielä ansioitunut, että voit paljastaa luontosuhteesi. Statukseton puunhalaaminen herättää lähinnä huvittuneisuutta. Luonnon kunnioitta-

minen ja sen suojeleminen ovat legitiimejä arvoja, mutta liian intiimi vuorovaikutus kuuluu piiloisen kulttuurin puolelle. Leena Guenat³⁰⁷ pohtii ihmisten ja puiden välistä henkilökohtaista suhdetta uskontotieteen näkökulmasta. Vuonna 1996 valmistunut työ kiinnosti tiedotusvälineitä – kilpailevat rationaliteetit puhututtavat. Työssään Guenat löytää kuitenkin melko katkeamattoman perinteen ihmisten suhteesta erilaisiin puihin, kuusiin, mäntyihin, koivuihin ja pihapuihin. Luonnon jälkimoderni elollistaminen ei siis ole yksinomaan Uuden ajan naisten ominaisuus.

Seuraavassa Enkelipiirin naiset kertovat kokemuksiaan metsäretkeltä.

– Mitä sä koit niitten puitten kanssa?

– Mä sanoin sulle eilenkin, että siellä eri värisiä hahmoja. Ai niin siitä voimakohdasta. Se oli jännä kun mä tulin pois sieltä, mä huomasin että mä jäin sinne seisomaan vielä. Joku osa mua, mun oli pakko mennä takaisin sinne. Mä koin sellaista hyvää voimaa. Mua jotenkin kohotti tästä, otsasta.

– Te ette varmaan nähneet Hannaa siinä. Kun se oli ihan saman näköinen kun ne puunrungot. Mä en erottanut ollenkaan. Sitten kun se rupes liikkumaan, mä ajattelin mikä liikkuu. Se oli ihan saman värinen. Ne puunrungot oli semmosia merkillisen muotosia. Hanna kun seiso siinä keskellä niin se kuulu siihen. Ihan kun se olis ollu osa sitä. Tuliko sulle mitään kommunikaatiota niitten puitten kanssa?

– Ei ehkä.³⁰⁸

– Mulla eilen oli semmonen kun sä painoit sen otsan [puunruntoon], niin mulle tuli hirveän surullinen olo. Mä ajattelin etten mä voi, ei tässä ole mitään järkeä. Iski epäily. Tavallaan mä ajattelin että jos mennään uudestaan, niin mä haluan painaa otsan siihen. Jotenkin jäi vaivaamaan miksen mä uskaltanut. Kun lähdettiin pois mua jäi se vaivaamaan. Se surullisuus siinä tuli vaan mieleen.³⁰⁹

– Sitä mä pohdin että mä malttaisin ottaa sen oman suunnan. Olla aina aistimatta muita ihmisiä. Kun tuli niitä tuntemuksia ja aistimuksia siellä metsässä, niin mä ajattelin että tääkö se on se vastaus, että miten olla oma itseni, löytää se kepeys.³¹⁰

– Siitä kivistä tuli hirvee voima. Se meni mun läpitteni. Siellä alhaalla kun me nojattiin siihen puuhun en mä kokenut oikeen mitään, mutta kun mentiin sinne ylhäälle, niin tuli sellanen haikeus,

surumielisyys siitä puusta. Mä kuvittelin että mä vaan kuvittelin. Että onko lupa kokee niinkun tälleen.³¹¹

– Mulle se oli se koivu. Se oli ihan niinkun kädet ojossa tulossa mun syliin. Sellanen nuori neito. Sitten kun mä halusin. Jokin siinä viesti siitä. Itsensä hyväksymistä. Mun ei pidä arvioida sitä, määritellä, estää. Se oikein niinkun imaisi niin kuin magneetti. Ihan kun se ois odottanut kaikki nää vuodet että mä tuun siihen kohdalle.³¹²

Se, miten naiset puhuvat pyhästä tai energiasta, ei ole kovin helposti tulkittavissa yhteiskuntatieteen perinteellä. Kulttuurin pirstoutuminen – jos se niin yhtenäinen on koskaan ollutkaan – ja siinä naisten omaehtoisen olemisentavan rakentaminen osoittaa, että enää ei voida puhua yhteiskunnan yhtenäisistä aika-, paikka- tai valtarakenteista, jotka selittäisivät ihmisen kokemusta itsestään.

Enkelipiirin naiset hylkäävät modernin luonnontieteen asenteen suhteessaan puihin, kiviin ja muihin luonnon objekteihin. Tai itse asiassa ne eivät olekaan objekteja, vaan vastavuoroisia subjekteja. Naisten maailmasuhdetta kuvaa Husserlin 'luonnollinen asenne': naiset hyväksyvät maailman juuri sellaisena kuin se heille näyttäytyy tai miltä se tuntuu. Suhde poikkeaa teoreettisesta, länsimaiselle ihmiselle 'luonnollisesta' luonnontieteellisestä asenteesta. Kokeusten rinnalla kulkevat tieto ja sisäistetty näkemys luonnosta myös 'normaaliluonnontieteen' mukaisina objekteina. Naiset ovat vain poistaneet naturalistiselta asenteelta yhden merkittävän piirteen – he eivät pidä sitä todellisuuden varsinaisena tai ainoana oikeana olemuksena. Heille todellisuutta ovat yhtä lailla niityn kukat kuin niiden lehdillä asustavat keijut. Samaan tapaan Antiikin kreikkalaisille luonto ei ollut lainkaan sama kuin mitä luonto merkitsee 'objektiiviselle' luonnontieteelle. Kreikkalaisille luonto oli luonnollinen ympäristö heidän silmiensä edessä, ja siihen kuuluivat myös heidän uskomuksensa jumalista ja demoneista. Galileisen kumouksen myötä 'havainnon luonto' muuttui yhä enemmän idealisoiduksi ja teoreettiseksi maailmaksi.³¹³

Naisia on pidetty tunteellisina, ihmisinä, jotka eivät osaa puhua ja toimia asiallisesti, vaan joiden täytyy sotkea kaikkiin asioihin tunteet. Naiset sotkevat tunteen, järjen ja tiedon tietoisesti ja nostavat aistimisen keskeiseksi tiedon kanavaksi. Krohn kysyy, kuinka tunteet eivät kuuluisi luontoon? Kuinka ylimalkaan on mahdollista toimia ilman tunteita? Kuinka aistia ilman tunteita? Kuinka puhua tajun-

nasta ja tietoisuudesta sisällyttämättä siihen tunteita? Tunteiden minimoiminen on myös ajattelun minimoimista. Krohn liittää tunteet ihmisen moraalisiin ja eettisiin valintoihin sekä ajatteluun, ja pyrkii tällä tavalla käsitteellistämään rationaalisuuden uudelleen ja samalla purkamaan myös luonto/kulttuuri-oppositiota.³¹⁴

Naiset uskaltavat, tosin ryhmän tukemana, kokea ja nähdä myös luonnontieteen vastaisesti. Ennen kaikkea he hakevat aitoja kokemuksia. He etsivät alkuperäistä yhteyttä luontoon, metsään, niittyyn, puihin ja kasveihin. Aito ja alkuperäinen yhteys on mahdollista henkilökohtaisessa vastavuoroisessa kohtaamisessa luonnon olioiden kanssa, olkoon tuo oleminen sitten kivessä tai puussa. Aidon vastavuoroisuuden avulla löytyy väylä omaan itseen, näin naiset uskovat. He uskovat, että olemalla avoin ja esteetön, raappamalla mielestäsi liiallisen järjen ja sivilisoitumisen elottomuuden, voit löytää aidon vuorovaikutussuhteen minuuden ja luonnon välille. Rajoja ei olekaan, ei luokitteluja kasvikunnan, kivien, elollisen tai elottoman luonnon välillä, vaan kaikki on yhtä olevaista. Aito yhteys itseen, luontoon ja kosmokseen avaa tien siihen, että sinä olet minä, eikä rajoja ole.

Naiset hakevat aitoutta, siis hakevat, eivät vain vastaanota perinteen mukaisesti. Naisille pyhä on tietoisuuden elementti, jonka ilmeneminen ei edellytä uskonnollisesti tunnistettavaa kontekstia.

Pyhyys on ennen kaikkea aitoutta, Mircea Eliade kirjoitti. Eliaden mukaan pyhän kokeminen tuo esiin todellisuuden, jota hän luonnehtii määreillä aito ja todellinen. Se, näyttäytyykö pyhä kivessä, puussa, auringossa, kuussa tai ihmisessä, ilmentää Eliaden mukaan samaa perusajatusta: jokin on pyhää, jos siihen sisältyy sen itsensä lisäksi aitoutta.³¹⁵ Naisten suhde luontoon ja luonnon elementteihin, ennen kaikkea puihin, mutta myös kiviin ja kasveihin, ilmentää eliademaista pyhän yhteyttä ja uskonnoista erillistä olemisen kategoriaa.

Oleellista ei ole tietäminen eikä havainnointi, vaan oleminen ja nauttiminen. Voimme oleilla, olla ja nauttia manipuloimatta elementtejä, kuten naiset oleilevat veden ääressä, metsissä ja hiljaisuudessa. Elementin kohtaaminen edellyttää kohtaamiselta passiivisuutta, kuten rakastamista ja antamista, jotain, jossa toinen voi tulla itsekseen. Objektiivisuudesta pitää romahtaa elementaarisuuteen.³¹⁶ Passiivisuus antaa tilaa elementaariselle, eli sellaiselle ponnistelemattomalle

kokemiselle, jossa kokemus lävistää sinut. Hiljaisuus, oma oleminen, heittäytyminen ja irti päästäminen mahdollistavat luonnon tai mielikuvamaisemien tulemisen subjektiksi, jossa luonto elementteinä ilmenee todellisina suhteina.

Pyrkimyksenä on sisäinen kokemus, suvereeni hetki, silmänräpäyksen kestävä aika, jolloin ymmärtää, ettei kysymykseen ole vastausta. Sillä hetkellä ei ole kuilua elämänymmärryksen tai tiedon välillä: odotus haihtuu – ei miksikään. Onko se hetkellinen jumaluuden, pyhyyden tunne? Tunne, että näki jotain suurempaa, kokonaisempaa? Sven Krohn puhuu tähtihetkistä varsin samaan tapaan kuin tämän tutkimuksen naiset. Hän kuvaa, kuinka näissä tähtihetkissä tulemme yhä selkeämmin tietoisiksi ydinolemuksemme sisällöstä. Opimme tietämään eri tavalla kuin ennen, eräänlaisella välittömyydellä, että olemme ytimeltämme muuta kuin kehomme. Krohn ei väitä, että ihmisen henkinen kehitys vaatisi ehdottomasti nuo tähtihetket, vaan kehitys voi olla tasaista etenemistä tehtävissä, jotka tuntee omakseen. Krohn epäilee kuitenkin, että ihmistä uhkaa näivetyminen, ellei hänessä avaudu kauneuden lähde, elleivät kauneus luonnossa ja taiteessa virvoita häntä.³¹⁷

Ihmisen halut on alistettava tasapainoisen, hyvän elämän edistämiseen, toteaa Aristoteles. Aristotelisessa traditiossa ihmistä ei tarkastella ainutlaatuisena yksilönä, vaan ihmisen olemuksen nähdään olevan kaikilla pohjimmiltaan sama, ja ihmisen oikea päämäärä on pyrkiä toteuttamaan olemuksensa ihmisenä.³¹⁸ Sitä vastoin romantiikka ihaili yksilöllisyyttä – ja outoutta. Tunteen merkitys nostettiin keskeiseksi, ja aistiherkkyys oli 1700-luvun ranskalaisen sivistyksen keskeisiä teemoja.³¹⁹ Individualismin ja samalla koko länsimaisen humanismin perusteena on ollut itsensä kehittämisen velvollisuus, se on nähty suorastaan eettisenä velvoitteena. Kuitenkin vasta 1800-luvun romantiikka teki itsensä kehittämisestä koko kulttuurin koskevan ohjelman. Jokainen ihminen oli ainutlaatuinen yksilö, jonka tuli erottua muista ja kehittää omaa luontoaan omien energioidensa voimin.³²⁰ Itsensä kehittämiseen liittyy vaatimus autenttisuudesta. Ihmisen tulisi olla aidosti oma itsensä, joka edellyttää häneltä ehdotonta rehellisyyttä itseään kohtaan. Autenttisuus hylkää itsekeskeisyyden. Se on päinvastoin moraalisesti vaativa tavoite, mikä käy hyvin ilmi esimerkiksi Kierkegaardin ja Heideggerin eksistentiaalisesta filosofiasta.³²¹ Naisilla on kuitenkin ollut his-

toriallis-yhteiskunnallinen konteksti, joka hyvin pitkälle on määrittänyt heidän yksilöllisyytensä rajat, asteet tai muodon.³²² Vasta modernisaatio on synnyttänyt yksilön.³²³

Minä ja kaikki muut

Varhaisinta aikaa, jota tässä työssä olen käsitellyt Vanhan ajan naisten kautta, luonnehtii käsitepari 'minä ja kaikki muut'. Se on piirteiltään elämää ennen modernia, vaikka ajankohdaltaan se osuu monin paikoin moderniin. Se on aikaa, jota olen kuvannut elämänä, naiset ottavat huomioon ensisijassa toiset, ei niinkään itseään. Minuus rakentuu, ei vain suhteessa sinään, vaan koko lähiympäristöön, lähipiirissä eläviin ihmisiin, mieheen, lapsiin, vanhempiin, jopa naapureihin. 'Minä ja kaikki muut' vaiheessa yksityisyys oli melko harvinaista ainakin tavallisen väestön, rahvaan keskuudessa. Naiset ovat eläneet ahtaasti huoneessa tai parissa. Sinne ovat mahtuneet sekä vanha että nuori pariskunta, lapset ja usein joku miehen sisaruksista tai muu sukulainen.

Elämänpiirin väljentyessä 'minä ja kaikki muut' -suhde muuntuu 'minä ja sinä' -suhteeksi. Nainen hahmottaa itsensä ja rajansa suhteessa toisiin siten, että kysymyksiä ja vastauksia haetaan itsen ulkopuolelta. Vanhan ajan naisten elämässä on vielä piirteitä ajoilta, jolloin ihmisillä saattoi olla suhde myös muihin eläviin, kodin piiriin eläimiin, puihin ja koko luomakuntaan. Hyvin varhaisena esimerkkinä on kuvaus käräjättekstistä, missä kuoleva ihminen vuonna 1607 pyysi kuolinvuoteellaan anteeksi tekemisiään ja syntejään niin lähiomaisilta, papilta kuin metsän puilta ja kukilta, eläimiltäkin.³²⁴ Jos 1950-luvun maalaistalon emäntä olisi julkisesti pyytänyt anteeksi luontokappaleilta, olisi hän joutunut hyvin epäilyttävään valoon ainakin järkensä osalta. Sotien jälkeiseen rationaalisuuteen kuului koti, kirkko ja isänmaa, ja emäntä saattoi pyytää anteeksi lähimmäisiltään ja kirkkojumalalta, vaikka ehkä salaa kävikin hyvästelemässä navetassa lypsylehmiään.

Juha Siltala näkee suomalaisen subjektiviteetin siten, että kun vielä 1600–1700-luvun Suomen traditionaalinen yhteisöllisyys oli melko staattista, merkit ja merkitykset sukupolvesta toiseen melko muut-

tumattomia – ihmisen ei tarvinnut reflektoida minäsuhdettaan vaihtuviin referentteihin.³²⁵ Kun elit niin kuin ennenkin, niin kuin isäsi tai äitisi, ja jos heitä ei ollut, niin sitten elit niin kuin muutkin huutolaislapset tai piijat olivat eläneet, niin hyvä. Erilaisten muutosten myötä, joita tapahtui niin maanviljelytaloudessa, tiedonkulussa kuin kaikkinaisessa rakentamisessa (teiden, rautateiden, sivilisaatioprojektien), yksilön viittaussuhteet muuntuivat ja kulttuurinen jatkuvuus pätki. Ihmiset, niin miehet kuin naisetkin, muuttivat työn perässä ja miksei myös vaihtelun ja seikkailun halusta pois kotiympäristöstään ja kulttuuristaan. Enää ei pyydytty anteeksi luonnonhengiltä tai tuvantontuilta. Tonttuihmisten aika oli sillä erää ohi. Nykypäivän rationaalisuus ja henkis-taloudellinen eetos pyyhkäisivät läpi suomalaisen kulttuurin niin, että 1950-luvulla ei enää uskottu pylkönmäkeläisen Välisaaren Hermannin kummitusjuttuihin tai ihmetekoihin, vaikka hän vakuuttavasti niitä kertoikin, lähes puolen kortistolaatikon verran Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoihin. Mutta ennen kaikkea hän kertoi niitä kyläläisille. Omassa varhaislapsuudessaani 1960-luvun lopulla pääsin kylään Välisaaren Hermannin pojan luo, joka myös oli perinyt isänsä lahjoja kertojana. Lapsuuteni huippuhetkiin kuuluivat Reinon kummitusjutut. Vielä pelottavimmiksi tarinat tekivät kertojan ainaisesta pillitupakan pitelemisestä kellastuneet koukkuiset kynnet.

Lyylin avioliiton viittauspisteet on löydettävissä kyläyhteisöstä, joka konkretisoituu naisten kulttuuriin ja mielipiteisiin toisten elämästä. Lyylin avioliittoa ylläpitävä voima ei niinkään ollut keskinäinen kunnioitus, vaan kunnioituksen hakeminen ympäröivästä kyläyhteisöstä. Raijan tapauksessa puhdas suhde löytyi itsensä kuuntelemissa, joka terävöityi autokolarissa, kohtalonomaisessa hetkessä, jota seurasi oman olemassaolon tarkempi kuuntelu ja sitä myöten avioero.

Vanhoiden naisten minuus määräytyy vahvasti suhteessa toisiin. Minää haettiin erilaisista raoista, väleistä ja hiljaisuudesta. Minälle varattiin salaisia hetkiä, ja muina aikoina minuus oli jakautuneet niin ajallisesti kuin tilallisestikin moniin suuntiin. Reetan lauantai-iltojen ajankäyttö kertoo tästä hyvin. Lauantaisen saunaillan kuvaus loppuu toteamukseen:

– Ensin pesin halvaantuneen anopin, sitten lapset ja lopuksi itse-
ni ja sen jälkeen olikin aika valmis.³²⁶

Samoin Reetan itsepäinen yksin synnyttäminen, josta hakemalla hain väsymystä tai alistumista, kertoo tämän päivän naiselle erilaisesta ja rauhallisesta 'minä ja nuo muut' -suhteesta. Sitä väsymistä en löytänyt.

Minä ja sinä

Jo enemmän modernin piirteitä on ajassa tai kulttuurimaisemassa, missä naisten minuuden rakennetta kuvaa sanapari 'minä ja sinä'. Se on astetta yksilöllistyneempi vaihe, jolloin ydinperheideaali alkaa elää monilukuisemman perheen rinnalla lopulta sen ohittaen. Sota-aika pakkasi ihmiset ahtaammalle, ainakin tavallisen väestön, vielä muutamiksi vuosiksi. 1960-luku tuntuu olevan taitevaihe, jolloin fyysiset elämänehdot loivat tilan 'minä ja sinä' -suhteelle. Se ei kuvaa pelkästään ydinperhettä, niin että minä olen aviovaimo ja sinä aviomies. Enää anopit eivät ole niin merkittävässä roolissa. Museoviraston muisteluaineistossa anoppi–miniä-suhteen vahvuutta niin hyvässä kuin pahassakin kuvaillaan jo kansanperinteen tapaan. Uutta aikaa lähestyvä nainen ottaa viittauspisteekseen yhden sinän kerrallaan. Se voi olla puoliso, lapsi (joita on yhä vähemmän), ystävä, äiti tai myöhemmässä vaiheessa myönteisen ajattelun opas.

Minä ja minä

Uuden ajan naisen 'minä–minä' -vaihe käy vielä rajankäyntiä 'minä–sinä' -suhteeseen. 'Minä–minä' -suhteelle kysytään oikeutusta, ja syyllisyys onkin Uuden ajan naisten kumppani. 'Minä–minä' hakee rehellisen ja eettisen viittauspisteen omasta itsestään, Giddensin sanoin omasta elämänradastaan. 'Minä–minä' -elämässä minä itse saan olla tärkeä. Minun pitää olla tärkeä, tai teen väärin niin itseäni kuin muitakin kohtaan. Minän eettisessä hakemisessa lähi-ihmissuhteet joutuvat armottoman kovan arvioinnin kohteeksi. Parisuhde joutuu koville. Suhteen koostumusta, kehitystä, vaiheita, laatua, käytännönjärjestelyjä, tasa-arvoa, työnjakoa, henkistä, älyllistä, ruumiillista ja seksuaalista vuorovaikutusta punnitaan ja tarkkaillaan, vertaillaan

ja analysoidaan. Suhde saattaa jatkua tässä täyttä tarkkaavaisuutta vaativassa reflektiivisessä työssä, mutta yhtä usein se päättyy eroon, eettisen itesuhteen ja rehellisyyden nimissä. Vanhana aikana naisella oli hyvä olla, kun puolisoilla, mutta myös lähipiirin ihmisillä, oli hyvä olla. Uudella ajalla puolisoilla, miehellä, on hyvä olla, kun naisella on hyvä olla itsensä kanssa, näin uskotaan.

Epäjatkuvasta maailmasta selviäminen edellyttäisi sellaista kypsyyttä, jonka voi saavuttaa vain jatkuvuuksien turvin. Itsensä rakentaminen jatkuvasti uudelleen tulematta hulluksi edellyttää lujaa kiinnostopistettä jossain muualla kuin päälle syöksyvässä havaintomassassa, Juha Siltala toteaa.³²⁷

Identiteettityöhön keskittyneen kulttuurin tuloksena on elämisyhteiskunta, jota luonnehtivat tunnevarautuneiden kokemusten etsiminen ”tässä ja nyt” sekä vanhan ja uuden yllätykselliset yhdistelmät. Konteksti- ja tunnekeskeisyys eivät toisaalta estä itse kutakin huolehtimasta – ja usein sangen mietitysti – omasta identiteetin kertomuksestaan. Aika levittää identiteettinsä rakentajien eteen laajan mahdollisuuskentän, jossa perinteet eivät yksiselitteisesti ohjaa oman elämän kirjoittamista. Yksilö joutuu itse päättämään, mitä perinteitä ja muita tulkinnallisia kiinnityksiä hän käyttää, ja jäsentämään niiden myötä rataansa menneisyydestään tulevaisuuteen. Toisin sanoen traditioita ei sinänsä kokonaan hylätä, kuten modernissa rationalismissa yritettiin, vaan niitä yhdistellään vapaasti. Sommitelun ytimenä ovat kulttuurin ja kokemusten puhuttelevuus ja aitous.³²⁸

Jälkmodernissa refleksiivisesti muotoutuva sosiaalinen maailma pakottaa yksilön käymään läpi melkoisia muutoksia. Ihmiset eivät saa jäädä rauhaan, vaan yksilö asetetaan monien valintatilanteiden eteen, eivätkä ratkaisut ole minkään tiukan perinteen viitoittamia.³²⁹ Elämän kanssa on tehtävä töitä, ainakin muutosten kohdalla. Kohtalomaiset hetket, suuremmat suunnanmuutokset ennen kaikkea ihmissuhteissa, pakottavat itesuhdetyöhön. Maailma ei jätä rauhaan. Ja jos et kiltisti ota itseäsi käsittelyyn, ennustaa se kaikkea muuta kuin hyvää tulevaisuuden ihmissuhteita ajatellen. Vanhan ajan naisen paras ihmissuhdetaito ja oikeanlaisen eettisyyden osoitus vaikeassa ihmissuhteessa oli ohje: kestä kestä kärsi kärsi niin kirkaamman kruunun saat. Uuden ajan naiselle ohje kuulune: kestä itseäsi, äläkä kärsi toisen puolesta, sillä jos et ensin rakasta itseäsi, et

kykene antamaan mitään toisellekaan.

Ajatellaanpa Reettaa tai Lyyliä ja heidän nuoruusvuosiinsa liittyviä valintoja. Reetta meni karjakkokouluun, eteni tarkkailukarjakoksi, mutta isän sairastuttua jätti työnsä ja palasi kotitaloon häntä hoitamaan. Kotiin palaaminen ei ollut oikeastaan valinta, vaan sen sanelevat perinteet. Reetta lähinnä ihmetteli, kun kysyin, eikö häntä harmittanut työpaikkansa jättäminen. Sillä tiellään hän löysi tulevan puolisonsa, naapurin miehen, ja seuraavat valinnat olivatkin arjen rytmittämistä: peseekö ensin lapset vai halvaantuneen anopin. Samoin Lyyli kävi nuoruudessaan pariinkin otteeseen Tampereella eri työsuhteissa, mutta palasi kotiin hoitamaan vanhuksia.

Puhtaat ihmissuhteet viittaavat siihen jälkimodernin elämän rytmiin, että mitään, tai ainakaan ei juuri mitään, ole viitoitettu valmiiksi. Ei siis myöskään ihmissuhteita. Valintasi on sinun, halusi ja tapasi on sinun, ja vain sinä muokkaat puhtaan ihmissuhteen. Parisuhde ei ole soljumista, vaan se on viitoitettu terapialähtöisillä oikein olemissen opeilla. Eli ei suhteesta toiseen, liitosta toiseen, ennen kuin alitajunta on putsattu. Parisuhde on täyttä työtä. Muista päivittäin kertoa rakkautesi ja kiintymyksesi. Myös pahasta olostä kertomisen tulee olla säännöllistä. Seksuaalisuus on jo taitolaji sinänsä, mihin harjaannutetaan jopa hyvinvointivaltioillisesti erilaisilla kursseilla. Parisuhteen kriisit ja kehitysvaiheet kuuluvat yleissivistykseen. Ei mitään tavan vuoksi, vaan itsesi vuoksi.

Tällainen parisuhteen ja puhtaiden ihmissuhteiden vaaliminen kertoo siitä, kuinka paljon kaipaamme elämäämme syvällisiä, kokonaisvaltaisia ja kestäviä ihmissuhteita. Samalla tapaa toteutamme aitouden ja elämänhallinnan pyrkimystämme kohdistamalla lisää vaatimuksia itseämme kohtaan. Jatkuva identiteettityö ja lähi-suhteiden korostaminen voivat kuitenkin johtaa sellaiseen rakkauten tarpeeseen, jota ei olekaan mahdollista tyydyttää. Koemme olemme arvokkaita ja ainutlaatuisia yksilöitä, ja haluamme, että meitä ymmärretään sellaisina kuin "todella" olemme. Läheisyyttä ja avoimuutta seuraa helposti turhautuminen ja parisuhteen kriisiytyminen. "Minä olen rehellinen sinulle, ole sinä rehellinen minulle" -periaate ei voi yksin pitää liittoa kasassa, jollei sille löydy muitakin tukirakenteita.³³⁰

Samassa ajassa, samoina vuosikymmeninä, vaikuttavat rinnan monet eri kulttuurimaailmat. Vielä 1980-luvun Suomen maaseudulla

naisen kunnian mitta saattaa olla aviomiehen sietäminen melkein mihin hintaan tahansa, ainakin vanhemman ikäpolven keskuudessa. Mutta silloinhan puhummekin jo eri ajasta samassa ajassa, eriaikaisuuden samanaikaisuudesta. Lyyli tunsi saavansa naapurien emäntien arvostuksen osakseen, kun hoiti miehensä kotona hänen kuolemaansa saakka, vaikka mies aina sairastuotelelle asti oli pitänyt montakymmentä vuotta nuorempaa naista. Lyyli koki tekevänsä oikein, ja samanaikaisesti myönsi sen hirveän vihan, mitä hän välillä tunsi miestänsä kohtaan. Lyylin rakkauskäsitykselle tärkeintä oli rakastaa aviomiestänsä tämän uskottomuudesta ja riehumisesta huolimatta. Vastaavanlainen asetelma alle keski-ikäiselle naiselle ei ehkä olisikaan identtinen. Samaiset naapurin naiset saattaisivat hyvinkin ajatella, että nuori nainen heittää elämänsä hukkaan, tuhlaa parhaat vuotensa uskottomalle miehelle.

Tämän päivän naiset haluavat ensisijassa löytää itsensä, paljastaa ja miksei myös pelastaa itsensä. Vastuu omasta itsestä uuvuttaa. Anna-Leena Härkösen kirjoittamassa näytelmässä *Vuoroin vieraisissa* kolmekymppinen Elina riehuu ja repii itseään tieteelliselle uralle omistautuneen miehensä edessä, vaatii häntä elämään, olemaan läsnä ja kohtaamaan Elinan. Sitä Väinö Linnan Elina ei ikinä olisi Akselilleen tehnyt; hän odotti nöyrästi, sopeutui ja teki työtä.

Minä olen sinä

Uuden ajan naisen korkein eettisyyden vaihe kurottautuu itse-suhteeseen, jossa minä en ole vastakkainen sinälle. Minä ei ole pelkästään suhteessa omaan elämään ja omaan minuuteen. Ihmisen avoimin, rehellisin ja sovinnollisin vaihe olisi, jos minun minän ja sinun välillä ei olisikaan vastakkainasettelua, vaan minä näkisin itseni sinun katseestasi, minä olisin sinä, rajoja ei olisi, ei erillisyyttä eikä eroja.

Luce Irigaray puhuu itsen rakastamisen feminiinisestä versiosta, siitä, kuinka naisellinen on läpi historian palvelut miehen itsensä rakastamista. Hän ei voi itse katsoa itseään haluamassa. Naisen ei pidä tuntea, että hänen mahdollisuutensa rakastaa itseään riippuu miehen paluusta. Nainen on perinteisesti sidottu kotiin, mutta koti-

talo ajaa naisen sisäiseen maanpakoon, ellei nainen jollakin tavalla kykene kietoutumaan "omaan" haluunsa, "omaan" nautintoonsa ja rakkauteensa. Mutta kokonainen historia erottaa naisen itserakkaudesta. Naisen pitää kääntyä pois äidistä ja omasta itsestään, omasta rakastamisestaan, voidakseen rakastaa miestä. Naisten on mahdollista enää rakastaa tai haluta toista, jos he eivät rakasta itseään. Naiset haluavat löytää itsensä, paljastaa itsensä ja identiteettinsä. Rakkauksessa on oltava kaksi. On osattava erota ja löytää jälleen. Kummankin on lähdettävä etsimään itseään ja pysyttävä uskollisena tavoilleen. Näin he voivat tervehtiä toisiaan, lähestyä, juhlia ja solmia liiton.³³¹ Vanhat naiset eivät puhu tai sanallista rakkautta itseensä, nuoremmille naisille se on suorastaan ohjelma, tie vastavuoroisen olemassaolon mahdollisuuteen.

Vapauttava perinne

Toisto luo aikaa. Giddensin mukaan toisto on aikaa, missä rutiinin määräävyys jättää tilaa sinulle itsellesi.³³² Kun Vanhan ajan naisten vaihtoehdottomalta tuntuvat elämänehdot olivat usein täyttä työtä aamusta iltaan, oli omaa aikaa siellä, mistä jälkimodernin rytmittömyys on sen siepannut. Uudella ajalla ei ole välttämättä edes vuorokauden ja viikkorytmin luomia raameja. Voit elää täyttä päivää yhtä hyvin yöllä tai viikonloppuna, maksaa laskujasi tai viihtyä tv:n elokuvien ääressä. Sunnuntait, nuo entiset luomisvimmaa seuranneet levähdyspäivät, ovat jälkimodernissa liukuneet tehokkaimmiksi ostospäiviksi. Ennakoimattomuus, konkreettisella tasolla työstä, toimeentulosta ja hoivarakenteista, hämärän tasolla rytmisestä työn ja levon vuorottelusta, kuluttanee samassa määrin voimia kuin miltä meistä kypsän modernin aikalaisista näyttää kuluneen siltä Vanhan ajan naiselta, joka teki työtä aamukuudesta iltayöhön, leväten imettäessä, mutta ennen kaikkea pyhänä. Synti lankesi sille, joka rikkoi pyhän rauhan. Kirkonkellot eivät lyö tasatunnein, ja harva niitä kuulekaan, mutta esimerkiksi kotini lähellä Jyväskylän harjulta kesäisin kuuluva iltasoitto virittää kollektiiviseen muistiin kirjautuneen tunteen, ja rytmitetty elämänkulku nostaa toiston turvan. Tai ainakin muiston kesästä. Tämä on vastaus esittämäni kysymyksen, miten Vanhan ajan naiset jaksoivat.

Entä tämän päivän naiset? Millä he jaksavat? Keskustelin vanhimman siskoni kanssa, miksi ympärillä on niin paljon uupuneita, elämänsä umpisolmuja vatvovia ihmisiä. Toinen vastaus kirkastuikin näissä keskusteluissa, vaikka tuo tieto oli jo odottamassa omissa teksteissäni. Kaappeja siivotessaan siskoni löysi nuoruudessaan tekemiä käsitöitä. Hän, omien sanojensa mukaan ihminen peukalo keskellä kämmentä, nuorena vaimona virkkasi lakananpitsejä ja neuloi villapaitoja, koska kaikki tekivät niin. Tänä päivänä samaiset naiset istuvat kouluttautumassa, valmennus-, täydennys-, sopeuttamis- tai kiinan kielen kursseilla, ja ovat uupuneita. Käsitöitä löytää enää perinnepuodeista tai kirpputorilta. Vanhalla ajalla ajatteleva oli käsissä.

Suomalainen luottamus ei rakennu perinteille. Uuden ajan nainen on vain harvoin perinyt äidiltään elämänmallin, tai ainakaan tuolla perityllä ei ole käyttöä, mikäli mielihäjähtäjä jälkimodernissa Suomessa. Vanhan ajan äidin malli, elämäntapa, arvopohja, naiseus, suhde toiseen, itseen, työhön, lapsiin – juuri mitään ei ole siirtynyt Uuden ajan tyttäriille, vaan heidän ja meidän on pitänyt hakea elämänsä aakkosia jälkimodernin räjäyttämiltä markkinoilta.

Perinteisellä tarkoitan aikaa, jolloin Uusi aika ei ollut vielä käynnistännyt muuttoliikettä. Uuden ajan naisten, joiden piirteistä jotkut löytävät suuren ikäluokan naisfiguurit, muistot sijoittuvat kirkonkylään ja maaseudulle, jolloin oppikoulu oli väylä parempaan elämään, mutta tuo elämännäkymä ei suinkaan ollut sama kuin äidin tai äidinäidin elämä. Niinpä vastauksia elämänratkaisuissa tuntuu turhalta kysyä menneisyydeltä.

Perinteen katkeamiseen, kulttuurin katkoksiin, ammattien ja elämäntapojen periytymättömyyksiin ja minuuden turvattuuteen ei ole lääkettä. Perhe ja suku ovat olleet suomalaisille perinteinen turvajärjestelmä niin identiteetin, työorientaation kuin ylipäätään elämänjäsenysten luojana. Uuden ajan naisille syntymäperhe ja suku ovat jääneet kouluteiden varsille, eikä kukaan osaa vastata, kun kysyt. Uuden ajan naisille vierailu sukulaisten luona voi olla ahdistavaa kuin akvaariokalalle: näet ja ymmärrät mitä ympärilläsi puhutaan, muistat lapsuudestasi myös miksi, mutta sinun puheesi kuulostaa siinä ympäristössä oudolle. Vaikka kuinka yrittäisit, et saa lapsuuden maiseisiin jääviä sukulaisasi ymmärtämään liikkeitäsi, vaan pikemminkin tuo uusi, kirkonkylät ja maaseudun ohittanut kypsä-

moderni kuulostaa elettyinä arvottomalle, lyhytjänteiselle, kunnianttomalle ja epäperinteiselle. Moni Uuden ajan nainen on sukunsa ensimmäinen ylioppilas, ensimmäinen maisteri ja ensimmäinen eronnut. Ja lisäksi hän vielä väittää, että ratkaisuisaan on yrittänyt olla rehellinen niin itselleen kuin muille.

Tikapuita itseen ja toiseen, lähimmäisiin ja yhteisöllisyyteen laajemminkin, on monenlaisia. Joidenkin uskomusten portaat on ladattu eri perinteillä ja käyttöohjeilla, usein perinteistä irtisanoutumalla. Itsensä etsintä on Uuden niin kuin oli Vanhankin ajan naisille aitoa, elämää kattavaa perusturvaa ja turvan hakemista. Väliin vain naisten ääniä kuunnellessa tuntuu, että jossain välissä Uuden ajan naiset jopa haikailevat Vanhan ajan vaihtoehdottomuutta ja valmiiksi lukkoon lyötyä elämää, minän olemisen ja ihmisen kokemisen malleja. Mutta jo seuraavassa hengenvedossa kiitellään tämän päivän aidon olemisen mahdollisuutta, vaikka valintojen edessä välillä uuvutaankin. Onkin ymmärrettävää, että perinteen, perinteistä perinteisimmän valitseminen, tuntuu joillekin antavan, paradoksaalista kyllä, enemmän tilaa varsinaiselle olemiselle, väljyyttä minuudelle oman kulttuurin suomassa traditiossa. Perinne vapauttaa energiaa tuntemaan, kuulemaan, aistimaan ja sitä kautta, ehkä, antaa väljemmän tien kurottautua toiseen, lähimmäiseen, puolisoon, lapseen ja ystävään. Kohtaamisessa, kun katson sinua, en näe sinua enää toisena, vaan lähimmäisenä. Mutta jos minä en ole saanut olla ensin itsessäni, kuunnella, tottua ja totutella omaan elämäni, en kai oikein osaisi olla ihminen sinullekaan. Monien naisten puheissa kuulee haaveen yhteisyydestä, erillisyyden katoamisesta, taistelun loppumisesta, missä minä saa olla lähempänä sinua, eikä oma minuus siitä mihinkään häviäisikään, vaan aidosti löytäisi itsensä toisen katseesta.

VIITTEET

- 1 Atkinson 1998.
- 2 Mäkisalo 1998.
- 3 Kontemplaatio tarkoittaa tarkastelua ja mietiskelyä sekä mystiikkaan kuuluvaa hengentoimintaa ja syventymistä (Uusi sivistyssanakirja 1989, 351).
- 4 Raittila 1995, 92.
- 5 Klemola 1998, 26-31.
- 6 Jallinoja 1997, 26.
- 7 Bauman 1991, 245-151.
- 8 Thompson 1996, 90-100.
- 9 Jallinoja 1997, 14-15.
- 10 Tutkimuspäiväkirja, 326.
- 11 Ks. Piela 1993. *Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista*. Keskityn väitöskirjassani Keski-Suomen alueeseen, koska jo lisensiaatintyössäni *Eros kylässä* (Pohjola-Vilkuna 1995) kuvattiin Saarijärven ja muutaman lähipitäjän luvatonta erotiikkaa vuosisadan alkupuolella.
- 12 Kunnas 1981, 37.
- 13 Stravinski 1968, 31-33.
- 14 Atkinson 1998, 19.
- 15 Levinas 1996, 43.
- 16 Flax 1991, 27.
- 17 Heinämaa 1997, 27.
- 18 Kuhmonen 1997, 107.
- 19 Merleau-Ponty 1945.
- 20 Ks. Hankamäki 1997, 161-162.
- 21 Levinas 1996, 35.
- 22 Levinas 1996, 71.
- 23 Ks. Jokinen R. 1996, 76.

- 24 Spiegelberg 1982.
 25 Makkonen 1993, 11.
 26 Vanha aika: SATA 16403-16470.1991, 16422.
 27 Ks. Jokinen K. 1993, 88.
 28 Vanha aika: SATA 16408-16470.1991, 16417-16419.
 29 Määttänen 1993, 157-158.
 30 Vanha aika: SATA 16408-16470.1991, 16422.
 31 En pidä käsitteistä haastattelu, haastattelijä ja haastateltava, mutta käytän niitä sopivamman ilmaisuuden puutteessa. En ole mielestäni haastatellut, enemmänkin kuunnellut. Olen lähettänyt naisille edeltäpäin kirjeen, jossa kerron, mitä haluaisin heidän elämästään kuulla.
 32 Vanha aika: Haastattelu, 71.
 33 Vanha aika: K32, 35 li, no 1038.
 34 Vanha aika: Haastattelu, 71.
 35 Vanha aika: Haastattelu, 72.
 36 Uusi aika, 36.
 37 Uusi aika, 40.
 38 Harvey 1990, 125-140.
 39 Uusi aika, 27.
 40 Giddens 1991, 214-215; ks. myös Roos & Hoikkala 1998.
 41 Uusi aika, 44.
 42 Saure 1998.
 43 Hegel I, 19/Knox I, 7; ks. Vuorinen 1997, 23.
 44 Irigaray 1985, 133.
 45 Foucault 1982.
 46 Levinas 1996, 52.
 47 Krohn L. 1992, 45.
 48 Krohn L. 1992, 24.
 49 Krohn L. 1992, 45.
 50 Krohn L. 1993, 78.
 51 Irigaray 1988, 59-76.
 52 Kristeva 1993, 174, 180.
 53 Jallinoja 1997, 27.
 54 Schiller 1967, 112-113; ks. Tikkanen 1990, 36-37.
 55 Pohjola-Vilkuna 1995, 109.
 56 Schiller 1967, 114-120; ks. Tikkanen 1990, 21-26.
 57 Tikkanen 1990, 39.
 58 Kunnas 1981.
 59 Ks. Koivunen 1997, 53.
 60 Tuohimaa 1994.
 61 Giddens 1991, 79.

- 62 Langer 1953, 73; Vuorinen 1997, 146.
 63 Heinämaa 1997, 242.
 64 Cassirer 1979, 186.
 65 Vuorinen 1997, 23.
 66 Kagan 1971, 495; ks. Vuorinen 1990, 38.
 67 Schiller 1981, 155; ks. Tikkanen 1990, 38.
 68 Plath 1997, 52-53.
 69 Bauman 1996, 114-117; Jokinen K. 1997, 22-23.
 70 Gellner 1992, 154-156.
 71 Irigaray 1996.
 72 Braidotti 1993, 41-42.
 73 Kari 1996.
 74 Olenhan keskittynyt nimenomaan 'toiseen' historiaan, outoihin ja epäsovinnaisiin teksteihin.
 75 Tutkimuspäiväkirja, 230.
 76 Raittila 1995. Muista Uuden uusvanhoista hoitomuodoista, jotka ovat tulleet länsimaisen lääketieteen rinnalle, voidaan mainita healing-terapia, siatsuhieronta, rosen-, aromaterapia, lymfahieronta, hengitykseen liittyvä rebirthing-terapia.
 77 Tutkimuspäiväkirja, 254.
 78 Tutkimuspäiväkirja, 124.
 79 Uusi aika, 48-49.
 80 Uusi aika, 63.
 81 Apo 1995.
 82 Berger & Luckmann 1994, 65-66, 116-117.
 83 Uusi aika, 50-51.
 84 Tutkimuspäiväkirja, 187.
 85 Platon 1981, 247-249.
 86 Habermas 1982, 207-224.
 87 Kallinen 1995.
 88 Ks. Steiner G. 1997, 45.
 89 Uusi aika, 7.
 90 Uusi aika, 13.
 91 Uusi aika, 20.
 92 Uusi aika, 21.
 93 Vanha aika: SATA 13666-13679.1991, 13672.
 94 Vanha aika: SATA 13666-13679.1991, 1375-1376.
 95 Vanha aika: SATA 13666-13679.1991, 13676.
 96 Vanha aika: SATA 7083-7507.1991, 7104.
 97 Vanha aika: SATA 7083-7507.1991, 7113.
 98 Vanha aika: SATA 7983-7507.1991, 7127.

- 99 Vanha aika: SATA 7083-7507.1991, 7128.
 100 Vanha aika: SATA 7083-7507.1991, 7133.
 101 Vanha aika: SATA 7083-7507.1991, 7149.
 102 Vanha aika: SATA 7083-7507.1991, 7150.
 103 Jung 1991.
 104 Junkkari 1992, 99-121. Kaija Maria Junkkari on teologi, joka on tutkimuksissaan ja kirjoituksissaan käsitellyt naisten kasvua ja kriisejä myös henkisen ja uskonnollisen murroksen näkökulmasta.
 105 Beck & Beck-Gernsheim 1996, 29-31.
 106 Routila 1977, 176-177.
 107 Vuorinen 1997, 17.
 108 Sinnemäki 1997, 235.
 109 Uusi aika, 7.
 110 Eskola 1997, 66-67.
 111 Tutkimuspäiväkirja, 192.
 112 Vanha aika: K32, 35 li, no 1038, 45.
 113 Linko 1998, 171-197.
 114 Showalter 1986, 227.
 115 Vilkkö 1997, 16-19.
 116 Linko 1998, 53.
 117 Linko 1998, 54.
 118 Linko 1998, 55.
 119 Braudel 1980, 31; ks. Peltonen 1988, 277; Manninen 1989, 66.
 120 Le Roy Ladurie 1985; ks. Siikala 1992, 26-27.
 121 Tutkimuspäiväkirja, 212.
 122 Giddens 1991, 5.
 123 Kivivuori 1992 ja 1996.
 124 Siltala 1996, 164.
 125 Lyotard 1985.
 126 Uusi aika, 30.
 127 Tutkimuspäiväkirja, 264.
 128 Durkheim 1980, 67.
 129 Freud 1993 (1914), 124-125.
 130 Spiegelberg 1982.
 131 Syventyminen, tarkastelu, mietiskely.
 132 Ks. Maffesoli 1995, 18.
 133 Ks. Kaunismaa 1996.
 134 Apo 1995.
 135 Mitztal 1996, 139-144.
 136 Giddens 1991, 148.
 137 Ks. Kukkonen 1993, 7.

- 138 Björklund 1982.
- 139 *Vierailta poluilla, oudoilla ovilla* (1983) ja *Edessä elämän virrat* (1984).
- 140 Picard 1988 (1948).
- 141 Luomu 1997.
- 142 Vanha aika: SATA 4174-4221.1991, 4184.
- 143 Eskola 1998, 27-35.
- 144 Jokinen K. 1998, 477-478.
- 145 Jyväskylän yliopiston Nykykulttuurin tutkimusyksikön taideomaelämäkerta-aineisto.
- 146 Kuvaja 1998, 212, 217.
- 147 Näre 1998, 368-369.
- 148 Honkameri 1998, 83.
- 149 Honkameri 1998, 83-84.
- 150 Maffesoli 1995, 57-58; ks. myös Bauman 1991, 248-249.
- 151 Maffesoli 1995, 57.
- 152 Lautamatti 1997, 30.
- 153 Lautamatti 1997, 31.
- 154 Kalle Pääatalo mainitsee monissa kirjoissaan äitinsä Riitun 'henkiystävistä' ja kuinka naiset kevensivät elämänsä kovia realiteetteja purkamalla sydäntään.
- 155 Vanha aika: Haastattelu, 76.
- 156 Maffesoli 1995.
- 157 Uusi aika, 26.
- 158 Tutkimuspäiväkirja, 305.
- 159 Bauman 1992, 105-112; Ziehe 1991, 92.
- 160 Maffesoli 1995, 31.
- 161 Maffesoli 1995, 32.
- 162 Weber 1980, 9-20, 114-134.
- 163 Jallinoja 1997, 25-26.
- 164 Maffesoli 1995, 50.
- 165 Maffesoli 1995, 51.
- 166 Maffesoli 1995, 52.
- 167 Maffesoli 1995, 52.
- 168 Maffesoli 1995, 53.
- 169 Vattimo 1989, 40-44.
- 170 Lassila 1987, 9-10, 33.
- 171 Ks. Lassila 1987, 115.
- 172 Kaila 1911, 505; ks. Kivivuori 1996, 55-56.
- 173 Kivivuori 1996, 71, 73.
- 174 Uusi aika, 56-57.
- 175 Wittgenstein 1978, 100.

- 176 Uusi aika, 33.
 177 Descartes 1956.
 178 Giddens 1991, 35-48.
 179 Wittgenstein 1978, 89-107.
 180 Braidotti 1993.
 181 Merleau-Ponty 1981, 203-298.
 182 Jokinen K. 1997, 50-51.
 183 Tylor 1958 (1971), 12-13.
 184 Ks. Anttonen 1996, 48-49.
 185 Lindqvist 1994, 83.
 186 Lindqvist 1994, 105.
 187 Lindqvist 1994, 153.
 188 Lindqvist 1994, 60.
 189 Lindqvist 1994, 153.
 190 Lindqvist 1994, 157.
 191 Lindqvist 1994, 161.
 192 Lindqvist 1994, 171.
 193 Lindqvist 1994, 181.
 194 Lindqvist 1998.
 195 Giddens 1991, 58-59.
 196 Jokinen K. 1998, 487.
 197 Jokinen K. 1998, 488.
 198 Levinas 1996.
 199 Levinas 1996, 19.
 200 Levinas 1996, 24.
 201 Korhonen 1995.
 202 Lepistö 1991, 165.
 203 Flax 1990, 119.
 204 Simmel 1968, 262.
 205 Ks. Meares 1987.
 206 Bellman 1981, 15.
 207 Simmel 1968, 272.
 208 Vanha aika: K32, 15 li, no 48, 15.
 209 Vanha aika: K32, 83 li, no 508, 15.
 210 Vanha aika: K32, 29 li, no 101, 15.
 211 Vanha aika: K32, 20 li, no 284/33 li; no 284, 15.
 212 Uusi aika, 23-45.
 213 Pohjola-Vilkuna 1995.
 214 Abortit ja lapsenmurhat olivat yksi keino.
 215 Nätkin 1997.
 216 Vuori 1995, 13-37.

- 217 Pohjola-Vilkuna 1992.
218 Vanha aika: SATA 4174-4221.1991.
219 Vanha aika: SATA 4174-4221.1991, 4184.
220 Vanha aika: SATA 4174-4221.1991, 4186.
221 Vanha aika: SATA 4174-4221.1991, 4195.
222 Vanha aika: K32, 36 li, no 271.
223 Noro 1991, 159, 161.
224 Tutkimuspäiväkirja, 84.
225 Vanha aika: K 32, 47 li, no 544, 8; K32, 29 li, no 101, 8.
226 Korhonen 1995.
227 Virtanen 1990; Pohjola-Vilkuna 1995.
228 Tutkimuspäiväkirja, 306.
229 Vanha aika: K32, 36 li, no 1024, 3.
230 Vanha aika: Haastattelu, 48-49.
231 Vanha aika: Haastattelu, 52-53.
232 Vanha aika: Haastattelu, 7.
233 Vanha aika: Haastattelu, 53-54.
234 Vanha aika: Haastattelu, 66-67.
235 Vanha aika: Haastattelu, 64.
236 Vanha aika: SATA 7083-7507.1991, 7132.
237 Vanha aika: SATA 7083-7507. 1991, 7163.
238 Tutkimuspäiväkirja, 293.
239 Tutkimuspäiväkirja, 294.
240 Jokinen E. 1996.
241 Saresma ja Ruotsalainen: Tekeillä oleva tutkimus synnytyspeloista.
242 Tarasti 1990.
243 Kukkonen 1991, 15.
244 Ks. Pallasmaa 1991, 4.
245 Kukkonen 1993, 42-43.
246 Paavolainen 1982 (1946), 18.
247 Koivunen 1997.
248 Kukkonen 1993, 112.
249 Barthes 1992 (1970), 28-40.
250 Kuhmonen 1997, 8.
251 Koivunen 1997, 12.
252 Koivunen 1997, 17.
253 Heidegger 1988a, 12-13.
254 Rauhala 1986, 33-34.
255 Steiner R. 1972, 12-13.
256 Bauman 1996, 183.
257 Koivunen 1997, 42.

- 258 Uusi aika, 60-61.
 259 Uusi aika, 13, 16.
 260 Uusi aika, 21.
 261 Heidegger 1986, 273, 275.
 262 Heidegger 1986, 294.
 263 Heidegger 1988b.
 264 Heidegger 1988a.
 265 Heidegger 1988a.
 266 Schoultz 1987, 221.
 267 Turtiainen 1998.
 268 Heidegger 1986, 188.
 269 Vanha aika: SATA 9058-9108.1991, 18.
 270 Vanha aika: SATA 9058-9108.1991, 19.
 271 Vanha aika: SATA 9058-9108.1991, 21.
 272 Siltala 1994.
 273 Vanha aika: SATA 9058-9108.1991, 10, 12-13.
 274 Vanha aika: K32, 29 li, no 101.
 275 Vanha aika: K32, 20 li, no 284.
 276 Vanha aika: K32, 15 li, no 226.
 277 Vanha aika: SATA 9058-9108.1991, 24, 43.
 278 Liehu 1990.
 279 Uusi aika, 7-8.
 280 Vanha aika: K32, 36 li, no 271.
 281 Vanha aika: SATA 7083-7507.1991,7110.
 282 Vanha aika: SATA 4174-4221.1991, 4185.
 283 Vanha aika: SATA 4174-4221.1991, 4186.
 284 Vanha aika: SATA 4174-4221.1991, 4188.
 285 Vanha aika: K32, 36 li, no 271.
 286 Kaunismaa 1996, 3-4.
 287 Uusi aika, 65.
 288 Huotelin 1996, 28-29.
 289 Jokinen K. 1998, 490.
 290 Kaunismaa 1996, 7-8.
 291 Jokinen K. 1998, 488-489.
 292 Levinas
 293 Feuerbach
 294 Merleau-Ponty 1966, 14.
 295 Rautavaara 1996.
 296 Nieminen 1993, 21-22.
 297 Ks. Steiner G. 1997.
 298 Kallas 1995 (1928).

- 299 Ks. Steiner G. 1997, 50.
300 Ks. Steiner G. 1997, 77.
301 Steiner G. 1997, 42.
302 Jokinen K. 1997.
303 Uusi aika, 3.
304 Uusi aika, 6.
305 Irigaray 1996, 127.
306 Pekonen 1998.
307 Guenat 1996.
308 Uusi aika, 1.
309 Uusi aika, 2.
310 Uusi aika, 4.
311 Uusi aika, 6.
312 Uusi aika, 21.
313 Kuhmonen 1997, 57.
314 Krohn L. 1993, 146-147.
315 Eliade 1959, 12-13.
316 Levinas; ks. Heinämaa 1997.
317 Krohn S. 1995, 43-50.
318 Hautamäki 1998, 14.
319 Hautamäki 1998, 20.
320 Hautamäki 1998, 26.
321 Hautamäki 1998, 27.
322 Hautamäki 1998, 29.
323 Hautamäki 1998, 34.
324 Vilkuna 1997, 74-75.
325 Siltala 1996.
326 Vanha aika: Haastattelu, 61.
327 Siltala 1996, 147.
328 Adam 1996, 138-139; Sarup 1996, 15-18, 28-33.
329 Siltala 1996, 80.
330 Bauman 1997, 123-127.
331 Irigaray 1996, 90.
332 Giddens 1995, 91.

LÄHTEET

Aineistolähteet

Uusi aika: Haastattelut, 1-67.

Vanha aika: Haastattelut, 1-80.

Vanha aika: Omaelämäkerrat. (Vanha aika: SATA...)

Kalevalaisten Naisten Liiton ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkiston naisten elämäkertakirjoituskilpailu "Satasärmäinen nainen". Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kansanrunousarkisto; Helsinki.

Vanha aika: Museoviraston kysely. (Vanha aika: K32...)

Museoviraston kyselylehti 1985. Kansanperinteen keruukilpailu.

Tutkimuspäiväkirja, 1-328.

Tutkimuskirjallisuus

Adam, Barbara. 1996. Detraditionalization and the certainty of uncertain futures. Teoksessa Paul Heelas, Scott Lash ja Paul Morris (toim.) Detraditionalization. Critical reflections on authority and identity. Blackwell; Cambridge. 134-148.

Anttonen, Veikko. 1996. Ihmisen ja maan rajat. 'Pyhä' kulttuurisena kategoriana. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 646; Helsinki.

Apo, Satu. 1995. Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta. Hanki ja jää; Helsinki.

Atkinson, Kate. 1998. Ihmiskrokettia. Suomentanut Leena Tamminen. WSOY; Porvoo.

- Barthes, Roland. 1992 (1970). Merkkien valtakunnassa teoksesta *L'Empire des Signes*. Otteet valinnut ja suomentanut Anna Louhivuori. *Synteesi*. Taiteidenvälisen tutkimuksen aikakauslehti 1/1992, 28-40.
- Bauman, Zygmunt. 1991. *Modernity and ambivalence*. Polity Press; Cambridge.
- Bauman, Zygmunt. 1992. *Intimations of postmodernity*. Routledge; London.
- Bauman, Zygmunt. 1996. *Postmodernin lumo*. Suomentanut Jyrki Vainonen. *Vastapaino*; Tampere.
- Bauman, Zygmunt. 1997. *Sosiologinen ajattelu*. Suomentanut Jyrki Vainonen. *Vastapaino*; Tampere.
- Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim, Elisabeth. 1996. Individualization and 'precarious freedoms': perspectives and controversies of a subject-orientated sociology. Teoksessa Paul Heelas, Scott Lash ja Paul Morris (toim.) *Detraditionalization. Critical reflections on authority and identity*. Blackwell; Cambridge. 23-48.
- Bellman, Beryl. 1981. The paradox of secrecy *Human Studies* 4 (1), 1-24.
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas. 1994. *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma. 2. painos*. Suomentanut Vesa Raiskila. *Gaudeamus*; Helsinki.
- Björklund, Kristina. 1982. Riki och den förtrollande vägen. *Studier i Oscar Parlands berättarkonst. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland* 501. *Humanistiska avhandlingar* 2. Svenska litteratursällskapet i Finland; Helsingfors.
- Braidotti, Rosi. 1993. *Riitasointuja*. Suomentaneet Päivi Kosonen ym. *Vastapaino*; Tampere.
- Braudel, Fernand. 1980. *On history*. Kääntänyt Sarah Matthews. The University of Chicago; London.
- Cassirer, Ernst. 1979. *Symbol, myth and culture. Essays and lectures of Ernst Cassirer 1935-1945*. Toimittanut Donald Phillip Verene. *Connerton*; New Haven.
- Descartes, René. 1956. *Teoksia ja kirjeitä*. Suomentanut J. A. Hollo. *WSOY*; Porvoo.
- Durkheim, Émile. 1980. *Uskontoelämän alkeismuodot. Australialainen toteemijärjestelmä*. Suomentanut Seppo Randell. *Tammi*; Helsinki.
- Eliade, Mircea. 1959. *The sacred and the profane. The nature of religion*. Kääntänyt Willard R. Trask. *A Harvest Book*; New York.
- Eskola, Katarina. 1997. *Varhain kuolleiden äitien verhottu muisto. Sosiaalista genealogiaa vai/ja yksityisen yleisyyttä?* Teoksessa Katarina Eskola ja Eeva Peltonen (toim.) *Aina uusi muisto. Kirjoituksia menneen elämän elämisestä meissä*. Jyväskylän yliopisto. *Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja* 54. 60-87.

- Eskola, Katarina. 1998. Tutkijoiden kutsu, kirjoittajien vastaus. Teoksessa Katarina Eskola (toim.) Elämysten jäljillä. Taide ja kirjallisuus suomalais-ten omaelämäkerroissa. Tietolipas 152. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura; Helsinki. 25-57.
- Flax, Jane. 1990. Postmodernism and gender relations in feminist theory. Teoksessa Linda J. Nicholson (toim.) Feminism/Postmodernism. Thinking gender. Routledge; New York. 39-62.
- Flax, Jane. 1991. Thinking fragments. Psychoanalysis, feminism and postmodernism in the contemporary west. University of California Press; Berkeley.
- Foucault, Michel. 1982. Afterword. The subject and power. Teoksessa Hubert L. Dreyfus ja Paul Rabinow (toim.) Michel Foucault. Beyond structuralism and hermeneutics. University of Chicago Press; Chicago. 208-226.
- Freud, Sigmund. 1993 (1914). Johdatus narsismiin ja muita esseitä. Suomentanut Mirja Rutanen. Love kirjat; Helsinki.
- Gellner, Ernest. 1992. Reason and culture. The historic role of rationality and rationalism. New perspectives on the past. Blackwell; Oxford.
- Giddens, Anthony. 1991. Modernity and self-identity Self and society in the late modern age. Polity Press; Cambridge.
- Giddens, Anthony. 1995. Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. Teoksessa Ulrich Beck, Anthony Giddens ja Scott Lash. Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio. Suomentanut Leevi Lehto. Vastapaino; Tampere. 83-152.
- Guenat, Leena. 1996. Puut puhuvat yhä. Tutkimus nykypäivän ihmisten puita koskevista käsityksistä ja uskomuksista vanhan perinneaineiston valossa. Helsingin yliopisto. Folkloristiikan pro gradu -työ.
- Habermas, Jürgen. 1982. Theorie des Kommunikativen Handelns. Band 1. Handlungsrationalität und gesellschaftliche Rationalisierung. Suhrkamp; Frankfurt am Main.
- Hankamäki, Jukka. 1997. Rakkauden välittäjä. Kulttuurikritiikki ja eettisen ihmisen ideaali Simone Weil in ajattelussa. Helsinki.
- Harvey, David. 1990. The condition of postmodernity. An enquiry into the origins of cultural change. Basil Blackwell; Oxford.
- Hautamäki, Anssi. 1996. Individualismi on humanismia. Teoksessa Anssi Hautamäki, Eerik Lagerspetz, Juha Sihvola, Juha Siltala ja Jarmo Tarkki. Yksilö modernin murroksessa. Gaudeamus; Helsinki. 13-44.
- Hegel, Georg W. F. 1975. Aesthetics. Lectures on fine art 1-2. Kääntänyt T.M. Knox. London.
- Heidegger, Martin. 1986. Sein und Zeit. 16. painos. Niemeyer; Tübingen.
- Heidegger, Martin. 1988a. Gelassenheit. 9. painos. Neske; Pfullingen.

- Heidegger, Martin. 1988b. Zur Sache des Denkens. 3. painos. Niemeyer; Tübingen.
- Heinämaa, Sara. 1996. Ele, tyyli ja sukupuoli. Merleau-Pontyn ja Beauvoirin ruumiinfenomenologia ja sen merkitys sukupuolikäsitykselle. Gaudeamus; Helsinki.
- Heinämaa, Sara. 1997. Filosofisesta liikkeestä. Tiede & edistys 3/97, vol. 22, 242-244.
- Hietamies, Laila. 1983. Vierailta poluilla, oudoilla ovilla. Otava; Helsinki.
- Hietamies, Laila. 1984. Edessä elämän virrat. Otava; Helsinki.
- Hoikkala, Tommi & Roos, Jeja-Pekka (toim.). 1998. Elämänpolitiikka. 2000-luvun kirjasto. Gaudeamus; Helsinki.
- Honkamäki, Sirpa. 1998. Unessa tapoin vartijan. Teoksessa Sirpa Honkamäki ja Ulla-Leena Alppi (toim.) Naisen 7 elämää. WSOY; Porvoo. 7-88.
- Huotelin, Hannu. 1996. Menetelmällisiä lähtökohtia elämäkertatutkimukseen. Teoksessa Ari Antikainen ja Hannu Huotelin (toim.) Oppiminen ja elämänhistoria. Aikuiskasvatuksen 37. vuosikirja. Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura. BJT Kirjastopalvelu; Helsinki. 13-42.
- Irigaray, Luce. 1985. Speculum of the other woman. Cornell University Press; Ithaca, New York.
- Irigaray, Luce. 1996. Sukupuolieron etiikka. Suomentanut Pia Sivenius. Eurooppalaisia ajattelijoita. Gaudeamus; Helsinki.
- Jallinoja, Riitta. 1997. Moderni säädyllyisyys. Aviosuhteen vapaudet ja sidokset. Gaudeamus; Helsinki.
- Jokinen, Eeva. 1996. Väsynyt äiti. Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä. Gaudeamus; Helsinki.
- Jokinen, Eeva (toim.). 1997. Ruumiin siteet. Kirjoituksia eroista, järjestyksistä ja sukupuolesta. Vastapaino; Tampere.
- Jokinen, Kimmo. 1993. Kun kielen läpi ei näy. Wittgensteinilaisia liikkeitä sensualismin ja kielen tuolla puolen. Jyväskylän yliopisto. Filosofian pro gradu -työ.
- Jokinen, Kimmo. 1997. Suomalaisen lukemisen maisemaihanteet. Jyväskylän yliopisto. Sosiologian väitöskirja. SoPhi 14 ja Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 56.
- Jokinen, Kimmo. 1998. Elämää läpi musiikin. Teoksessa Katarina Eskola (toim.) Elämysten jäljillä. Taide ja kirjallisuus suomalaisten omaelämäkertoissa. Tietolipas 152. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura; Helsinki. 468-505.
- Jokinen, Riikka. 1996. Eettisyys olemisessä. Subjekti ja oikeudenmukaisuus Emmanuel Levinasin vastuullisuuden fenomenologiassa. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Yhteiskuntapolitiikan ja filosofian pro gradu -työ.

- Jung, Carl G. 1991. Symbolit. Piilotajunnan kieli. Suomentanut Mirja Rutanen. Otava; Helsinki.
- Junkkari, Kaija Maria. 1992. Naiseksi joka olet. Kirjapaja; Helsinki.
- Kagan, Moissej. 1971. Vorlesungen zur marxistisch-leninistischen Ästhetik. 2. painos. Dietz; Berlin.
- Kallas, Aino. 1995 (1928). Sudenmorsian. Otava; Helsinki.
- Kallinen, Yrjö. 1995. Sanat kuin valo. Yrjö Kallisen ajatuksia. Toimittanut Harri Markkula. WSOY; Porvoo.
- Kari, Jarkko. 1996. Rajatiedon hankinnan arkipäivää. Osa I. Kyselytutkimus rajatiedon harrastajien paranormaaleihin ilmiöihin liittyvistä tiedontarpeista ja tiedonhankinnasta arkielämän tiedonhankinnan viittekehyksessä. Tampereen yliopisto. Informaatiotutkimuksen laitos. Informaatiotutkimuksen pro gradu -työ.
- Kaunismaa, Pekka. 1995. Mennyt ja me. Historialliset kertomukset ja kansallinen identiteetti. Kulttuuritutkimus 12:3, 3-14.
- Kaunismaa, Pekka. 1996. Narratiiviset traditiot ja identiteetti. Paul Ricoeurin teoria narratiiveista ja identiteetin hermeneutiikka. Luonnos. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.
- Kivivuori, Janne. 1992. Psykokulttuuri. Sosiologinen näkökulma arjen psykologisoitumisen prosessiin. Hanki ja Jää; Helsinki.
- Kivivuori, Janne. 1996. Psykopolitiikka. Paljastava psykologia suomalaisen yhteiskunnallisen keskustelun perinteenä. Hanki ja Jää; Helsinki.
- Klemola, Leea. 1998. Klemola Kokkolassa ja Kokkola Klemolassa. Haastattelun tehnyt Suna Vuori. Helsingin Sanomien Kuukausiliite, heinäkuu 1998, 26-31.
- Klemola, Timo. 1990. Liikunta tieteenä kohti varsinaista itseä. Liikunnan projektien fenomenologinen tarkastelu. Filosofisia tutkimuksia Tampereen yliopistossa vol. XII. Tampere.
- Koivunen, Hannele. 1997. Hiljainen tieto. Otava; Helsinki.
- Korhonen, Merja. 1995. Naiskulttuurin huolenpidon ansat. Joensuun yliopisto. Psykologian lisensiaatintyö.
- Kristeva, Julia. 1993. Puhuva subjekti. Tekstejä 1967-1993. Suomentanut Pia Sivenius. Eurooppalaisia ajatteliijoita. Gaudeamus; Helsinki.
- Krohn, Leena. 1992. Matemaattisia olioita tai jaettuja unia. WSOY; Helsinki.
- Krohn, Leena. 1993. Tribar. Huomioita inhimillisestä ja ei-inhimillisestä. WSOY; Helsinki.
- Krohn, Sven. 1995. Elämänkaari ja henkinen kehitys. Tiedepolitiikka 1/95, vol. 20, 43-50.
- Kuhmonen, Petri. 1997. Kehollisuus ja luonto. Näkökulmia fenomenologiseen ajatteluun. Atk-tallenne. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Filosofian lisensiaatintyö.

- Kukkonen, Pirjo. 1991. Hiljaisuus semioottisesta näkökulmasta. *Tiedepoliitikka*. Tiede ja Sivistys 1/91, vol. 16, 9-20.
- Kukkonen, Pirjo. 1993. Kielen silkki. Hiljaisuus ja rakkaus kielen ja kirjallisuuden kuvastimessa. *Yliopistopaino*; Helsinki.
- Kunnas, Tarmo. 1981. Nietzsche – Zarathustran varjo. *Delfiinikirjat*. Otava; Helsinki.
- Kuvaja, Sari. 1998. Uskaltaisiko jo elää? Teoksessa Sirpa Honkameri ja Ulla-Leena Alppi (toim.) *Naisen 7 elämää*. WSOY; Porvoo. 183-236.
- Laine, Timo. 1993. Aistisuus, kehollisuus ja dialogisuus. Ludwig Feuerbachin filosofian lähtökohtia ja niiden kehitysnäkymiä 1900-luvun antropologisesti suuntautuneessa fenomenologiassa. *Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 96.
- Langer, Susanne K. 1953. *Feeling and form. A theory of art developed from philosophy in a new key*. Routledge & Kegan Paul; London.
- Lassila, Pertti. 1987. Uuden aikakauden runous. Ekspressionistinen tematiikka 1910- ja 1920-luvun suomenkielisessä lyriikassa. Otava; Helsinki.
- Lautamatti, Liisa. 1997. Naiset ja vuorovaikutus: vallankäytön kuvioista oman vahvuuden löytämiseen. *Naistutkimus* 2/97, 27-37.
- Lepistö, Vappu. 1991. Kuvataiteilija taidemaailmassa. *Tapaustutkimus kuvataiteellisen toiminnan sosiaalipsykologisista merkityksistä*. Tutkijaliiton julkaisusarja 70; Helsinki.
- Le Roy Ladurie, Emmanuel. 1985. *Mountaillou*. Ranskalainen kylä 1294-1324. 3. painos. Suomentanut Marja Itkonen-Kalla. Otava; Helsinki.
- Levinas, Emmanuel. 1996. Etiikka ja äärettömyys. Keskusteluja Philippe Nemon kanssa – Toisen jälki. Suomentanut Antti Pönni. *Eurooppalaisia ajattelijoita*. Gaudeamus; Helsinki.
- Liehu, Heidi. 1990. Søren Kierkegaard's theory of stages and its relation to Hegel. *Acta philosophica Fennica*, vol. 47. Societas philosophica Fennica; Helsinki.
- Linko, Maaria. 1998. Aitojen elämysten kaipuu. Yleisön kuvataiteelle, kirjallisuudelle ja museoille antamat merkitykset. *Jyväskylän yliopisto. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja* 57.
- Lindqvist, Martti. 1994. *Kuolemaa väkevämpi*. Otava; Helsinki.
- Lotman, Juri. 1989. *Merkkien maailma*. Kirjoitelmia semiotiikasta. Suomentaneet Erkki Peuranen, Paula Nieminen ja Jukka Mallinen. SN-kirjat; Helsinki.
- Luomu, Marita. 1997. Muoti-ilmiönä enkelit. 1990-luvun enkelikäsitteksen ja -innostuksen tarkastelua. Esitelmä tutkija Pirjo Korkiakankaan johtamassa etnologian kandidaattiseminaarissa Jyväskylän yliopiston etnologian laitoksessa 25.3.1997. Teoksessa *Etnologian kandidaattiseminaari E 75*. 56-83.

- Lyotard, Jean-François. 1985. Tieto postmodernissa yhteiskunnassa. Suomentanut Leevi Lehto. Vastapaino; Tampere.
- Maffesoli, Michel. 1995. Maailman mieli. Yhteisöllisen tyylin muodoista. Suomentanut Mika Määttänen. Gaudeamus; Helsinki.
- Makkonen, Anna. 1993. "Lukijani, lähdetkö mukaani?" Lajittietoisuus naisten omaelämäkerroissa. Teoksessa Ulla Piela (toim.) Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista. Tietolipas 127. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura; Helsinki. 9-34.
- Meares, Russell. 1987. The secret of the self. On a new direction in psychotherapy. Australian and New Zealand Journal of Psychiatry 21 (4), 545-559.
- Merleau-Ponty, Maurice. 1966. Phänomenologie der Wahrnehmung. Band 7. Toimittaneet C. F. Graumann ja J. Linschoten. Ranskasta saksaksi kääntänyt Rudolf Boehm. Phänomenologisch-psychologische Forschungen. Walter de Gruyter; Berlin.
- Merleau-Ponty, Maurice. 1981. Phenomenology of perception. Routledge & Kegan Paul; London.
- Miller, Nancy K. 1986. Arachnologies. The woman, the text and the critic. Teoksessa Nancy K. Miller (toim.) 'The poetics of gender. Gender and culture. Columbia University Press; New York. 270-295.
- Mitztal, Barbara A. 1996. Trust in modern societies. The search for the bases of social order. Polity Press; Cambridge.
- Mäkelä, Maarit. 1997. Saveen piirtyviä muistoja. Teoksessa Katariina Eskola ja Eeva Peltonen (toim.) Aina uusi muisto. Kirjoituksia menneen elämisestä meissä. Jyväskylän yliopisto. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 54. 37-59.
- Mäkisalo, Aino-Kaarina. 1998. Keltainen kevät. Kirjapaja; Helsinki.
- Määttänen, Kirsti. 1993. Äidit ja tyttäret, anopit ja miniät. Teoksessa Ulla Piela (toim.) Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista. Tietolipas 127. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura; Helsinki. 149-164.
- Nieminen, Risto. 1993. Kaija Saariahon Du cristal -, ...à la fumée - ja Nymphaea-teosten CD-levyn esittelylehtinen. Ondine. 20-24.
- Noro, Arto. 1991. Muoto, moderniteetti ja 'kolmas'. Tutkielma Georg Simmelin sosiologiasta. Tutkijaliitto; Helsinki.
- Näre, Sari. 1998. Surun ja ilon vuodatus. Teoksessa Sirpa Honkamäki ja Ulla-Leena Alppi (toim.) Naisen 7 elämää. WSOY; Porvoo. 335-393.
- Nätkin, Ritva. 1997. Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset. Gaudeamus; Helsinki.
- Paavolainen, Olavi. 1982 (1946). Synkkä yksinpuhelu. Päiväkirjan lehtiä vuosilta 1941-1944. Otava; Helsinki.
- Pallasmaa, Juhani. 1991. Rakennettu hiljaisuus. Tiedepolitiikka. Tiede ja Sivistys 1/91, vol. 16, 5-8.

- Parland, Oscar. 1983. Lumottu tie. 2. painos. Suomentanut Eeva-Liisa Manner. Kolibri-kirjasto 45. WSOY; Porvoo.
- Parland, Oscar. 1985. Härän vuodet. 2. painos. Suomentanut Eeva-Liisa Manner. Kolibri-kirjasto 46. WSOY; Porvoo.
- Pekonen, Osmo (toim.) 1997. Elämän puu. WSOY; Porvoo.
- Peltonen, Eeva. 1997. Muistojen sodat - muistien sodat. Teoksessa Katarina Eskola ja Eeva Peltonen (toim.) Aina uusi muisto. Kirjoituksia menneen elämisestä meissä. Jyväskylän yliopisto. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 54. 88-142.
- Picard, Max. 1988 (1948). The world of silence. Gateway Editions; Washington D.C.
- Piela, Ulla (toim.) 1993. Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkertoista. Tietolipas 127. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura; Helsinki.
- Plath, Sylvia. 1997. Sylvia Plathin päiväkirjat. Toimittanut Ted Hughes ja Frances McCullough. Suomentanut Kristiina Drews. Otava; Helsinki.
- Platon. 1981. Teokset. 4. osa: Valtio. Suomentanut Marja Itkonen-Kaila. Seitsentähdet. Otava; Helsinki.
- Pohjola-Vilkuna, Kirsi. 1992. Tansanialaisnaisten perhesuhteet, työ ja muuttoliike. Suomen Antropologi 3/1992, 50-58.
- Pohjola-Vilkuna, Kirsi. 1995. Eros kylässä. Maaseudun luvaton seksuaalisuus vuosisadan vaihteessa. Suomi-sarja 177. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura; Helsinki.
- Raittila, Anna-Maija. 1993. Hiljaisuuden kirja. Kirjapaja; Helsinki.
- Raittila, Anna-Maija. 1995. Kuuntelen kanssasi, Maria. Kirjapaja; Helsinki.
- Rauhala, Lauri. 1986. Meditaatio. Visio. Otava; Helsinki.
- Rojola, Lea. 1996. Me kumpikin olemme minä. Leena Krohnin vastavuoroisuuden etiikasta. Teoksessa Päivi Kosonen (toim.) Naissubjekti ja postmoderni. Gaudeamus; Helsinki. 23-43.
- Routila, Lauri. 1977. Uusplatonisesta taiteen filosofiasta. Teoksessa Aarne Kinnunen ja Teivas Oksala (toim.) Antiikin estetiikka. Suomen estetiikan seuran vuosikirja 2. WSOY; Porvoo. 149-183.
- Sarup, Madan. 1996. Identity, culture and the postmodern world. Edinburgh University Press; Edinburgh.
- Saure, Salme. 1998. Laila Hietamies läheltä. Otava; Helsinki.
- Schiller, Friedrich von. 1967. Über die ästhetische Erziehung des Menschen. Toimittanut W. Düsing. Studentexte 1. Wilhelm Fink; München.
- Schultz, Solveig von. 1987. Heijastus ikkunassa. Kolmetoista novellia. Suomentanut Kyllikki Härkäpää. WSOY, Porvoo.
- Showalter, Elaine. 1986. Piecing and writing. Teoksessa Nancy K. Miller (toim.) The poetics of gender. Gender and culture. Columbia University Press; New York. 222-247.

- Siikala, Anna-Leena. 1992. Suomalainen šamanismi. Mielikuvien historiaa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 565, Helsinki.
- Siltala, Juha. 1994. Miehen kunnia. Modernin miehen taistelu häpeää vastaan. Otava; Helsinki.
- Siltala, Juha. 1996. Yksilöllisyyden historialliset ja psykologiset ehdot. Teoksessa Anssi Hautamäki, Eerik Lagerspetz, Juha Sihvola, Juha Siltala ja Jarmo Tärkki. Yksilö modernin murroksessa. Gaudeamus; Helsinki. 117-194.
- Simmel, Georg. 1968. Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung. 5. painos. Gesammelte Werke 2. Duncker & Humblot; Berlin.
- Sinnemäki, Aino. 1997. Isän varjo, enon kuva ja äidin läsnäolo. Neljä elokuvaa valokuvista, muistista ja menetyksestä. Teoksessa Katarina Eskola ja Eeva Peltonen (toim.) Aina uusi muisto. Jyväskylän yliopisto. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 54. 235-253.
- Spiegelberg, Herbert. 1982. The phenomenological movement. A historical introduction. Martinus Nijhoff Publishers; Hague.
- Steiner, George. 1997. Heidegger. Martin Heideggerin Spiegel-haastattelu. Enää vain Jumala voi meidät pelastaa. Suomentanut Tere Vadén. Gaudeamus; Helsinki.
- Steiner, Rudolf. 1972. Johdatus ihmisen ja maailman henkiseen tiedostamiseen. Suomentaneet Katri Sorma ja Reijo Wilenius. Kurki kirja. Tammi; Helsinki.
- Stravinski, Igor. 1968. Musiikin poetiikka. Suomentanut Ilkka Oramo. Jokamiehen korkeakoulu. Otava; Helsinki.
- Tarasti, Eero. 1990. Johdatusta semiotiikkaan. Esseitä taiteen ja kulttuurin merkkijärjestelmistä. Gaudeamus; Helsinki.
- Tarkka, Lotte. 1993. Intertextuality, rhetorics and interpretation of oral poetry.
- Thompson, John B. 1996. Tradition and self in a mediated world. Teoksessa Paul Heelas, Scott Lash ja Paul Morris (toim.) Detraditionalization. Critical reflections on authority and identity. Blackwell; Cambridge. 89-108.
- Tikkanen, Tiina. 1990. Taivas on jaloissa. Jyväskylän yliopisto. Filosofian laitos. Filosofian lisensiaatintyö.
- Tuohimaa, Sinikka. 1994. Kapina kielessä. Tutkimus feminiinisen ilmenemisestä kirjallisuudessa. Gaudeamus; Helsinki.
- Turtiainen, Heli. 1998. Miksi yhä vain avioon? Teoksessa Kirsi Pohjola (toim.) Neljä artikkelia perheestä. Jyväskylän yliopisto. Perhetutkimusyksikön julkaisuja 8. 7-45.

- Uusi sivistyssanakirja. 1989. 6. painos. Toimittanut Annukka Aikio. Uusinut Rauni Vornanen. Otava; Helsinki.
- Vattimo, Gianni. 1991. Läpinäkyvä yhteiskunta. Suomentanut Jussi Vähämäki. Eurooppalaisia ajattelijoita. Gaudeamus; Helsinki.
- Vilkko, Anni. 1997. Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 663; Helsinki.
- Vilkuna, Kustaa. 1997. Jumala elä rankase minua. Yksilöllisen subjektin synty. Teoksessa Heikki Roiko-Jokela (toim.) Siperiasta siirtoväkeen. Muutosaikoja ja käännekohtia Suomen historiassa. Kopijyvä; Jyväskylä. 71-93.
- Virtanen, Leea. 1990. Huoraksi nimittely suomalaisessa perinteessä. Teoksessa Aili Nenola ja Senni Timonen (toim.) Louhen sanat. Kirjoituksia kansanperinteen naisista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 520; Helsinki. 139-160.
- Vuori, Jaana. 1995. Äitiyden ja sukupuolen vaihtuvat kuviot. Nancy Chodorowin teoria feministisen kritiikin kaleidoskoopissa. Naistutkimus 1/1995, vol. 7, 25-37.
- Vuorinen, Jyri. 1997. Taideteos merkinä. Johdatus semioottiseen taidekäsitykseen. Tietolipas 149. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura; Helsinki.
- Weber, Max. 1980. Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki. Suomentanut Timo Kyntäjä. WSOY; Porvoo.
- Wittgenstein, Ludwig. 1978. Philosophical investigations. Basil Blackwell; Oxford.
- Wittgenstein, Ludwig. 1982. Huomautuksia väreistä. Toimittanut G.E.M. Anscombe. Taskutieto 157. WSOY; Porvoo.
- Ziehe, Thomas. 1991. Zeitvergleiche. Jugend in kulturellen Modernisierungen. Jugendforschung. Juventa.

ÄLÄ UNOHDA TÄTÄKÄÄN SOPHIA!

Tuija Nykyri: Naisen viha

'Naisen viha' tarttuu paljon puhuttuun, mutta vähän tutkittuun aiheeseen. Se kysyy, miten naiset kertovat vihan tunteistaan, aggressiivisuudestaan ja väkivaltaisuudestaan. Naisen vihaa koskevissa käsityksissä toistuvat monet länsimaiselle ajattelulle tyypilliset vastakkainasettelut, joiden hierarkkisuuutta teos kritisoi. Tuija Nykyri tarjoaa aivan uudenlaisia tapoja käsitteellistää naisen vihaa tarkastelemalla esimerkiksi millaisia ovat vihaisen naisen asennot ja miten naiset kirjoittavat ja puhuvat vihaa.

"... mielenkiintoinen tutkimus naisen syvimmistä tunteista yhteiskunnassa, jossa naisen tehtävä usein on pysyä hiljaa kun miehet räyhäävät." Karoliina Hukkinen, *Kulttuurintutkimus*

"Nykyrin teoreettinen asetelma on kiehtova." Minna Lahti, *Nais-tutkimus*

"Naistutkimuksen kannalta on merkittävää, että Nykyri tuo sukupuolieron teoriaa uudella tavalla analyysiin. Tällaisia sukupuolieroon pelottomasti suhtautuvia tekstejä suomalaisessa tutkimuksessa on kirjoitettu varsin vähän." Kirsti Lempiäinen, *Sosiologia*

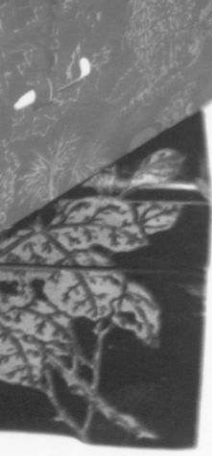
SoPhi 1998, 225 sivua, ISBN 951-39-0194-7, 100 mk

SoPhi

Jyväskylän yliopisto

YFI-laitos/Juha Virkki, PL 35 (MaB), 40351 Jyväskylä
p. 014-2603123, fax 014-2603101, jutavi@dodo.jyu.fi

SoPHIN KOTISIVU OSOITTEESSA <http://www.jyu.fi/sophi>

Naisten suhde omaan itseän ja lähimmäisiin, kuten puolisoon ja omaan äitiin, on ollut käymistilassa viime vuosikymmeninä. Kulttuurinen muutos ei ole tapahtunut aiheuttamatta hämmennystä tai neuvottomuutta, mutta tämän seurauksena esimerkiksi avioerosta on tullut monille todellinen vaihtoehto pyrkiä parempaan elämään, kun se pari sukupolvea taaksepäin vielä oli eettisesti arveluttava ja arvostelluin ihmisen yksityiselämää koskeva ratkaisu.

Tässä kirjassa "vanhan" ja "uuden" ajan naiset puhuvat elämänsä käännekohdista, joissa elämän palapeli on pitänyt rakentaa uuteen järjestykseen. Murroskohtiin liittyy usein jäsenysten hakeminen uskosta tai uskonnollisista sanastoista. Henkisyys noussekin tärkeäksi naisten identiteetin rakentamisessa.

Kirsi Pohjola lähestyy naisten puhetta ja kokemuksia fenomenologian ja kielen filosofian näkökulmista. Sosiologian omaelämäkertatutkimus ja uskontotieteen tutkimusperinne tarjoavat heijastuspintaa tulkinnoille.

Nyky aika tarjoaa minuuden työstämiselle runsaasti välineitä aina entisiä elämiä myöten, mutta keskeisintä tässä kirjassa on kuitenkin se vakavuus, millä naiset niin omaelämäkertoissa, haastatteluissa kuin kyselyissäkin hakevat hyvä elämää ja vastausta kysymykseen "Kuka minä olen?"

EXRISI P O H J O L A N A I S T E M A T I L M A T S O M M